

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η συγγραφική απεικόνιση του ήρωα με αναπηρία σε επιλεγμένα έργα παιδικής λογοτεχνίας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια

Ρούκου Μαρία-Ελένη

A.M.: 470

Εξεταστική επιτροπή

Επιβλέπων Καθηγητής: Γεώργιος Δ. Καψάλης, Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Ιωαννίνων

Μέλη: Σμαράγδα Παπαδοπούλου-Μανταδάκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Ιωαννίνων

Σπυρίδων Σούλης, Αναπληρωτής Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Ιωαννίνων

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2019

Ευχαριστίες

Η εκπόνηση της εργασίας μου δεν θα ήταν δυνατή δίχως την πολύτιμη συμβολή κάποιων ανθρώπων, τόσο στον ακαδημαϊκό χώρο, όσο και στο οικείο περιβάλλον μου. Οι δάσκαλοί μου συνέβαλαν καθοριστικά στην προσπάθεια επιστημονικής αρτιότητας του εγχειρήματος. Από την οικογένειά μου, τα «ψυχοπαίδια» μου, τους συναδέλφους μου και τους φίλους μου, άντλησα ψυχικό σθένος, ώστε να ολοκληρώσω την παρούσα εργασία, στη δυσκολότερη περίοδο της ζωής μου. Θα ήθελα να εκφράσω προς όλους την ευγνωμοσύνη μου. Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Γεώργιο Καψάλη, του οποίου η επιστημονική καθοδήγηση, υπήρξε ανεκτίμητη.

Σε σένα που πάντα πίστευες σε μένα...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	6
---------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Παιδική Λογοτεχνία.....	8
1.1. Οι ορισμοί της «Παιδικής Λογοτεχνίας».....	8
1.2. Η συμβολή της παιδικής λογοτεχνίας στη γλωσσική ανάπτυξη.....	8
1.3. Οι λειτουργίες της παιδικής λογοτεχνίας.....	10
1.4. Ο διδακτικός χαρακτήρας της παιδικής λογοτεχνίας.....	12
1.5. Η θεματογραφία της παιδικής λογοτεχνίας.....	15
1.6. Η αξιοποίηση της παιδικής λογοτεχνίας για την αλλαγή των στάσεων και των αντιλήψεων προς την αναπηρία.....	16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Η παρουσίαση της αναπηρίας.....	20
2.1. Ο ορισμός της αναπηρίας.....	20
2.2. Τα άτομα με αναπηρία σε ξενόγλωσσα βιβλία για παιδιά.....	23
2.3. Άμεσες και έμμεσες νύξεις για τα ανάπηρα άτομα στην ελληνική παιδική λογοτεχνία.....	42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1. Σκοπός της έρευνας.....	55
3.2. Το υλικό της έρευνας.....	55
3.3. Μέθοδος ανάλυσης των κειμένων.....	55
3.4. Κατάλογος λογοτεχνικών κειμένων προς ανάλυση.....	56
3.5. Αναλύσεις έργων (Περίληψη και σχολιασμός λογοτεχνικών κειμένων).....	57
3.5.1. Τζώρτζογλου, Νίτσα (1986). <i>Αργυρώ</i> . Εκδόσεις: Κέδρος.....	57
3.5.2. Μάρρα, Ειρήνη (1992). <i>Ο μικρός Ντουπ</i> . Εκδόσεις: Γνώση.....	60
3.5.3. Ψαραύτη, Λίτσα (2003). <i>Ο Θωμάς</i> . Εκδόσεις: Άγκυρα.....	61

3.5.4.	Αυτζίς, Μερκούριος (2004). <i>Θέλω μόνο να παίζω μαζί σου</i> . Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.....	64
3.5.5.	Μάστορη, Βούλα (2005). <i>Δωριλένια</i> . Εκδόσεις: Πατάκη.....	66
3.5.6.	Αλεξοπούλου-Πετράκη, Φραντζέσκα (2005). <i>Φίλοι; Φως Φανάρι</i> . Εκδόσεις: Παπαδόπουλος.....	67
3.5.7.	Σταματοπούλου, Ιωάννα (2005). <i>Το βουνό των νάνων</i> . Εκδόσεις: Κέδρος.....	70
3.5.8.	Ανδρικόπουλος, Νίκος (2007). <i>Δυο παπούτσια με καρότσι</i> . Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.....	74
3.5.9.	Αλεξάνδρου, Γιώτα (2012). <i>Φένια, η αγαπημένη των ήχων</i> . Εκδόσεις: Πατάκη.....	77
3.5.10.	Ρουσάκη, Μαρία (2012). <i>Μια φλόγα στο σκοτάδι</i> . Εκδόσεις: Κέδρος.....	78
3.5.11.	Βακιρτζή, Εύα (2013). <i>Το αυγό</i> . Εκδόσεις: Πατάκη.....	80
3.5.12.	Πουλάκης, Πέτρος (2014). <i>Ο Αυτός</i> . Εκδόσεις: Καλειδοσκόπιο....	83
	Επίλογος.....	86
	Βιβλιογραφία	89
	Παράρτημα.....	96

Εισαγωγή

Η παιδική λογοτεχνία αποτελεί έναν ζωντανό οργανισμό που καθρεφτίζει και σηματοδοτεί τις ιδεολογικές και κοινωνικές αλλαγές, επηρεάζει και διαμορφώνει τα πρότυπα και τις στάσεις των παιδιών –αναφορικά με τις κοινωνικοπολιτισμικές αξίες– ενώ, είναι εμφανές ότι, μέσω των παιδικών βιβλίων αντανακλάται η περιρρέουσα κυρίαρχη ιδεολογία¹. Στη θεωρία της παιδικής λογοτεχνίας, το ζήτημα της ιδεολογίας των κειμένων είναι στενά και άμεσα συνυφασμένο με κάθε παιδικό βιβλίο. Είναι βέβαιο ότι η λογοτεχνία για παιδιά μπορεί να δράσει καταλυτικά στη διαμόρφωση ιδεολογίας η οποία αποδέχεται και σέβεται το διαφορετικό. Αναντίρρητα, προσαρμόζεται ανάλογα με την εποχή και την κοινωνία μέσα στην οποία παράγεται, και ταυτόχρονα, προσπαθεί να ακολουθεί τον παλμό και τις ανάγκες της κοινωνίας, να βρίσκεται πάντα ένα βήμα μπροστά, προσφέροντας λύσεις και διεξόδους, να μεταλαμπαδεύει έναν τρόπο σκέψης και μία στάση ζωής, απαλλαγμένη από προκαταλήψεις και στερεότυπα.

Η σύγχρονη Παιδική Λογοτεχνία όλο και πιο συχνά σκιαγραφεί τον ήρωα με αναπηρία, ανταποκρινόμενο και προσδιοριζόμενο μέσα στα εκάστοτε κοινωνικά και οικογενειακά πλαίσια, προσαρμοσμένο στις επιταγές και στα πρότυπα κάθε εποχής. Έτσι, παρατηρείται αυξητική παραγωγή βιβλίων που έχουν ως βασικούς ήρωες χαρακτήρες που προβάλλουν την οπτική του φύλου, των διαφορετικών φυλών, της αναπηρίας. Η ανάγκη για πολιτική ορθότητα στον τρόπο γραφής παιδικών βιβλίων έχει επικριθεί και κατακριθεί από πολλούς σχετικούς με τον κλάδο και διάλογος γύρω από αυτή συνοδεύει την ανάλυση τους ακόμα και σήμερα. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί ότι χάρη σε αυτή, ο χώρος της παιδικής λογοτεχνίας εμπλουτίστηκε και εμπλουτίζεται με νέες ψυχολογικές, κοινωνικές, πολιτισμικές οπτικές διευρύνοντας τη θεματολογία και τα ερευνητικά της πεδία.

Η παρούσα εργασία, που εκπονείται στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Γλώσσα και Παιδική Λογοτεχνία», έχει ως αντικείμενο τη συγγραφική απεικόνιση του ήρωα με αναπηρία σε επιλεγμένα έργα της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα σε αυτά. Οι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος ήταν, αρχικά η εξειδίκευσή μου στην Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση Ατόμων με Προβλήματα Προφορικού και

1. Βλ. Peter Hunt, ed., *Κατανοώντας τη Λογοτεχνία για Παιδιά*, μτφρ. Χ. Μητσοπούλου, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, σ. 13.

Γραπού Λόγου, η οποία με παρακίνησε σε περαιτέρω εξέταση του θέματος, ο εντοπισμός ενός ερευνητικού κενού σε ό, τι αφορά τις αντιλήψεις του περιβάλλοντος για τους ήρωες των βιβλίων με αναπηρία, όπως αυτές σκιαγραφούνται από τους συγγραφείς, αλλά και η αγάπη μου για την Παιδική Λογοτεχνία.

Η εργασία αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία βιβλιογραφική ανασκόπηση, ώστε να προσδιοριστεί σαφέστερα ο όρος «Παιδική Λογοτεχνία». Στο δεύτερο κεφάλαιο θα μας απασχολήσει η έννοια της «αναπηρίας». Επιπλέον, γίνεται σύντομη αναφορά στη θεματογραφία της παιδικής λογοτεχνίας και παρατίθενται τα συμπεράσματα προηγούμενων ερευνών, οι οποίες ανέλυσαν τις απεικονίσεις των ηρώων με αναπηρία σε έργα παιδικής λογοτεχνίας. Ακόμη, αναφέρονται περιληπτικά κάποια έργα της ξένης και της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας. Στο τρίτο κεφάλαιο δίνεται βάρος στον τρόπο που παρουσιάζονται οι ήρωες με αναπηρία στην παιδική λογοτεχνία, σε δώδεκα επιλεγμένα έργα της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας, τα οποία γράφτηκαν από το 1986 έως και σήμερα. Η εργασία ολοκληρώνεται με την παράθεση ορισμένων συμπερασμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Παιδική Λογοτεχνία

1.1. Οι ορισμοί της «Παιδικής Λογοτεχνίας»

Από μία πρώτη βιβλιογραφική διερεύνηση προκύπτει μία ποικιλία ορισμών για την «Παιδική Λογοτεχνία». Σύμφωνα με τη Μελομένη Κανατσούλη, τόσο ο όρος «Λογοτεχνία» όσο και ο όρος «Παιδική Λογοτεχνία» είναι προβληματικοί, γιατί το νόημα του όρου «Παιδική Λογοτεχνία» διαμορφώνεται και αλλάζει από εποχή σε εποχή και από πολιτισμό σε πολιτισμό. Κατά καιρούς έγιναν προσπάθειες απόδοσης ενός ορισμού της στη βάση κάποιων χαρακτηριστικών της. Άλλοτε οι ορισμοί στηρίχθηκαν σε γλωσσικά στοιχεία, άλλοτε σε πολιτισμικά, άλλοτε σε κάποιους κανόνες και αξίες ιδιαίτερες για κάθε χώρα, άλλοτε στη συναισθηματική φόρτιση που η παιδική λογοτεχνία προκαλεί².

Η Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, τοποθετώντας στο κέντρο τον αναγνώστη-παιδί, ορίζει ως Παιδική Λογοτεχνία «την τέχνη του λόγου που καλλιεργείται από ενήλικες και απευθύνεται, κατά κύριο λόγο, στα παιδιά. Είναι το σύνολο των αισθητικά καταξιωμένων κειμένων που είναι σε θέση να συμβάλλουν στην ψυχαγωγία των παιδιών και στην πνευματική τους καλλιέργεια»³.

Ο Δημήτρης Γιάκος βασιζόμενος στην αισθητική αξία και στην απόλαυση που προσφέρει η Παιδική Λογοτεχνία στον αναγνώστη αναφέρει πως, όταν μιλούμε για Παιδική Λογοτεχνία, δεν εννοούμε τα λογοτεχνήματα που έχουν γράψει τα παιδιά, αλλά τα αισθητικά δικαιωμένα λογοτεχνικά κείμενα που μπορούν να φέρουν το παιδί σε επαφή με το αισθητικό φαινόμενο της τέχνης και ειδικότερα της Λογοτεχνίας⁴.

Τέλος, ο Μιχαήλ Στασινόπουλος ορίζει ως παιδική λογοτεχνία την πύλη εισόδου του νέου ανθρώπου στο χώρο της λογοτεχνίας και της τέχνης γενικότερα⁵.

1.2. Η συμβολή της παιδικής λογοτεχνίας στη γλωσσική ανάπτυξη

2. Βλ. Μελομένη Κανατσούλη, *Εισαγωγή στη Θεωρία και Κριτική της Παιδικής Λογοτεχνίας Σχολικής και Προσχολικής Ηλικίας*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη² 2007.

3. Βλ. Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *Η Παιδική Λογοτεχνία στην Εποχή μας*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1990, σελ. 14.

4. Βλ. Δημήτρης Γιάκος, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας: από τον ΙΘ' αιώνα έως σήμερα*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα⁹ 1991.

5. Βλ. Ηρακλής Καλλέργης, *Προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1995.

Αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η ποιότητα των εμπειριών πρώιμου γραμματισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την ανάπτυξη της γλώσσας και του γραμματισμού των παιδιών. Σε αυτές τις εμπειρίες συμπεριλαμβάνουν και την ανάγνωση βιβλίων⁶.

Σύμφωνα με τις Loren M. Marulis, & Susan B. Neuman, οι εμπειρίες του πρώιμου γραμματισμού μπορούν να βοηθήσουν στην οικοδόμηση του λεξιλογίου, στην ανάπτυξη της προφορικής γλώσσας και στην καλλιέργεια επικοινωνιακών δεξιοτήτων των παιδιών⁷.

Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώνεται και από το Νέο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, που αφορά τη διδασκαλία της Γλώσσας στην Προσχολική αλλά και στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, το οποίο αναφέρεται σε δραστηριότητες που αναπτύσσουν την προφορική έκφραση, τη γραφή και την ανάγνωση. Για την καλλιέργεια των σχετικών ικανοτήτων από τα παιδιά ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στη λογοτεχνία. Η διδασκαλία της στοχεύει εκτός από την καθαρά αισθητική καλλιέργεια, με την ανάπτυξη του καλαισθητικού συναισθήματος, και στην παροχή γνώσεων, όχι βέβαια κατά τρόπο συστηματικό, επειδή δεν αποτελεί βιβλίο γνώσεων⁸. Ακόμη, στοχεύει και στην καλλιέργεια του γλωσσικού οργάνου και γενικότερα στη διαμόρφωση μιας όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένης προσωπικότητας των παιδιών και του αναπτυσσόμενου ανθρώπου, χωρίς να ηθικολογεί και αποφεύγοντας το διδακτισμό, ο οποίος οδηγεί σε αντίθετα αποτελέσματα⁹.

Η παιδική λογοτεχνία μπορεί να βοηθήσει στον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών της προσχολικής ηλικίας. Η ανάγνωση ενός λογοτεχνικού βιβλίου προσαρμοσμένου στην προσληπτική ικανότητα του παιδιού, βγάζει το παιδί από τον καθημερινό λόγο και το οδηγεί σε νέες –φανταστικές μεν- αλλά ευχάριστες καταστάσεις, οι οποίες είναι δυνατόν να προκαλέσουν επικοινωνία, η οποία θα επενδυθεί με κατάλληλο λεξιλόγιο και θα βοηθήσει στον εμπλουτισμό του. Η

6. Βλ. Tricia A. Zucker, Sonia Q. Cabell, Laura M. Justice, Jill M. Pentimonti, and Joan N. Kaderavek, "The role of frequent, interactive prekindergarten shared reading in the longitudinal development of language and literacy skills," *Developmental Psychology* 49, no. 8 (2013): 1425.

7. Βλ. Loren M. Marulis, and Susan B. Neuman, "The effects of vocabulary intervention on young children's word learning: A meta-analysis," *Review of educational research* 80, no. 3 (2010): 300.

8. Βλ. Ι.Ε.Π. «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21^{ου} αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών» με κωδικό ΟΠΣ: 295450 Οριζόντια Πράξη στις 8 Π.Σ., 3 Π. Στ. Εξ., 2 Π. Στ. Εισ. Υπόεργο1: «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης,»

https://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/7058/1947_1%CE%BF%20%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%BF%CF%82%20%CE%A0%CE%A0%CE%A3%20%CE%BD%CE%B7%CF%80%CE%B9%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85.pdf

9. Βλ. Μελομένη Κανατσούλη, *ό.π.*, σελ. 52.

διδασκτική ενασχόληση με τις μικρές ιστορίες στο χώρο της προσχολικής αγωγής παρέχει στα παιδιά τη δυνατότητα ν' αυξήσουν οπωσδήποτε το ενεργητικό τους λεξιλόγιο, παράλληλα με το παθητικό¹⁰.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι τα παιδιά, από την προσχολική ακόμη ηλικία, κατανοούν τη σχέση μεταξύ του γραπτού και του προφορικού λόγου. Για παράδειγμα, όταν ο παιδαγωγός διαβάζει ένα οποιοδήποτε λογοτεχνικό κείμενο, αρχίζουν να συνειδητοποιούν ότι τα όσα διαβάζονται αποτελούν στοιχεία που βρίσκονται γραμμένα κάπου. Ακόμη, φαίνεται ότι κάθε φορά που τα παιδιά εκτίθενται σε πολλά είδη ενδιαφέρουσας λογοτεχνίας, σε οποιοδήποτε στάδιο της σχολικής τους ζωής, αυξάνουν σημαντικά τις ικανότητες της γραπτής τους έκφρασης, επομένως, και τις ικανότητες της δημιουργικής γραφής, καθώς η λογοτεχνία αποτελεί το έναυσμα για την ανάπτυξή τους.

1.3. Οι λειτουργίες της παιδικής λογοτεχνίας

Η ανάγνωση βιβλίων επηρεάζει θετικά όχι μόνο τον πρώιμο γραμματισμό και την ανάπτυξη του λεξιλογίου των παιδιών αλλά υποστηρίζει επίσης και άλλους τομείς της ανάπτυξης, όπως η προσωπική, η κοινωνική-συναισθηματική και η πνευματική ανάπτυξη. Η ανάγνωση βιβλίων δίνει στα παιδιά τη δυνατότητα να μάθουν νέα πράγματα για τον κόσμο, να θυμηθούν πράγματα που ήδη γνωρίζουν και να συσχετίσουν τις προσωπικές τους εμπειρίες με γεγονότα ή καταστάσεις που συναντούν στα βιβλία. Αυτό προσφέρει στα παιδιά τη δυνατότητα να αντανακλούν τις προσωπικές τους εμπειρίες, να σκέφτονται από την οπτική των άλλων, να μαθαίνουν για τις ανθρώπινες σχέσεις και να ακούν για την πολυμορφία ή τις διαφορές, που υπάρχουν στον κόσμο μας¹¹.

Η Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου αναφέρει πως ο ρόλος του παιδιού-ήρωα στο παιδικό βιβλίο είναι πολύ σημαντικός, γιατί αποτελεί πρότυπο για το παιδί αναγνώστη¹². Το παιδί-αναγνώστης ανάλογα με τη γνωστική/ αναπτυξιακή του εξέλιξη έχει ορισμένα χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, το παιδί του δημοτικού (7-12 ετών) ταυτίζεται με

10. Βλ. Αδαμαντία Γιοβάνη, "Παιδική Λογοτεχνία και Φιλαναγνωσία: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πρακτικές Εφαρμογές στο Χώρο της Προσχολικής Αγωγής," (Μεταπτυχιακή εργασία, 2014), http://apothetirio.teiep.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/952/psa_2013015.pdf?sequence=1

11. Βλ. Susan Sonnenschein, and Kimberly Munsterman, "The influence of home-based reading interactions on 5-year-olds' reading motivations and early literacy development," *Early Childhood Research Quarterly* 17, no. 3 (2002): 318-337.

12. Βλ. Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, *Το θαυμαστό ταξίδι: Μελέτες για την παιδική λογοτεχνία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1995.

τον ήρωα, προβάλλει τον εαυτό του, επιχειρεί να λύσει διάφορα προβλήματα του ευρύτερου κόσμου γενικότερα και ειδικότερα του δικού του¹³. Μπορεί μερικές φορές, οι ιστορίες για τους ενήλικες να είναι ανιαρές, στο παιδί όμως προκαλούν εντύπωση και νοιώθει την ανάγκη να διαβάζει συνεχώς παρόμοιες ιστορίες, γιατί έτσι επιβεβαιώνονται οι προϋπάρχουσες γνώσεις του. Κατά συνέπεια, η Παιδική Λογοτεχνία και γενικότερα η τέχνη, βοηθά το παιδί να γνωρίσει τον κόσμο, βοηθά στην αισθητική του και πνευματική του καλλιέργεια, διαμορφώνει το χαρακτήρα του.

Όμως, σύμφωνα με τον Χάρη Σακελλαρίου, για να επιτευχθούν τα παραπάνω, ένα παιδικό λογοτέχνημα πρέπει να πληροί κάποιες προϋποθέσεις, όπως: να είναι προσαρμοσμένο στο γλωσσικό και γνωσιολογικό επίπεδο του παιδιού στο οποίο απευθύνεται, να μη βρίσκεται πολύ μακριά από τις εμπειρίες του, να εξάπτει τη φαντασία του, να ικανοποιεί την ανάγκη για κίνηση με τη γρήγορη εναλλαγή των γεγονότων και του χώρου, να καλλιεργεί ευγενικά αισθήματα, να προάγει την κοινωνικότητα, τη συνεργασία και την ισότητα, να βοηθά στη συνειδητοποίηση της πραγματικότητας και να δίνει ώθηση στον αναγνώστη για βελτίωση των συνθηκών του περιβάλλοντός του (κοινωνικού και φυσικού)¹⁴.

Η Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου θεωρεί ότι η σημασία της Παιδικής Λογοτεχνίας έγκειται στο γεγονός ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί απ' όλους τους παράγοντες της αγωγής, ως μέσο για την επίτευξη του γενικού σκοπού της αγωγής¹⁵.

Αποτελεί κοινή παραδοχή ότι η λογοτεχνία έχει διττή λειτουργία και αποστολή. Από τη μια η αποστολή της είναι ψυχαγωγική, δηλαδή να τέρψει, να ευχαριστήσει το άτομο, απαντώντας στις αισθητικές του ανάγκες, και από την άλλη να προάγει συνολικότερα το άτομο και την πνευματική-διανοητική, συναισθηματική και αισθητική του συγκρότηση διαμέσου της ανάπτυξης των γλωσσικών του ικανοτήτων. Περίπου την ίδια λειτουργία και αποστολή έχει και η παιδική λογοτεχνία.

Αναλυτικότερα, μπορούμε να πούμε ότι προσφέρει στο παιδί αισθητική συγκίνηση, γιατί το φέρνει, ως μια τέχνη του έντεχνου λόγου, σε επαφή με δημιουργήματα έντεχνου και καλλιεργημένου λόγου. Μάλιστα, μέσω της επαφής των παιδιών με τα διάφορα είδη της παιδικής λογοτεχνίας και της ανάγνωσης, ακρόασης ή παρακολούθησής της απ' τα παιδιά, φαίνεται ότι αυτά μετέχοντας γεύονται την ομορφιά, μια ανάγκη που ενυπάρχει στην παιδική ψυχή. Ταυτόχρονα, η επαφή των παιδιών με την παιδική λογοτεχνία ενεργοποιεί και εμπλουτίζει τη φαντασία τους.

13. Βλ. Μελομένη Κανατσούλη, *ό.π.*, σελ. 87.

14. Βλ. Χάρης Σακελλαρίου, *Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας: ελληνική και παγκόσμια: από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας: με στοιχεία θεωρίας*, εκδ. Δανιά, Αθήνα 1996.

15. Βλ. Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *ό.π.*, σελ. 62.

Ακόμη, τα παιδιά περπατώντας σε φανταστικούς και ονειρικούς κόσμους, γνωρίζοντας πρόσωπα και γεγονότα, έρχονται σε επαφή με την πεζή πραγματικότητα που παρουσιάζεται στα παιδικά βιβλία είτε άμεσα είτε συμβολικά. Η παιδική φαντασία είναι γνωστό και επιστημονικά τεκμηριωμένο ότι, εκτός από στάδιο ανάπτυξης της ψυχικής πραγματικότητας του παιδιού, αποτελεί και το όχημα εκείνο που το φέρνει σε επαφή με τον πραγματικό κόσμο. Έτσι, καλλιεργείται και εκλεπτύνεται ο συναισθηματικός του κόσμος μέσω των συγκινήσεων που προσφέρει η παιδική λογοτεχνία· συγκινήσεων που ίσως δεν του προσφέρει η καθημερινή ζωή. Το παιδί εκφράζει χαρά, ενθουσιασμό, περηφάνια εθνική, συμπάθεια και αλληλεγγύη για άτομα και ομάδες που βρίσκονται σε δύσκολη κοινωνική ή συναισθηματική θέση.

1.4. Ο διδακτικός χαρακτήρας της παιδικής λογοτεχνίας

Μέσα από τη λογοτεχνία βοηθάμε το παιδί να γίνει μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα, μεταφέροντας ξεκάθαρα μηνύματα και άμεσα δοσμένες κοινωνικές αξίες¹⁶. Ο διδακτικός αυτός χαρακτήρας, σε συνδυασμό με την αληθοφάνεια και με μια ενδιαφέρουσα πλοκή, αποτελούν βασικά κριτήρια για τη συγγραφή ενός λογοτεχνικού βιβλίου το κοινό του οποίου είναι τα παιδιά. Η ανάγνωση λογοτεχνικών, κυρίως, βιβλίων θεωρείται ότι προβάλλει μηνύματα και κοινωνικές αξίες στα παιδιά, και, καθώς στις μέρες μας η διαφορετικότητα γίνεται ολόένα και πιο εμφανής στην κοινωνία, εμφανίζεται όλο και συχνότερα ως θεματική και στη λογοτεχνία.

Ειδικότερα, το παιδί που έρχεται σε επαφή με την παιδική λογοτεχνία φαίνεται πως εξοικειώνεται με τον κοινωνικό περίγυρο και τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα σε ομάδες και άτομα. Κι αυτό γιατί οι ήρωες και τα πρόσωπα της παιδικής λογοτεχνίας είναι και άνθρωποι της καθημερινότητας. Παρακολουθώντας, λοιπόν, το παιδί τις περιπέτειες της ζωής των ηρώων, έρχεται αβίαστα σε επαφή με την κοινωνική πραγματικότητα.

Πέρα από τον κοινωνικό περίγυρο έρχεται ταυτόχρονα σε επαφή με τον κόσμο στο σύνολό του και αποκτά συνολική γνώση και αντίληψη του κόσμου με βάση τις ανάγκες και τις ικανότητές του. Η παιδική λογοτεχνία έχει όμως και πολύ συγκεκριμένες επιδράσεις στον εσωτερικό κόσμο του παιδιού. Μέσω διάφορων ψυχολογικών διεργασιών (κυρίως της ταύτισης) βοηθάει το παιδί να ξεπεράσει άγχη,

16. Βλ. Ηρακλής Καλλέργης, *ό.π.*, σελ. 36.

φοβίες και προσωπικές του αδυναμίες, ώστε να οργανώσει πιο ισορροπημένα τον ψυχικό του κόσμο, παρακολουθώντας πώς ανάλογες διαδικασίες πραγματοποιούνται από τους ήρωες των παιδικών βιβλίων. Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να γίνει η παιδική λογοτεχνία μόνιμος σύντροφος του παιδιού σε όλες τις στιγμές και τις φάσεις της ζωής του. Αυτή η μόνιμη συντροφιά και παρηγοριά, αποτελεί για τον αυριανό ενήλικα μια ανεκτίμητη περιουσία, εφόσον είναι σχεδόν βέβαιο πως, αν γεννηθεί και εδραιωθεί στην παιδική ηλικία, θα τον ακολουθεί μέχρι τα βαθιά του γεράματα.

Τα έργα της παιδικής λογοτεχνίας με τα θετικά πρότυπα των ηρώων που προβάλλουν, «ποτιίζουν» την αδιαμόρφωτη παιδική ψυχή με τις αιώνιες αξίες του ανθρωπισμού, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της διαφορετικότητας, της ειρήνης και της ελευθερίας. Απορίες και αγωνίες, που βασανίζουν την ψυχή του παιδιού, μπορούν να βρουν απαντήσεις μέσα σ' ένα παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο και να το ελευθερώσουν από τα άγχη. Γιατί την ώρα που διαβάζει, το παιδί γίνεται, όπως είπε ο Προυστ, αναγνώστης του εαυτού του, επικοινωνεί δηλαδή με το βιβλίο σε προσωπική βάση με τους συνειρμούς και την ανάκληση της πείρας του. Ένα παιδί που δοκιμάζει συναισθήματα, που δεν τα ομολογεί ούτε στον εαυτό του, ανακουφίζεται, όταν ανακαλύπτει ότι και άλλα παιδιά δοκιμάζουν παρόμοια συναισθήματα, και παύει να νιώθει μειονεκτικά. Το παιδικό βιβλίο, ακριβώς επειδή έχει ήρωες παιδιά, μιλάει άμεσα στο παιδί, χωρίς να δίνει την εντύπωση της σκόπιμης καθοδήγησης, επηρεάζοντάς το θετικά. Τα παιδιά-ήρωες όλων των λογοτεχνικών έργων αποτελούν πρότυπα για τους μικρούς αναγνώστες. Επομένως, κάθε ένας από τους ήρωες μας, είτε παιδί είτε έφηβος, είναι μία ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Δηλαδή, σε όλο το φάσμα των λογοτεχνικών έργων ο χαρακτήρας των παιδιών διαφαίνεται και οι συγγραφείς, μέσα από τις πράξεις, τα λόγια και τις σκέψεις τους, προσπαθούν όχι μόνο να αποδώσουν τα συναισθήματα και το «κλίμα» της κάθε ιστορικής περιόδου, αλλά και να ασκήσουν θετική επίδραση στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νεαρού αναγνώστη και στις επιλογές του¹⁷.

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Γεώργιο Δ. Καψάλη, οι συγγραφείς της Παιδικής Λογοτεχνίας, καθώς διαμορφώνουν τον χαρακτήρα, την προσωπικότητα και τις απόψεις παιδιών και εφήβων, κρίνεται αναγκαίο για αυτούς να μην προωθούν τον στείο και μονόπλευρο διδακτισμό¹⁸.

17. Βλ. Γεώργιος Δ. Καψάλης, *Μελέτες για την Παιδική Λογοτεχνία*, εκδ. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1998, σελ. 3.

18. Βλ. Γεώργιος Δ. Καψάλης, *ό.π.*, σελ. 3.

Η Σμαράγδα Μανταδάκη-Παπαδοπούλου αναφέρει πως τα παιδικά βιβλία μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη βιβλιοθεραπεία. Πιο συγκεκριμένα, τονίζει ότι: «η βιβλιοθεραπεία, ως *βοήθεια μέσω των βιβλίων* για τα παιδιά, χρησιμοποιήθηκε από το 1946, περιλαμβάνοντας τα οφέλη που προκύπτουν από τη συζήτηση, το συντονισμένο διάλογο ανάμεσα στα παιδιά και το δάσκαλο που προϋποθέτει την ενασχόλησή τους με έναν κοινό τόπο που είναι ένα λογοτεχνικό βιβλίο, μια αφήγηση. Σαν δραστηριότητες μετά την ανάγνωση περιλαμβάνονται το ημερολόγιο, το δημιουργικό γράψιμο, η ζωγραφική, το δημιουργικό παιχνίδι, δράσεις που εξαπλώθηκαν στη σχολική τάξη με την επέκταση της χρήσης των εικονογραφημένων βιβλίων μετά το 1980. Η τάση να δοθεί έμφαση σε ρεαλιστικά αφηγήματα με αληθοφανείς ρεαλιστικούς ήρωες που στέκονται πιο κοντά στην καθημερινότητα του αναγνώστη-μαθητή και στα προβλήματά του ως το κατάλληλο βιβλίο για την κατάλληλη περίπτωση παιδιού, με σκοπό να τον βοηθήσει να τα δει και να τα αντιμετωπίσει αποτελεί εφελκυστήρα για την καθιέρωση συναισθηματικών στόχων στη σχολική μάθηση που αξιοποιεί τους γνωστικούς στόχους μέσα από την παράθεση πληροφοριών σε γνώσεις για τον εαυτό που χτίζουν έναν πολιτισμό διαπροσωπικής μάθησης και γνώσεις για τον κόσμο σε σχέση με την προσωπικότητα του παιδιού»¹⁹.

Πιο συγκεκριμένα, «η βιβλιοθεραπεία, ως διαδικασία επικοινωνιακής γλωσσικής αλληλεπίδρασης στην τάξη, χρησιμοποιεί τα επιτεύγματα μίας μορφής τέχνης, της λογοτεχνίας για παιδιά και ως διδακτική μέθοδος, που ακολουθεί κάποια στάδια εφαρμογής στη σχολική τάξη, βοηθά τα παιδιά σε κοινωνικά και πολιτισμικά επίπεδα συνειδήσεώς τους στο σχολείο, να αναπτύξουν κοινωνικά και συναισθηματικά την προσωπικότητά τους, γνωρίζοντας καλύτερα τον εαυτό τους και τον κόσμο γύρω τους»²⁰.

Ακόμη, αναφέρεται ότι, η βιβλιοθεραπεία μπορεί να χρησιμοποιήσει το παραμύθι, με σκοπό να αγγίξει οικογενειακά προβλήματα, κοινωνικά ζητήματα αλλά και πιο προσωπικά θέματα. Οι ψυχολόγοι και αργότερα οι εκπαιδευτικοί άρχισαν να χρησιμοποιούν αυτήν τη μέθοδο ως θεραπευτικό μέσο²¹.

19. Βλ. Σμαράγδα Μανταδάκη-Παπαδοπούλου, «Η βιβλιοθεραπεία ως διδακτική προσέγγιση μέσω της γλωσσικής τέχνης και ως φορέας πολιτισμού»
<http://www.edc.uoc.gr/~didgram/PDF/PAPADOPOULOU.pdf>

20. Βλ. Σμαράγδα Μανταδάκη-Παπαδοπούλου, *ό.π.*

21. Βλ. Σμαράγδα Μανταδάκη-Παπαδοπούλου, *ό.π.*

1.5. Η θεματογραφία της παιδικής λογοτεχνίας

Στον 20^ο αιώνα η Παιδική Λογοτεχνία γνώρισε άνθιση τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε ελληνικό επίπεδο. Καταρχάς, ανατράπηκε η παλαιότερη αντίληψη ότι τα παιδιά είναι καλύτερο να μην ξέρουν, ότι δεν θα ωφελήσει σε κάτι αν μάθουν για τα κοινωνικά και άλλα προβλήματα που ταλανίζουν τον κόσμο. Ιδιαίτερος μετά τις δεκαετίες του 60' και του 70' το τοπίο άλλαξε ριζικά. Οι πολιτικές εξελίξεις, οι κοινωνικές και εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, οι τεχνολογικές καινοτομίες, η επιρροή του κλάδου της γνωστικής και εξελικτικής ψυχολογίας στην εκπαίδευση, καθώς και η εμφάνιση νέων ιδεολογιών καθιστούσαν απαραίτητη την ανανέωση τόσο από άποψης θεμάτων όσο και μορφολογίας της λογοτεχνίας που θα απευθυνόταν στα παιδιά²².

Εκείνη την περίοδο, λοιπόν, διαμορφώνεται μία λίγο-πολύ κοινή στάση από πλευράς των συγγραφέων παιδικής λογοτεχνίας: όλα τα θέματα και τα ζητήματα θα μπορούσαν να παρουσιαστούν στα παιδιά, αν αυτό γινόταν με σωστό τρόπο²³.

Έτσι παρατηρούνται βασικές αλλαγές στην θεματολογία της παιδικής λογοτεχνίας. Τα νέα θέματα που επιλέγονται και εξακολουθούν να επιλέγονται μέχρι σήμερα είναι θέματα που απασχολούν όλες τις σύγχρονες κοινωνίες.

Πιο συγκεκριμένα:

1. Τεχνολογία και επιστήμη
2. Οικολογία
3. Ειρήνη & Πόλεμος
4. Ναρκωτικά
5. Βία
6. Ετερότητα
7. Ενδοοικογενειακές σχέσεις
8. Σεξουαλική ενημέρωση
9. Ρατσισμός
10. Θρησκεία

Φαίνεται, λοιπόν, πως η σύγχρονη παιδική λογοτεχνία εστιάζει περισσότερο στις ατομικές και συλλογικές ελευθερίες, στα ατομικά και συλλογικά δικαιώματα, επιδιώκοντας να μεταδώσει στα παιδιά το αίσθημα της ατομικότητας και του δικαιώματος να είναι κανείς διαφορετικός και μοναδικός. Όπως παρατηρεί και ο

22. Βλ. Ρένα Σιβροπούλου, *Ταξίδι στον κόσμο των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών. Θεωρητικές και διδακτικές διαστάσεις*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2004.

23. Βλ. Άντα Κατσίκη-Γκιβάλου, *ό.π.*

Ηρακλής Καλλέργης, οι συγγραφείς λογοτεχνημάτων για μικρά παιδιά, έχοντας υπόψη τους τις ψυχικές ανάγκες των παιδιών στα οποία απευθύνονται, φροντίζουν να δημιουργούν κείμενα με αισθητική τα οποία, όμως, θα περιέχουν και κάποια ιδεολογικά μηνύματα²⁴.

Ένα από τα θέματα που πραγματεύεται η σύγχρονη παιδική λογοτεχνία είναι η έννοια της αναπηρίας. Ο αριθμός των ατόμων με αναπηρία στον κόσμο και στη χώρα μας είναι πολύ υψηλός για να αγνοηθεί. Παρέχοντας στα παιδιά με αναπηρία την ευκαιρία της εκπαίδευσης σε τάξεις χωρίς αποκλεισμούς, δημιουργήθηκε η ανάγκη ευαισθητοποίησης προς τα άτομα με αναπηρίες και η κατανόηση των παιδιών με αναπηρία από τους συμμαθητές και τους δασκάλους τους²⁵.

Ένα πολύ χρήσιμο και αποτελεσματικό μέσο για να μιλήσουμε στα παιδιά σχετικά με την αναπηρία είναι η παιδική λογοτεχνία. Σήμερα πολλοί συγγραφείς γράφουν βιβλία, συμπεριλαμβάνοντας χαρακτήρες με αναπηρία. Τα βιβλία βοηθούν τα παιδιά να καταλάβουν ότι δεν είναι όλοι τέλειοι και ότι οι διαφορές κάνουν τα άτομα μοναδικά και ξεχωριστά²⁶. Σε γενικές γραμμές, οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν αυτά τα βιβλία για να μιλήσουν για την αναπηρία, να αυξήσουν την ευαισθητοποίηση, την κατανόηση και την κοινωνική αποδοχή των ατόμων αυτών²⁷.

1.6. Η Αξιοποίηση της παιδικής λογοτεχνίας για την αλλαγή των στάσεων και των αντιλήψεων προς την αναπηρία

Η εκπαιδευτική τάση που επικρατεί στο χώρο της ειδικής αγωγής είναι η ένταξη των μαθητών με αναπηρία στις κανονικές τάξεις και, συνεπώς, η πλήρης ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Αρκετές έρευνες καταδεικνύουν ότι η στρατηγική της ανάγνωσης επιλεγμένων βιβλίων και η πραγματοποίηση σχετικών δραστηριοτήτων μπορεί να αποδειχθεί μια αποτελεσματική μέθοδος αλλαγής των στάσεων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Για την υλοποίηση αυτής της προσπάθειας τα παιδικά βιβλία αποτελούν σύμμαχο για τους εκπαιδευτικούς για να μπορέσει να καλλιεργηθεί η κατανόηση των παιδιών σε θέματα που άπτονται της αναπηρίας.

24. Βλ. Ηρακλής Καλλέργης, *ό.π.*, σελ. 88.

25. Βλ. Tina Dyches, Mary Anne Prater, and Jennifer Jenson, "Portrayal of disabilities in Caldecott books," *Teaching Exceptional Children Plus* 2, no. 5, (2006).

26. Βλ. Jonathon Johnson, "Addressing Physical and Emotional Issues in Children's Literature," *Community & Junior College Libraries* 16, no. 4 (2010): 225-228.

27. Βλ. Mary Anne Prater, Tina Taylor Dyches, and Marissa Johnstun, "Teaching students about learning disabilities through children's literature," *Intervention in School and Clinic* 42, no. 1 (2006): 14-24.

Πολλοί ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα λογοτεχνικά βιβλία που αναφέρονται στην αναπηρία, προσφέρουν ένα μη δαπανηρό, διασκεδαστικό και αυθεντικό τρόπο επικοινωνίας των μαθητών του γενικού πληθυσμού με θέματα που αφορούν τους μαθητές με αναπηρία, διότι μέσω των ιστοριών σκιαγραφείται ο χαρακτήρας τους και ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζονται διάφορες δυσκολίες στην καθημερινότητά τους²⁸. Επιπλέον, η παιδική λογοτεχνία μπορεί να αποτελέσει μια ουσιαστική μέθοδο παρέμβασης, η οποία προωθεί την ταύτιση με τους χαρακτήρες, τη μοντελοποίηση της κατάλληλης συμπεριφοράς και την αλληλεπίδραση με τους άλλους²⁹.

Έχοντας ως αφετηρία ότι τα παιδιά είναι υπάρξεις με κρίση και δεν πρέπει να αποκλείονται από την πραγματικότητα και από τα σοβαρά κοινωνικά θέματα «γεννήθηκε» η ανάγκη συγγραφής λογοτεχνικών βιβλίων που απευθύνονται σε παιδιά και ασχολούνται με θέματα διαφορετικότητας.

Στην Ελλάδα, η αναπηρία και γενικότερα η Ειδική Αγωγή, γίνεται μυθοπλαστικό υλικό για την παιδική λογοτεχνική αφήγηση χρονικά κυρίως από το 1980, αφού τα πρώτα βιβλία που εμφανίζονται με ανάλογο θέμα χρονολογούνται –με κάποιες ελάχιστες εξαιρέσεις- από το 1986 και ύστερα³⁰.

Ενδεικτικά και από τα πρώτα βιβλία:

- Καλαπανίδας, Κώστας (1975). *Γράψε ελεύθερα*. Αθήνα: Γκρέκα.
- Τζώρτζογλου, Νίτσα (1980). *Προ Χριστού στη Βραυρώνα*. Αθήνα: Κέδρος.
- Σκανδάλης, Χρήστος (1986). *Το βιβλίο ενός τυφλού*. Αθήνα: Χρήσιμα Βιβλία.

Βέβαια, το έναυσμα δόθηκε, όταν ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) κήρυξε το 1981 «Διεθνές Έτος για τα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες» και αφού διαπιστώθηκε ότι στο συγκεκριμένο τομέα δεν υπήρχε επαρκές υλικό στα εξωσχολικά βιβλία. Στον τομέα αυτό αποφάσισε να συνδράμει η *Διεθνής Οργάνωση Βιβλίων για τη Νεότητα* (IBBY-International Board on Books for Young People) δημιουργώντας ειδικά προγράμματα. Το πρώτο πρόγραμμα της IBBY είχε τίτλο «Βιβλία και παιδιά με ειδικές ανάγκες», υλοποιήθηκε το 1981 και είχε σκοπό τη συγγραφή και επιλογή βιβλίων που θα απεικόνιζαν και θα περιέγραφαν χαρακτήρες με ειδικές ανάγκες, θα είχαν τη δυνατότητα να ευαισθητοποιήσουν το κοινωνικό σύνολο, να συντείνουν στην κατανόηση και αποδοχή των προβλημάτων των παιδιών

28. Βλ. Joan Blaska, "Children's literature that includes characters with disabilities or illnesses," *Disability Studies Quarterly* 24, no. 1 (2004).

29. Βλ. Μελλομένη Κανατσούλη, *ό.π.*

30. Βλ. Ανδρέας Καρακίτσιος, «Παιδική λογοτεχνία και ειδική αγωγή, σελ. 326-363,» στο Πρώιμη παρέμβαση: σύγχρονες τάσεις και προοπτικές, επιμ. Μαρία Τζουριάδου, εκδ. Προμηθεύς, Θεσσαλονίκη 2001.

αυτών, να ενισχύσουν τη σωστή αντιμετώπισή τους από το κοινωνικό περιβάλλον, αλλά και να διευκολύνουν την επαφή των παιδιών με αναπηρίες με τα βιβλία³¹. Τα παραπάνω συνέβαλαν ώστε να αυξηθεί η παραγωγή βιβλίων με θέμα την απεικόνιση της αναπηρίας, αν και υπήρχε και συνεχίζει να υπάρχει μικρό ποσοστό βιβλίων με το συγκεκριμένο θέμα, συγκριτικά με τον αριθμό παιδικών βιβλίων που εκδίδονται κάθε χρόνο³². Σαφέστατα, προγενέστερα υπήρχαν κάποια λογοτεχνικά βιβλία, –τα οποία δεν ανήκαν στην παιδική λογοτεχνία– που περιείχαν στην πλοκή τους ήρωες με αναπηρία. Μεγάλο μέρος αυτών των βιβλίων μελετήθηκε διεξοδικά για το πώς παρουσίαζε αυτούς τους ήρωες και κατά πόσο η «εικόνα» αυτή ήταν στερεοτυπική.

Στην πρώτη έρευνα του Ρηγάτου το 1989, περιγράφηκε πώς παρουσιάζεται το άρρωστο και κακοποιημένο παιδί στη λογοτεχνία από το 1922 έως το 1988. Από τα πενήντα κείμενα που εξετάζει, μόνο στα έξι από αυτά ο ήρωας είναι άτομο με ειδικές ανάγκες. Η ανάλυση περιορίζεται μόνο στην παρουσίαση της πλοκής, ενώ οι παρατηρήσεις του ερευνητή-συγγραφέα είναι πολύ περιορισμένες, γενικευμένες και επιφανειακές. Στο άρρωστο παιδί κατατάσσει και το παιδί με αναπηρίες, το οποίο θεωρεί ότι είναι «ένα πολύ σοβαρό και διαρκές πρόβλημα». Επίσης, αναφέρει ότι το «καθυστερημένο» παιδί προκαλεί «αμφιθυμικά» συναισθήματα, μ' ένα φαύλο κύκλο συναισθημάτων στον οποίο τη θλίψη ακολουθεί η οργή, την οργή η απόρριψη, την απόρριψη η ενοχή και την ενοχή μία νέα θλίψη. Με βάση το λογοτεχνικό υλικό που μελέτησε, θεωρεί ότι το «μειονεκτικό» παιδί προκαλεί την πλήρη απόρριψη, αφού έχει να αντιμετωπίσει ένα εχθρικό κοινωνικό περιβάλλον. Από τα κείμενα των λογοτεχνικών έργων που παραθέτει, ο χαρακτήρας με αναπηρία εμφανίζεται αργός, κοντός, ιδιότροπος, χλωμός, καταθλιπτικός με το κλασικό στερεοτυπικό σχήμα, με βάση το οποίο η αναπηρία καθορίζει και καθόριζε τη συνολική ταυτότητα του ατόμου³³.

Μια αξιολόγηση προσπάθεια έγινε από το μελετητή Γιάννη Παπαδάτο (δάσκαλο και λογοτέχνη). Πραγματοποίησε μια έρευνα στο χώρο της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας, όπου συγκέντρωσε παιδικά λογοτεχνικά βιβλία τα οποία εκδόθηκαν από το 1975 ως το 1992. Όπως εξηγεί ο ίδιος, χρησιμοποίησε ως αφετηρία το 1975 για πολιτικοκοινωνικούς και εκπαιδευτικούς λόγους. Επέλεξε εκείνα τα βιβλία στα οποία ο κεντρικός ήρωας είναι το παιδί με ειδικές ανάγκες και πληρούσαν βασικές

31. Βλ. Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *ό.π.*, σελ. 69.

32. Βλ. Greta D. Little, "Handicapped Characters in Children's Literature: Yesterday and Today," *Children's Literature Association Quarterly* 10, no. 4 (1986): 181-184.

33. Βλ. Γεράσιμος Ρηγάτος, *Το άρρωστο και κακοποιημένο παιδί στη Λογοτεχνία (1922-1988)*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννενα 1989.

λογοτεχνικές αρχές. Δημιούργησε έναν κατάλογο από 10 παιδικά βιβλία και μέσω αυτών, με τη μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου, προσπάθησε να ανιχνεύσει τις στάσεις και τις αντιλήψεις του κοινωνικού συνόλου προς τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Η ανάλυση τον οδήγησε στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

- Οι αρσενικοί χαρακτήρες, σε κύριους και δευτερεύοντες ρόλους είναι εκείνοι που κυριαρχούν.
- Μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης έχει η Νοητική Υστέρηση (5 στις 10 περιπτώσεις, οι 4 είναι αρσενικού γένους) και ακολουθούν τα προβλήματα όρασης (2 περιπτώσεις), της ακοής (1 περίπτωση) και οι κινητικές διαταραχές (2 περιπτώσεις).

Αυτά τα ευρήματα έρχονται σε αντίθεση με τη διεθνή βιβλιογραφία, όπου κυριαρχούν βέβαια οι χαρακτήρες αρσενικού γένους αλλά την πρώτη θέση κατέχουν από το 1974 ως το 1988 οι χαρακτήρες με κινητικές αναπηρίες και προβλήματα όρασης με μια τάση μείωσης από το '89 και μετά³⁴.

Σε άλλη έρευνα που έγινε το 2001, περιγράφηκε πώς παρουσιάζεται το πρόσωπο του άρρωστου παιδιού από το 1831 έως το 1922. Αν και η εκπροσώπηση του παιδιού με ειδικές ανάγκες είναι πολύ μικρή, κατέληξε ότι καταγράφεται μια σχετική αδιαφορία και ότι ο περίγυρος του, εκλάμβανε τη σωματική ιδιαιτερότητα «ως αφορμή για περίγελο, εκμετάλλευση ή ακόμα και ως παράσιτο της κοινωνίας»³⁵.

Ωστόσο, στα σημερινά βιβλία παιδικής λογοτεχνίας, οι ήρωες με αναπηρία αντιμετωπίζονται διαφορετικά. Οι περισσότεροι σύγχρονοι συγγραφείς στηρίζονται λιγότερο στα περιγραφικά επίθετα από τους προγενέστερους συγγραφείς και επιλέγουν την απεικόνιση των χαρακτήρων με αναπηρία, με βάση τι μπορούν ή τι δεν μπορούν να κάνουν οι ήρωες πάρα τι είναι ή τι δεν είναι, ενώ ο ρόλος τους εξακολουθεί να ορίζεται από τα μειονεκτήματα. Οι αλλαγές στις απεικονίσεις των χαρακτήρων με αναπηρία είναι συνεπείς με τις αλλαγές στην κοινωνία αλλά και στην συμπεριφορά που έχουμε απέναντι σ' αυτά τα άτομα. Οι ανάπηροι είναι «ιδιαίτεροι» και ίσως διαφορετικοί, αλλά η σημερινή κοινωνία είναι περισσότερο διατεθειμένη να «ενσωματώσει» παρά να απομονώσει³⁶.

34. Βλ. Μαρίνα Λουάρη, "Λογοτεχνία και αναπηρία: ενημέρωση και ευαισθητοποίηση," (Μεταπτυχιακή εργασία, 2008), <http://ir.lib.uth.gr/handle/11615/40776>

35. Βλ. Μαρίνα Λουάρη, *ό.π.*, σελ. 59.

36. Βλ. Greta D. Little, *ό.π.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Η παρουσίαση της αναπηρίας

Το άνοιγμα της κοινωνίας αλλά και της λογοτεχνίας στη διαφορετικότητα φέρνει στην επιφάνεια και στο κέντρο των συζητήσεων πλήθος διαφορετικών ειδών αναπηρίας (συναισθηματικές διαταραχές, αυτισμός, επιληψία, ανορεξία, μαθησιακές δυσκολίες κλπ), ενώ ήρωες που φέρουν αυτές έχουν πρωταρχικό ή δευτερεύοντα ρόλο³⁷.

Η αναπαράσταση της διαφορετικότητας, και πιο συγκεκριμένα της αναπηρίας, στη λογοτεχνία γενικά, αλλά και στην παιδική λογοτεχνία, διαφέρει ανάλογα με την εποχή συγγραφής των διαφόρων βιβλίων. Αρχικά, η αναπηρία συνδέεται με το δαιμονικό, το επικίνδυνο, το απειλητικό, και αποτελεί αντικείμενο διακωμώδησης. Στη συνέχεια, τα άτομα με αναπηρία απεικονίζονται με υπερφυσικές δυνάμεις, ενώ παρατηρούνται και έργα στα οποία παρουσιάζονται ως θύματα αυτής της αναπηρίας και τυγχάνουν ρατσιστικής αντιμετώπισης και περιθωριοποίησης. Ωστόσο, η έννοια της αποδοχής και κατανόησης του διαφορετικού κάνει την εμφάνιση της σε διάφορα έργα παιδικής αλλά και ενήλικης λογοτεχνίας.

2.1. Ο ορισμός αναπηρίας

Σε όλες τις εποχές η αναπηρία αντιμετωπιζόταν σαν μια κατάσταση που προκαλούσε στους μη ανάπηρους συναισθήματα, τα οποία κυμαίνονταν από τον φόβο και τον οίκτο έως την απόρριψη. Οι ανάπηροι θεωρούνταν άτομα που παρέκκλιναν από το φυσιολογικό, ευθύνονταν οι ίδιοι για την κατάστασή τους, άτομα «μιασμένα», γεμάτα δεισιδαιμονίες, άχρηστα, που προκαλούσαν ντροπή στην οικογένειά τους, με αποτέλεσμα να απομονώνονται σε χώρους όπου δεν ήταν δυνατή η πρόσβαση στον οποιονδήποτε. Στην Αρχαία Ελλάδα, η Αντιγόνη προειδοποιείται ότι θα εξοριστεί γιατί κάνει παρέα με τον τυφλό Οιδίποδα, καθώς η επαφή με έναν τυφλό φέρνει ντροπή. Στο Μεσαίωνα πίστευαν ότι ο ξυλοδαρμός αποτελεί μέσο θεραπείας για τη

37. Βλ. Susanne Gervay, "Butterflies: Youth literature as a powerful tool in understanding disability," *Disability Studies Quarterly* 24, no. 1 (2004).

Νοητική Καθστέρηση. Την ίδια εποχή είναι γνωστός ο ρόλος των αναπήρων και κυρίως των μικρόσωμων ατόμων, ως γελωτοποιών³⁸.

Τι εννοούμε, όμως, με τον όρο αναπηρία;

Σύμφωνα με την Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη και τη Σταυρούλα Πολυχρονοπούλου, είναι δύσκολο να προσδιοριστεί ο όρος, καθώς ο καθένας ερμηνεύει διαφορετικά και αναλόγως σε ποιο χώρο ανήκει (εκπαιδευτικοί, γιατροί, ψυχολόγοι) το πρόβλημα. Για παράδειγμα, κατά την ιατρική επιστήμη η αναπηρία αναφέρεται στην ύπαρξη κάποιας λειτουργικής βλάβης^{39, 40}. Μάλιστα, η Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη αναφέρει ότι, ο εκπαιδευτικός δίνει διαφορετικό ορισμό από το γιατρό, ο γιατρός από τον ψυχολόγο κ.ο.κ.⁴¹.

Ο Δημήτρης Κουτάντος αναφέρει πως, οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί της αναπηρίας εμπίπτουν σε δύο μοντέλα, το ιατρικό μοντέλο και το κοινωνικό μοντέλο, τα οποία εξετάζουν τον όρο αναπηρία και τις συνέπειες της για τα άτομα με αναπηρία⁴². Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (Π.Ο.Υ), θεωρεί ως Άτομα με Ειδικές Ανάγκες εκείνους που εμφανίζουν σοβαρή μειονεξία που προκύπτει από φυσική ή διανοητική βλάβη, ενώ η αναπηρία έχει τρεις διαστάσεις: τη μειονεξία (impairment), την αναπηρία (disability) και τη βλάβη/ανεπάρκεια (handicap)⁴³.

Σύμφωνα με τον William Lee Heward, βλάβη είναι κάθε απώλεια, ανωμαλία ή περιορισμένη λειτουργία ψυχολογικής, φυσιολογικής και ανατομικής δομής. Αναπηρία είναι ο κάθε περιορισμός, προερχόμενος από τη βλάβη, να εκτελέσει το άτομο μια δραστηριότητα μέσα στο πεδίο που θεωρείται κανονικό για ένα ανθρώπινο ον. Μειονεξία είναι η κοινωνική δυσπραγία που προκλήθηκε από την αναπηρία και αναφέρεται σε ένα πρόβλημα ή μειονέκτημα που αντιμετωπίζει ένα άτομο με αναπηρία, όταν αλληλεπιδρά με το περιβάλλον⁴⁴.

Επομένως, η αναπηρία, σύμφωνα με το *ιατρικό μοντέλο*, θεωρείται προσωπική τραγωδία. Επιπλέον, το *ιατρικό μοντέλο* δίνει έμφαση στην αντίληψη περί

38. Βλ. Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη, *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους: μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2011, σελ. 53.

39. Βλ. Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη, *ό. π.*

40. Βλ. Σταυρούλα Πολυχρονοπούλου-Ζαχαρόγεωργα, *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*, τόμ. Β, εκδ. Ατραπός, Αθήνα 2010.

41. Βλ. Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη, *ό. π.*

42. Βλ. Δημήτρης Κουτάντος, "Ανάπηροι άνθρωποι ή ανάπηρη κοινωνία; Μια εναλλακτική, ολιστική, οικολογική προσέγγιση," *Παιδαγωγική επιθεώρηση* 30, (2000).

43. Βλ. Αθηνά Ζώνιου-Σιδέρη, *ό. π.*

44. Βλ. William Lee Heward, *Παιδιά με ειδικές ανάγκες: Μία εισαγωγή στην Ειδική Εκπαίδευση*, επιμ. Αγγελική Δαβάζογλου και Κωνσταντίνος Κόκκινος, μτφρ. Χ. Λυμπεροπούλου, εκδ. Τόπος, Αθήνα⁴ 2011, σελ. 7.

«κανονικοποίησης», τονίζοντας την αρνητική αντίληψη για την αναπηρία⁴⁵. Οι ρίζες του ιατρικού μοντέλου ανάγονται στο Διαφωτισμό, καθώς τότε οι εργάτες ταξινομούσαν σε εκείνους που μπορούν και εκείνους που δεν μπορούν να εργαστούν⁴⁶. Στα πλαίσια αυτού του ορισμού, συντηρείται η έννοια της βλάβης ως ανωμαλία στη λειτουργικότητα, η έννοια της αναπηρίας ως ανικανότητα να ενεργεί κάποιος όπως κάθε «φυσιολογικός» άνθρωπος, ενώ η έννοια της μειονεξίας υπονοεί την ανικανότητα να διαθέτει κάποιος έναν φυσιολογικό κοινωνικό ρόλο⁴⁷.

Το *κοινωνικό μοντέλο* αντιλαμβάνεται την αναπηρία ως κοινωνικά κατασκευασμένη, σύμφωνα με το οποίο η ευθύνη για την αναπηρία έγκειται στην κοινωνία και όχι στο άτομο⁴⁸. Το κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας αποδέχεται την αναπηρία ως παθολογική αιτία, αποκλίνουσα εκ του φυσιολογικού, η οποία θα συμβάλλει στην αναπαραγωγή του αποκλεισμού του ανάπηρου ατόμου από όλους τους τομείς της κοινωνίας, όπως στην εκπαίδευση, στην εργασία κ.ά. Σ' αυτό το μοντέλο προσεγγίζεται η αναπηρία απ' την οπτική των δυσκολιών που καλείται να αντιμετωπίσει το άτομο με αναπηρία στο κοινωνικό του περιβάλλον και ταυτόχρονα αναλύεται ως η απόρροια οικονομικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και πολιτικών δυσχερειών. Επομένως, το κεντρικό δόγμα του κοινωνικού μοντέλου είναι ότι η αναπηρία διαμορφώνεται από την ίδια την κοινωνία, η οποία, με τα πρότυπα, τους κανόνες και τις αξίες, που αυτή επιτάσσει, καθιστά τα άτομα με αναπηρία αδύναμα να αξιοποιήσουν όλες τις δυνατότητές τους εξαιτίας της προϋπάρχουσας προκατάληψης μιας μη ανάπηρης κοινωνίας⁴⁹.

Από τα παραπάνω κατέστη σαφές ότι η αναπηρία δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή, είτε μόνο από την ιατρική σκοπιά είτε μεμονωμένα από την κοινωνική. Στα πλαίσια της παγκόσμιας έκθεσης για την αναπηρία (WHO, 2011), υιοθετήθηκε μία ολιστική προσέγγιση επί του θέματος επιτυγχάνοντας έναν βιώσιμο συμβιβασμό μεταξύ ιατρικού και κοινωνικού μοντέλου⁵⁰.

Σε έναν παλαιότερο ορισμό που έχει αποδοθεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (2002), «αναπηρία είναι το αποτέλεσμα οργανικών ή περιβαλλοντικών αιτιών που δημιουργούν ένα σύνολο εμποδίων σε σημαντικούς τομείς της ζωής τους, όπως η

45. Βλ. William Lee Heward, *ό.π.*

46. Βλ. Δημήτρης Κουτάντος, *ό.π.*

47. Βλ. Michael Oliver, *Understanding disability: From theory to practice*, Macmillan International Higher Education, London 1995.

48. Βλ. Michael Oliver, *ό.π.*

49. Βλ. Δημήτρης Κουτάντος, *ό.π.*

50. Βλ. World Health Organization, *World report on disability 2011*, World Health Organization, 2011.

αυτοεξυπηρέτηση, η απασχόληση, η εκπαίδευση, η ψυχαγωγία και η γενικότερη κοινωνική συμμετοχή»⁵¹.

Ο Νόμος 3699/2008 (ΦΕΚ 199Α/2.10.2008) ορίζει ως άτομα με αναπηρία (disabled) ή άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (handicapped) αυτούς που παρουσιάζουν αισθητηριακά, νοητικά, γνωστικά, αναπτυξιακά προβλήματα ή/και ψυχικές, νευροψυχικές διαταραχές. Συγκαταλέγονται τα άτομα που παρουσιάζουν δυσκολίες, αδυναμίες ή δυσλειτουργίες, όπως νοητική αναπηρία, αισθητηριακές αναπηρίες όρασης (τυφλοί, αμβλύωπες με χαμηλή όραση) ή ακοής (κωφοί, βαρήκοοι), κινητικές δυσκολίες, διαταραχές ομιλίας-λόγου, ειδικές μαθησιακές δυσκολίες όπως δυσλεξία, δυσγραφία, δυσαριθμησία, δυσαναγνωσία, δυσορθογραφία, σύνδρομο ελλειμματικής προσοχής με ή χωρίς υπερκινητικότητα, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές (φάσμα αυτισμού), χρόνια μη ιάσιμα νοσήματα, ψυχικές διαταραχές και πολλαπλές κινητικές αναπηρίες⁵².

2.2. Τα άτομα με αναπηρία σε ξενόγλωσσα βιβλία για παιδιά

Η πρώτη επαφή όλων μας με λογοτεχνικά έργα είναι τα λαϊκά παραμύθια, αυτή η μεγάλη πόρτα στη λαϊκή μας παράδοση. Αν, όμως, ερευνήσει κανείς λίγο καλύτερα μέσα τα λαϊκά παραμύθια, θα δει ότι οι ήρωες με αναπηρία είτε απουσιάζουν, είτε, όταν εμφανίζονται, αντιμετωπίζονται χλευαστικά ή τουλάχιστον απαξιωτικά, καθώς για αιώνες τα άτομα με αναπηρία θεωρούνταν στη λαϊκή κουλτούρα, άτομα κατώτερα, διαβολικά, στην καλύτερη περίπτωση ειδικών δυνατοτήτων, αναγκών και απαιτήσεων. Φάνηκε, λοιπόν, να δαιμονοποιείται η διαφορετική ή «παρεκκλίνουσα» από το αποδεκτό πρότυπο εξωτερική εμφάνιση των ανθρώπων, γεγονός που οδηγούσε στην απομόνωση και στην απουσία οποιασδήποτε πρωτοβουλίας βοήθειας, ένταξης ή συμμετοχής τους στον οικογενειακό και κοινωνικό βίο. Μάλιστα, αρκετά συχνά, ο σωματικά αποκλίνων ή ανάπηρος ήταν ο αρνητικός ήρωας μιας ιστορίας, κάποιος κουτοπόνηρος, τυχοδιώκτης ή χαμηλών ηθικών αξιών άνθρωπος.

Εκτός, όμως, από την αρνητική απεικόνιση των ανάπηρων ηρώων στα λαϊκά παραμύθια, οι έρευνες κατέδειξαν ότι και στα παιδικά λογοτεχνήματα η εικόνα δεν ήταν καλύτερη. Μόνο μετά τη δεκαετία του 60' τα πράγματα άρχισαν -στο εξωτερικό

51. Βλ. World Health Organization, "Towards a common language for functioning, disability, and health: ICF," *The International Classification of Functioning, Disability and Health* (2002).

52. Βλ. Ν. 3699/2008 (ΦΕΚ 199Α/2.10.2008). *Ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 2008.

ασφαλώς- να αλλάζουν κατεύθυνση, χάρη στις φωνές φωτισμένων δασκάλων που έφτασαν στα αυτιά μερίδας της κοινωνίας και των δημιουργών. Οι νέοι δημιουργοί που μπήκαν στο χώρο του παιδικού βιβλίου μετά το 1950-55 στη δυτική Ευρώπη, στη βόρεια Αμερική και στην Αυστραλία, παράγοντας συνολικά πιο προσεγμένα και πιο προοδευτικά βιβλία, άρχισαν να ρίχνουν κλεφτές ματιές στα άτομα με αναπηρία, άλλοτε τοποθετώντας τα στον κεντρικό άξονα μιας ιστορίας, άλλοτε στο περιθώριό της, αλλά σίγουρα αντιμετωπίζοντάς τα πια με μεγαλύτερο σεβασμό, προσοχή και προσεγγίσεις που έφευγαν από τις πεπαλαιωμένες αντιλήψεις του πρόσφατου παρελθόντος.

Ενδεικτικά, αναφέρονται παρακάτω κάποια από τα ξενόγλωσσα βιβλία, που έχουν ως ήρωες άτομα με κάποια μορφή αναπηρίας:

- Το παραμύθι **«Είμαι Ξεχωριστή»** γράφτηκε από τη Βρετανή συγγραφέα Τζεν Γκρίν το 1955 και εκδόθηκε το 1999⁵³. Στα ελληνικά μεταφράστηκε από την Ευγενία Κολυδά και εκδόθηκε το 2004. Απευθύνεται κυρίως σε παιδιά μικρότερης ηλικίας. Ωστόσο, είναι ένα παραμύθι που θα ήταν καλό να το διαβάσουν τόσο τα παιδιά με κάποια αναπηρία, όσο και τα τυπικώς αναπτυσσόμενα παιδιά. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται είναι πολύ απλό για την κατανόησή του από τα μικρά παιδιά. Τα κείμενα είναι μικρά και συμπληρώνονται από απλή εικονογράφηση.

Αρχικά, το παραμύθι έχει ως κεντρικό ήρωα την Ελένη. Η Ελένη είναι ένα μικρό κορίτσι με κινητικές δυσκολίες. Η ηρωίδα μας μετακινείται με το αμαξίδιό της. Η Ελένη στην αρχή του παραμυθιού μάς μιλά για τα συναισθήματά της. Νιώθει πως είναι κι αυτή ξεχωριστή και διαφορετική, όπως όλα τα παιδιά και δεν υστερεί σε τίποτα, ενώ μας μιλά για όλα αυτά που αγαπά. Αγαπά τη μουσική όπως πάρα πολλά παιδιά, παίζει φλογέρα, αγαπά πολύ τα ζώα, όπως τα περισσότερα παιδιά της ηλικίας της. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στους φίλους της Ελένης. Μια από τις φίλες της Ελένης, η Ιωάννα έχει προβλήματα όρασης, όμως είναι πολύ καλή μαθήτρια. Μάλιστα, έχει ένα μηχάνημα με το οποίο κάνει πράξεις κι εκείνο μιλά, έτσι τη βοηθά όταν αντιμετωπίζει δυσκολία σε κάποιες πράξεις. Ο δεύτερος φίλος είναι ο Γιώργος, ένα παιδί με κώφωση. Ο Γιώργος είναι πρωταθλητής στην

53. Βλ. Τζεν Γκρίν, *Είμαι Ξεχωριστή*, μτφρ. Ευγενία Κολυδά, εκδ. Μοντέρνοι Καιροί, Αθήνα 2004.

κολύμβηση. Ο Γιώργος έχει ένα ειδικό ακουστικό που τον βοηθά να ακούει τους γύρω του.

Λίγο πιο κάτω, η Ελένη εκφράζει την αγανάκτησή της από τα βλέμματα μερικών ανθρώπων που δεν έχουν μάθει να σέβονται τη διαφορετικότητα: *«όταν ο κόσμος με κοιτάζει ή με δείχνει με το δάχτυλο, εγώ ντρέπομαι»*. Στο σημείο αυτό τίγεται το κοινωνικό πρόβλημα του ρατσισμού σε βάρος των «διαφορετικών» ανθρώπων. Πολλές φορές οι άνθρωποι πιστεύουν πως τα άτομα με κάποια αναπηρία μειονεκτούν σε κάτι, πως δεν έχουν τις ίδιες δυνατότητες, πως δεν έχουν τα ίδια δικαιώματα και πως έχουν ανάγκη από οίκτο. Το φαινόμενο αυτό, ειδικά στις μέρες μας είναι κάτι πολύ λυπηρό, καθώς τα άτομα με αναπηρία πρέπει να προσεγγίζονται με βάση το κοινωνικό μοντέλο. Πιο συγκεκριμένα, να γίνεται αντιληπτό πως η ίδια η κοινωνία και η δομή της πολλές φορές είναι αυτές που απομονώνουν τα άτομα με αναπηρίες και τα εμποδίζουν να συμμετέχουν σε οτιδήποτε συμμετέχουν και τα άτομα χωρίς αναπηρίες. Το φαινόμενο αυτό του ρατσισμού και της διάκρισης θα λέγαμε ότι είναι εμφανές και σε άλλα σημεία του παραμυθιού: *«μερικές φορές νομίζω ότι με φοβούνται επειδή είμαι διαφορετική από αυτούς»*, *«όταν οι άνθρωποι μιλάνε στην Ιωάννα σα να μην καταλαβαίνει, στενοχωριέται»*, *«όταν οι μεγάλοι με αγνοούν και μιλάνε στη μαμά μου λες και εγώ δεν υπάρχω, θυμώνω»*. Στη συνέχεια, η Ελένη αφηγείται κάτι που έγινε πριν μερικές ημέρες: *«την περασμένη βδομάδα που έπαιζα με τους φίλους μου, έβαλα γκολ»*, στο σημείο αυτό βλέπουμε πως τα άτομα με αναπηρία μπορούν κι εκείνα να συμμετέχουν στο παιχνίδι και μάλιστα να τα πηγαίνουν πολύ καλά, αντίθετα με την άποψη μερικών ανθρώπων που νομίζουν ότι λόγω της αναπηρίας αδυνατούν να καταφέρουν αυτό που θέλουν.

Ένα ακόμα ζήτημα, που τίγεται στο κείμενο, είναι η προαναφερόμενη δομή της κοινωνίας και, πιο συγκεκριμένα, η πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε κάποιους χώρους, όπως στο σχολείο: *«όταν ένα κτίριο έχει πολλές σκάλες που δε μπορώ να τις ανέβω νιώθω ότι με βάζουν στην άκρη»*. Αυτή είναι και η ιδεολογία του κοινωνικού μοντέλου που θεωρεί πως η αναπηρία είναι η αδυναμία της κοινωνίας να στηρίζει τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αναφέρεται το εμπόδιο που κατασκευάζει η κοινωνία στα άτομα αυτά, όταν δεν έχει προνοήσει για ράμπες και ασανσέρ. Ακόμη, η ηρωίδα αναφέρεται στο καινούριο αθλητικό κέντρο, με σκοπό να τονιστεί η αντίθεση σε αυτό και στο προηγούμενο κτίριο. Το νέο αθλητικό

κέντρο έχει κατάλληλες δομές, ώστε να μπορούν να συχνάζουν άνθρωποι με αναπηρία, και μη.

Τέλος, γίνεται αναφορά σε πολλούς γνωστούς και φίλους της Ελένης που έχουν κάποια αναπηρία, όμως εξακολουθούν να ζουν τη ζωή τους, όπως όλοι μας. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί η τελευταία φράση του κειμένου: «ο καθένας μας είναι ξεχωριστός, όπως κι εγώ». Με αυτή την τελευταία πρόταση τα παιδιά κατανοούν ακόμα καλύτερα πως δεν πρέπει να υποτιμούμε το διαφορετικό, αντιθέτως να το σεβόμαστε και να το θαυμάζουμε καθώς όλοι είμαστε ικανοί, ο καθένας με τον δικό τους ξεχωριστό τρόπο και χρόνο.

- Το βιβλίο «*Ο Μαξ Είναι Σημαντικός*» της γαλλίδας συγγραφέα Λόρα Τζιάφ⁵⁴, γράφτηκε το 1962 και εκδόθηκε το 1999. Μεταφράστηκε στα ελληνικά από τη Ντίνα Σιδέρη και κυκλοφόρησε το 2002. Ένα διήγημα κατάλληλο για παιδιά και εφήβους. Η συγκεκριμένη ιστορία πραγματεύεται το ζήτημα της αναπηρίας ενός παιδιού με νοητική καθυστέρηση, κινητικές δυσκολίες, προβλήματα λόγου και διάφορα προβλήματα υγείας. Ο αφηγητής είναι η μητέρα του παιδιού με αναπηρία και μιλά με τη φωνή του παιδιού της. Αναλυτικότερα, ο αφηγητής προσπαθεί να αποτυπώσει όσα επιθυμεί να πει ο γιός της αλλά και όσα σκέφτεται, χρησιμοποιώντας πολύ απλό λεξιλόγιο και λέξεις διασκορπισμένες χωρίς σύνταξη, ώστε να δώσει την εντύπωση στον αναγνώστη πως μιλά το ίδιο το παιδί. Μάλιστα, αναφέρει πως μιλά με αυτόν τον τρόπο, για να νιώσει πως γνωρίζει πολύ καλά το παιδί της: «Έτσι, για τη μάταιη ευχαρίστηση να παραστήσω πως πιστεύω, όσο διαρκούν αυτές οι λιγοστές σελίδες, πως ξέρω να διαβάσω μέσα σου σαν σε ανοιχτό βιβλίο».

Το έργο αυτό ξεκινά με την περιγραφή διάφορων ήχων μέσα από την οπτική του Μαξ, του παιδιού με νοητική καθυστέρηση. Η συγγραφέας, παρότι δεν το αναφέρει άμεσα, αποκαλύπτει εξ' αρχής τις ιδιαιτερότητες του Μαξ. Ο Μαξ είναι ένα παιδί που δε μιλά, κι όσα θέλει να πει, τα εκφράζει τότε με κλάματα, τότε με χαμόγελο, τότε με εκδήλωση βίας. Καθ' όλη τη διάρκεια του έργου περιγράφονται οι συνήθειές του, η ζωή του αλλά και η ιατρική του περίθαλψη. Ο αφηγητής αλλά και ο συγγραφέας είναι ειλικρινείς. Προσπαθούν να αποτυπώσουν τη ρεαλιστική εικόνα ενός παιδιού που αντιμετωπίζει όλες αυτές τις δυσκολίες στη ζωή του. Και μάλιστα η σημαντικότερη είναι η δυσκολία στη λεκτική επικοινωνία: «*Νευριάζω, πολλές*

54. Βλ. Λόρα Τζιάφ, *Ο Μαξ Είναι Σημαντικός*, μτφρ. Ντίνα Σιδέρη, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2002.

φορές.. τόσες λέξεις.. σπρώχνονται στο κεφάλι μου, μα δεν λένε να έρθουν στο στόμα μου! Να ηρεμήσω. Δαγκώνω το χέρι. Όχι πολύ δυνατά.... Αλλιώς πονάει!». Στο σημείο αυτό, μπορούμε να καταλάβουμε, πως πρόκειται για ένα παιδί που, εκτός του προβλήματός του στο λόγο, έχει και κάποια μορφή αναπτυξιακής διαταραχής, καθώς, όταν νιώθει δυσάρεστα συναισθήματα, η αντίδρασή του είναι επιθετική, τόσο προς τους γύρω του όσο και προς τον ίδιο του τον εαυτό: *«ο μπαμπάς γκρινιάζει. Το στόμα μου θέλει να δαγκώσει το μπαμπά. Θυμώνει. Τα νύχια μου γρατζουνίζουν»*. Επιπλέον, το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί μια από τις λίγες φορές που ο αφηγητής μιλά με το προσωπείο του παιδιού της χωρίς να χρησιμοποιεί λάθος σύνταξη. Για παράδειγμα, *«γρήγορα στο δωμάτιο. Το μαγνητόφωνο. Για τη μουσική είναι πάντα Ναι. Όχι αυτό το δίσκο, δεν θέλω εγώ! Νεύρα! Θυμώνω!»*. Η αφηγήτρια, δεν ντρέπεται να εκδηλώσει ούτε την κούρασή της, ούτε τη στενοχώρια της για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται τόσο το παιδί της όσο και η ίδια ως μητέρα του. Ωστόσο, παραμένει πάντα περήφανη: *«Δεν ντρέπομαι για σένα. Για μένα ντρέπομαι, εγώ, η μητέρα σου. Εγώ, που δεν αναλαμβάνω πάντα την ευθύνη σου, δημόσια»*. Στη συνέχεια, γίνεται κατανοητό πως ο Μαξ είναι ένα παιδί που χρειάζεται ιατρική περίθαλψη από την πρώτη ημέρα που γεννήθηκε. Υποβάλλεται σε επεμβάσεις και σε συνεχόμενες εξετάσεις. Παρακολουθείται από νευρολόγους, ψυχιάτρους και φυσικοθεραπευτές. Υπάρχει λοιπόν, η ιατρική προσέγγιση στο συγκεκριμένο έργο καθώς, πρόκειται για έναν άνθρωπο που χρήζει ιατρικής υποστήριξης. Όλη αυτή την προσέγγιση θα μπορούσε κανείς να τη χαρακτηρίσει ως βιολογική προσέγγιση, κατά την οποία βασικά αίτια μιας νοητικής αναπηρίας θεωρούνται οργανικοί παράγοντες και η διάγνωση γίνεται μέσω εγκεφαλικής απεικόνισης και νευροψυχολογικών τεστ. Κάτι τέτοιο αναφέρεται σε πολλά σημεία του έργου: *«υπάρχει ένα ερωτηματικό πάνω από το κεφάλι σου, σχετικά με τη νευρολογική σου εξέλιξη»*, *«Πάμε για εξέταση, λέει. Έχουμε ραντεβού με τη νευρολόγο. Η νευρολόγος είναι γιατρός για κεφάλι εμένα»*. Επιπλέον, στη βιολογική προσέγγιση, η παρέμβαση έχει να κάνει τις περισσότερες φορές με φαρμακευτική αγωγή η οποία για τον Μάξ φαίνεται να είναι απαραίτητη: *«ετοιμάζει τα μιμιπερό. Ένα με το γάλα και ένα με τα φάρμακα»*.

Άξιο σχολιασμού είναι το γεγονός πως σε όλο το έργο υπάρχουν σκληροί χαρακτηρισμοί για τον Μαξ όπως, “προβληματικός”, “δεν είναι φυσιολογικός”, “καθυστερημένος”. Παρότι όμως, υπάρχουν αυτοί οι

χαρακτηρισμοί, δε χρησιμοποιούνται με σκοπό να προσβάλουν ή να ταπεινώσουν τον άνθρωπο με αναπηρία. Σκοπός δεν είναι να συμβάλουν στο ρατσισμό και τις προκαταλήψεις προς τα άτομα αυτά αλλά αντιθέτως· σκοπός της συγγραφέως είναι να ασκήσει κριτική στον τρόπο με τον οποίον αντιμετωπίζονται οι άνθρωποι με ειδικές ανάγκες, από την κοινωνία. Τονίζει, λοιπόν, τον συχνότερο τρόπο με τον οποίον απευθύνονται οι “φυσιολογικοί” στους “προβληματικούς”. Το κοινωνικό αυτό θέμα θίγεται σε πολλά σημεία: *«Εγώ Μαξ προβληματικός, άτομο με ειδικές ανάγκες»*. Τα λόγια με τα οποία περιγράφεται ο ήρωας θα μπορούσε να πει κανείς πως είναι σκληρά. Είναι όμως απόλυτα ρεαλιστικά, χωρίς κανένα στοιχείο ρομαντισμού, χωρίς υπερβολές και χωρίς ωραιοποιήσεις. Είναι η πραγματική γνώμη που έχει η κοινωνία για τους ανθρώπους με αναπηρία. Και η γνώμη αυτή είναι αρκετά αιχμηρή: *«Εσύ, το λατρεμένο παιδί, για ένα κλάμα παραπάνω, για ένα ανώδυνο καπρίτσιο, γίνεσαι το ανυπόφορο παιδί»*. Πολλές φορές ο κόσμος δεν μπορεί να αντιληφθεί τη δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι με νοητική καθυστέρηση ή και με αυτισμό στην αλλαγή κάποιων συνηθειών. Στους ανθρώπους αυτούς προκαλεί μεγάλη ταραχή η έκπληξη, η παράλειψη καθημερινών ρουτινών και δημιουργείται τρομερή σύγχυση, η οποία εκφράζεται τις περισσότερες φορές με κλάμα, δυνατές φωνές, βία, ακόμα και αυτοτραυματικές συμπεριφορές: *«Εγώ Μαξ προτιμάει όταν είναι πάντα ίδια», «κλείνομαι μαζί σου πίσω από τα κάγκελα των μικρών συνηθειών σου, που είναι τόσο βολικές, και τόσο καταθλιπτικές»*. Για το λόγο αυτό πολλοί άνθρωποι αποφεύγουν τη γνωριμία με άτομα με νοητική καθυστέρηση και τους θεωρούν δύστροπους.

Ένας τρόπος ακόμα με τον οποίον η συγγραφέας θίγει το παραπάνω κοινωνικό ζήτημα είναι με τη σύγκριση ενός τυπικώς αναπτυσσόμενου παιδιού και ενός παιδιού με νοητική καθυστέρηση. Αναλυτικότερα, βλέπουμε να γίνεται σύγκριση ανάμεσα στο Μαξ και στα δυο του αδέρφια από τα οποία κανένα δεν έχει κάποια αναπηρία: *«Η Ζουλί, με τα μάγουλα κατακόκκινα, κατηφορίζει από την τσουλήθρα με το κεφάλι. Ο Ολιβιέ τραγουδάει και γελάει κάνοντας κούνια. Τρέχει με τα μικρά ποδαράκια του για να κλέψει την μπάλα από τους μεγάλους. Ψάχνει στους σκουπιδοτενεκέδες. Διασκεδάζει! Εσύ όμως...Εσύ βαριέσαι.»*, *«Αν ήθελα άλλο ένα μωρό, ήταν για να σου ξεφύγω. Να ξεφύγω από τον καθημερινό καταναγκασμό της σαρκοβόρας αγάπης σου. Για να ξαναζήσω μια γέννα χωρίς προβλήματα. Για να ξαναγίνω μια μητέρα*

“φυσιολογική”. Για να φέρω στον κόσμο ένα παιδί που δεν θα ήταν όμηρος καμιάς νοσοκομειακής μονάδας». Στη συνέχεια όμως, τονίζει πως παρά τις διαφορές θα μπορούσε να υπάρξει μια σχέση αγάπης και φιλίας μεταξύ των παιδιών χωρίς αναπηρία και των παιδιών με αναπηρία αρκεί να υπάρχει κατανόηση: «Κι ύστερα, τα παιδιά σ’ ενοχλούν γιατί ορθώνουν μπροστά σου την επιτακτική θέλησή τους. Δεν δέχονται τη δικτατορία σου», «Κι όμως, μερικά παιδιά σε παρακολουθούν με την άκρη του ματιού. Ενδιαφέρονται για σένα, στα κρυφά. Θα μπορούσαν να σε αγαπήσουν αν τους έδινες την άδεια».

Κατά τη διάρκεια του έργου τονίζεται και η αδυναμία της ίδιας της κοινωνίας να στηρίζει τα άτομα με ειδικές ανάγκες (κοινωνικό μοντέλο). Πιο συγκεκριμένα, τονίζεται η αγωνία των γονιών ενός παιδιού με αναπηρία για το μέλλον του όταν οι ίδιοι δε θα είναι πια στη ζωή. Η αγωνία αυτή βλέπουμε πως υπάρχει ακόμα και σε μια κοινωνία, όπως η Γαλλία στην οποία ζει ο Μαξ, η οποία είναι σίγουρα πιο ευαισθητοποιημένη σε τέτοια ζητήματα. Πόσο μάλλον μια κοινωνία, όπως η ελληνική, η οποία δυστυχώς ακόμη δεν έχει αρκετή παιδεία πάνω σε τέτοια κοινωνικά ζητήματα: «Συχνά, σταματάω στο σταθμό. Δεν έχω πια διάθεση να σε σέρνω. Κουράστηκα. Είμαι άδεια. Βγάλ’ τα για λίγο πέρα μόνος σου. Έστω και στραβά, τόσο το χειρότερο. Τότε, παίρνει ο πατέρας σου τη σκυτάλη. Δεν χρειάζεται να μιλάμε. Είναι η σιωπηρή συμφωνία ανάμεσά μας. Μόλις λαχανιάσει ο ένας, ο άλλος παίρνει μπρός. Για σένα. Για να σε οδηγήσουμε πέρα από τα όριά σου. Προς την ενήλικη ζωή σου. Για όταν δεν θα είμαστε πια εδώ». Το γεγονός πως η κοινωνία δεν είναι αρκετά ικανή για να στηρίζει όλους αυτούς τους ανθρώπους, το αντιλαμβανόμαστε και σε άλλα σημεία. Για παράδειγμα, το ζήτημα της ένταξης των παιδιών με αναπηρίες στο γενικό σχολείο, είναι κάτι που απασχολεί τους περισσότερους εκπαιδευτικούς στις μέρες μας. Πολλά σχολεία αρνούνται να αναλάβουν την εκπαίδευση αυτών των παιδιών και το κράτος δε μπορεί να βοηθήσει παρέχοντάς τους συνοδό παράλληλης στήριξης: «Εγώ-Μαξ, όχι θέλω Δοκιμάσει. Όχι θέλω πάω καινούριο σχολείο. Μπαμπάς μαμά είπαν Θα δεις, θα διασκεδάσεις πολύ, είναι ένα στάδιο. Για δοκιμή! Εγώ ξέρει όχι διασκεδάσει εκεί πέρα. Είδα όλα κατάλαβα όλα. Όχι αληθινό σχολείο όπως Ζουλί με σάκα και γραψίματα. Είναι σχολείο-νοσοκομείο μυρίζει φάρμακο ολούθε», «το έβρισκα βάρβαρο το σύστημα. Δεν τολμούσα να το πω τίποτα. Από φόβο μήπως και δε σε δεχτούν». Παρόλο, δηλαδή, που οι γονείς δε συμφωνούσαν με το να πάει το παιδί τους σε ένα ειδικό σχολείο, φοβούνταν να αντιδράσουν μήπως

και δε γινόταν δεκτός ούτε κι εκεί κι έτσι δε θα είχε καμία πρόσβαση στην εκπαίδευση. Προς απογοήτευσή τους όμως ακόμα και τέτοιου είδους εκπαιδευτικά ιδρύματα αρνούσαν να δεχτούν περιπτώσεις, όπως ο Μαξ: *«Γιατί να σε κάνω να υποφέρεις έτσι για το τίποτα... Στο τέλος κάθε σταδίου ήλπιζα, του κακού πως αυτή η φορά θα ήταν η καλή, και σε τελική ανάλυση ήταν πάντα όχι. - Ο γιος σας έχει πολλά κινητικά προβλήματα - Πολύ καθυστερημένος νοητικά - Πολλές δυσκολίες συμπεριφοράς. Ήσουν πάντα πολύ κάτι. Κι εγώ, απογοητευμένη, κυνική, έλεγα μέσα μου πως, στην πραγματικότητα, μάλλον δεν ήσουν αρκετός για τους διευθυντές του κέντρου. Όχι αρκετά πειθήνιος, όχι αρκετά εύπλαστος. Όχι αρκετά εύκολος για να αναμορφωθείς»*. Ουσιαστικά στο σημείο αυτό βλέπουμε πως το ίδιο το κέντρο δεν ήταν αρκετά εκπαιδευμένο και καταρτισμένο ώστε να αναλάβει άτομα με τέτοιες αναπηρίες. Το πρόβλημα λοιπόν, κατά κύριο λόγο ανήκει στην κοινωνία και όχι στο άτομο.

Το μυθιστόρημα κλείνει με ένα αισιόδοξο μήνυμα καθώς, βλέπουμε πως ο Μαξ γίνεται δεκτός σε ένα ημερήσιο νοσοκομείο το οποίο, όμως, μοιάζει αρκετά με σχολείο: *«από την πρώτη σου μέρα εκεί, έδειχνες να είχες βρει καταφύγιο σ' αυτό το παλιό θορυβώδικο και ζεστό σπίτι που έμοιαζε πιότερο με σχολείο παρά με νοσοκομείο»*. Από τη στιγμή εκείνη ο Μαξ άρχισε να έχει γρήγορη πρόοδο τόσο στις κινήσεις του όσο και στην ομιλία του. Άρχισε να μιλά, να μπορεί να κάνει συζητήσεις, να στέκεται μόνος του στα πόδια του. Περνά, έτσι, το μήνυμα πως τα παιδιά με αναπηρίες θα βοηθηθούν εξαιρετικά σε ένα σχολικό περιβάλλον και θα μπορέσουν να αναπτύξουν τις ικανότητές τους: *«Εκείνο το πρωί, σταμάτησες να κλαίς. Αλαφρωμένος από τα δάκρυα, άρχισες να προοδεύεις με τρόπο θαυματικό. Λίγο καιρό αργότερα, άρχισες να μιλάς»*. Αξίζει να προσθέσω πως, την πρόοδο στην ομιλία του Μαξ, η συγγραφέας τη δείχνει με την αλλαγή και τη βελτίωση του λεξιλογίου που χρησιμοποιεί. Βελτιώνεται η σύνταξη και υπάρχει ολοκληρωμένο νόημα σε κάθε πρόταση: *«εγώ φωνάζω δυνατά στο δρόμο που λάμπει στη νύχτα. Μαμά όχι θέλει πια φαρμακείο. Θέλει γυρίσει σπίτι αμέσως. Να δείξει μπαμπά. Οι λέξεις εμένα είναι πιο σπουδαίες από υπόθετα για βήχα»*. Με το κλείσιμο αυτό του βιβλίου ελπίζουμε σε μια αλλαγή στη νοοτροπία και στην ευκαιρία για ένταξη τόσο των παιδιών με αναπηρίες, σε γενικά σχολεία όσο και για την ένταξη όλων των ατόμων με ειδικές ανάγκες, στην κοινωνία.

Θεωρώ ότι το βιβλίο αυτό πρέπει να διαβαστεί από τον καθένα μας, προκειμένου, να αντιληφθούμε την πραγματική εικόνα των ατόμων με ειδικές ανάγκες, να κατανοήσουμε τι είδους στήριξη χρειάζονται αλλά και να μπούμε στη θέση τους προσπαθώντας να καταλάβουμε τις ιδιαιτερότητές τους.

- Ο «*Ιησούς Μπετς*», του Φρεντ Μπερνάρ⁵⁵, είναι ένα έξοχο δείγμα εικαστικής αρτιότητας και αφηγηματικής σκληρότητας. Γράφτηκε το 1969 και μεταφράστηκε στα ελληνικά από την Έφη Κορομηλά το 2004. Είναι η ιστορία ενός παιδιού που γεννήθηκε χωρίς χέρια και πόδια.

«Πόση πραγματικότητα μπορείς να αντέξεις;» αναρωτιόταν ένας ποιητής. Πόση δόση θλιβερής πραγματικότητας και βασάνων μπορεί να αντέξει ένα παιδί; Τα παραπάνω ερωτήματα προβληματίζουν τους θεωρητικούς της παιδικής λογοτεχνίας, τους παιδοψυχολόγους και τους γονείς: μπορεί να χειριστεί το παιδί μια τέτοια ιστορία, και πώς αυτή επιδρά στον ψυχισμό του; Απόλυτες απαντήσεις ίσως δεν μπορούν να δοθούν. Δεν είναι όλοι οι μικροί αναγνώστες ίδιοι. Μια ιστορία όμως, που προκαλεί στεναχώρια, δε σημαίνει ότι είναι μια κακή ιστορία· τουναντίον, μπορεί να μας προκαλέσει να διαχειριστούμε καλύτερα τα συναισθήματά μας και να τα αντιμετωπίσουμε ή να τα απωθήσουμε.

Ο Φρεντ Μπερνάρ μπήγει το μαχαίρι στο κόκαλο. Στην πληθώρα των «soft» παιδικών βιβλίων που έχουν στόχο την ευαισθητοποίηση για τη διαφορετικότητα και την αποδοχή του αλλότριου, ο γάλλος δημιουργός αντιπροτείνει μια ωμή ιστορία ενός παιδιού που γεννήθηκε χωρίς χέρια και πόδια. Ο «κορμάνθρωπος» ήρθε στον κόσμο την παραμονή των Χριστουγέννων του 1894 και γι' αυτό η μητέρα του τον ονόμασε «Ιησού». Ως άλλος Ιησούς, ο μικρός υπομένει όλη την περιφρόνηση, την ειρωνεία και το μίσος μιας κοινωνίας που περιγελά και εκμεταλλεύεται τους διαφορετικούς ανθρώπους. Ανάγλυφα αποδίδονται ο υπόκοσμος και η φτωχολογιά του τέλους του 19ου και της αρχής του 20ου αιώνα: απατεώνες, βιοπαλαιστές, σκληροτράχηλοι εργάτες που η ανέχεια τους έχει στερήσει κάθε απόθεμα ευγενικών αισθημάτων και τρυφερότητας. Με λεπτή ειρωνεία παρατίθενται

55. Βλ. Φρέντ Μπερνάρ, *Ιησούς Μπετς*, επιμ. Βασίλειος Παπαδάκης, μτφρ. Έφη Κορομηλά, εκδ. Κάστωρ, Αθήνα 2004.

σημαντικά τεχνολογικά επιτεύγματα της εποχής που, ωστόσο, καθόλου δε βοηθούν τον Ιησού Μπετς και τους ομοίους του⁵⁶.

Ο μικρός Ιησούς είναι προικισμένος με μια θαυμάσια φωνή υψίφωνου, με παρατηρητικότητα και καλή όραση και με μια μνήμη ελέφαντα που συγκρατεί ημερομηνίες και ιστορικά γεγονότα με μεγάλη ευκολία. Γι' αυτό και η ιστορία, που ο ήρωας την αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο απευθυνόμενος με ένα γράμμα στη μητέρα του, αρθρώνεται γύρω από 33 σημαδιακές ημερομηνίες της ζωής του. Η περιπλάνησή του αρχίζει όταν μπαρκάρει ως βιγλάτορας σε ένα φαλινοθηρικό. Δεμένος στο κατάρτι αναλαμβάνει να ειδοποιεί το πλήρωμα όταν διακρίνει φάλαινες στον ωκεανό. Η ζωή του αποκτά ένα ενδιαφέρον καθώς ταξιδεύοντας ανακαλύπτει ένα σωρό μαγικούς τόπους. Δεμένος πάντα στο κατάρτι και αλειμμένος με λίπος φάλαινας, για να μην τον καίει ο ήλιος, και με τη μυρωδιά του λίπους να τον αηδιάζει. Μια μέρα όμως χάνει το ένα του μάτι, από έναν γλάρο, και η όρασή του εξασθενεί. Άχρηστος καθώς είναι πια, ο καπετάνιος τον παρατάει σ' ένα λιμάνι. Μετά από έντονες εναλλαγές της τύχης, ο Ιησούς θα βρει το ταίρι του στη ζωή. Είναι δυνατό να βρεθεί γυναίκα για ένα τέτοιο πλάσμα; Ναι, γιατί τα αγγίγματα ψυχής δεν εξαρτώνται από το περιτύλιγμα που λέγεται σώμα. Και εκδηλώνονται ως λαμπερές εκρήξεις ιδίως εκεί που περισσεύουν τα ελλείμματα⁵⁷.

Αν εξαιρέσουμε την πρώτη παράγραφο της ιστορίας, όλο το υπόλοιπο παραμύθι είναι γράμμα ενός γιού με αναπηρία, προς τη μητέρα του. Η ιστορία ξεκινά με τέσσερις συνηθισμένες εκφράσεις: *«έβαλα στα πόδια μου φτερά»*, *«σήκωσαν τα χέρια ψηλά»*, *«πήρε πόδι»*, *«τι κάθεσαι με σταυρωμένα χέρια;»*. Οι φράσεις αυτές, όσο συνηθισμένες κι αν είναι, πάντα πλήγωναν τον αποστολέα του γράμματος λόγω της αναπηρίας του, κι έτσι, ποτέ δε μπόρεσε να αντιληφθεί σωματικά αυτές τις κινήσεις. Όπως ο ίδιος σχολιάζει, το παρατσούκλι του είναι «κορμάνθρωπος». Γεγονός που μας δείχνει ότι οι άνθρωποι συνηθίζουν να πιστεύουν πως ο καθένας προσδιορίζεται από την αναπηρία του ή την ιδιαιτερότητά του κι όχι το αντίστροφο.

Από την αρχή του έργου συναντάμε τόσο το στοιχείο του ρομαντισμού, καθώς κατά τη διάρκεια του γράμματος ο ήρωας εκθέτει τον συναισθηματικό

56. Βλ. Ελένη Σβορώνου, «Ιησούς Μπετς», *diavasame.gr*, https://www.diavasame.gr/page.aspx?itemID=PPG1390_150

57. Βλ. Ελένη Σβορώνου, *ό. π.*

του κόσμο, όσο και το θρησκευτικό στοιχείο: «ο δικός της μικρός Χριστούλης είχε γεννηθεί», «πρόκειται για την Αποκάλυψη», «*Ἡμαρτον Κύριε! Ἰησοῦς Μπέτς! Αυτό είναι βλασφημία*». Από την αρχή της ιστορίας, ο αναγνώστης γνωρίζει πως το όνομα του ήρωα είναι Ιησούς και γεννήθηκε τα Χριστούγεννα. Η μητέρα του φαίνεται να είναι ιδιαίτερα πιστή. Η επιλογή του ονόματος αλλά και της ημερομηνίας γέννησής του, δε γίνεται καθόλου τυχαία καθώς, ο συγγραφέας προσπαθεί να ταυτίσει τη ζωή του ήρωα με τη ζωή του Χριστού. Πιο συγκεκριμένα, υπομένουν και οι δυο την περιφρόνηση και τον περίγελο από κάποιους ανθρώπους, βιώνουν τη σκληρότητα του κόσμου και την εκμετάλλευση.

Η γλώσσα του κειμένου είναι κοφτή, σαν τη λεπίδα του μαχαιριού, και δεν αφήνει κανένα περιθώριο για αισθήματα οίκτου: «- *Με τη διαφορά ότι ένας κορμάνθρωπος, δεσποινίς μου, δεν μπορεί να σταυρωθεί, μπορεί μόνο να πιαστεί με ένα αγκίστρι, σαν σκουλήκι. Και τώρα εμπρός, αδειάστε μου τη γωνιά!*». Ο αναγνώστης ανακαλύπτει τη σκληρότητα του κόσμου που σήμερα μπορεί να εκδηλώνεται με πιο «πολιτισμένο» αλλά όχι λιγότερο επώδυνο τρόπο⁵⁸.

Το έργο αυτό, όσο λυπητερό κι αν είναι, δεν προκαλεί τον οίκτο του αναγνώστη προς τον ήρωα με αναπηρία. Αντιθέτως, προκαλείται ο οίκτος του προς την κοινωνία η οποία είναι ανίκανη να δεχτεί και να στηρίξει την ετερότητα και τη μοναδικότητα. Επιπροσθέτως, περνά στον αναγνώστη το μήνυμα πως πρέπει να μάχεται στη ζωή του να είναι ευτυχισμένος, αξιοπρεπής και υπερήφανος. Το έργο αυτό αποτελεί ευκαιρία και μας προκαλεί να χειριστούμε τα συναισθήματά μας αλλά και για να μάθουμε να αντιμετωπίζουμε όσα θέλουμε να απωθήσουμε. Ο αναγνώστης της συγκεκριμένης ιστορίας ανακαλύπτει τη σκληρότητα του κόσμου η οποία στις μέρες μας μπορεί να εμφανίζεται πιο «πολιτισμένα», όμως είναι το ίδιο επώδυνη και επικίνδυνη.

Το βιβλίο τιμήθηκε με τα βραβεία Goncourt Jeunesse 2002, το Prix Baobab-Salon du Livre de Montreuil και το βραβείο της εφημερίδας «Le Monde» 2001.

58. Βλ. Ελένη Σβορώνου, *ό. π.*

- Το παραμύθι *«Το Κάτι Τι»*, γράφτηκε από την Κάθριν Κέιβ⁵⁹, και εκδόθηκε το 1994 στο Λονδίνο. Η Ρένια Τουρκολιά-Κυδωνιέως το μετέφρασε στα ελληνικά και εκδόθηκε το 1997. Το συγκεκριμένο παραμύθι θίγει με καυστικά απλό τρόπο αλλά πολύ αληθινό, το ζήτημα της διαφορετικότητας. Πρόκειται για ένα παραμύθι κατάλληλο για παιδιά μικρής ηλικίας, προκειμένου να κατανοήσουν την έννοια της «διαφορετικότητας». Η ζωντανή εικονογράφηση του βιβλίου βοηθά τα μικρά παιδιά να κατανοήσουν ακόμα καλύτερα το κείμενο, το οποίο από μόνο του είναι εύκολο και κατανοητό, με απλό λεξιλόγιο.

Ο κεντρικός ήρωας της ιστορίας είναι το «κάτι τι». Στο κάτι τι δεν προσδιορίζονται συγκεκριμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κι αυτό βοηθά τον αναγνώστη να φανταστεί από μόνος του τη διαφορετικότητα. Πιο συγκεκριμένα, το κείμενο μιλά για τη διαφορετικότητα χωρίς όμως να την αναλύει. Αυτή, λοιπόν, μπορεί να είναι κάποια μορφή αναπηρίας, κάποια πολιτισμική διαφορά, φυλετική ή οποιουδήποτε είδους διαφορετικότητα. Από το όνομα και μόνο του κεντρικού ήρωα γίνεται αντιληπτό ότι πρόκειται για κάποιον διαφορετικό, καθώς, μάλιστα, με τη λέξη «Άλλο» προσδιορίζεται κάτι διαφορετικό από το «εμείς», κάτι που δε μοιάζει με εμάς, κάτι ξένο. Με τη λέξη «Κάτι» δηλώνεται πως πρόκειται για κάτι απροσδιόριστο. Όπως προαναφέρθηκε, η ιστορία αυτή είναι απλή, όμως πολύ αληθινή. Ξεκινά με την εικόνα ενός σπιτιού πάνω σε έναν ψηλό λόφο, μακριά από τα υπόλοιπα σπίτια. Η εικόνα αυτή συνοδεύεται από ένα μικρό κείμενο, το οποίο μιλά για τη ζωή του Κάτι Τι στο σπίτι εκείνο. Ο ήρωας ζει μόνος του και μακριά από τους υπολοίπους. Σε αυτό το κομμάτι μπορούμε να πούμε πως ασκείται κριτική για τον παραγκωνισμό που βιώνουν τα άτομα με οποιαδήποτε ετερότητα, από την ίδια την κοινωνία. Ο κεντρικός ήρωας του παραμυθιού δεν είχε καν όνομα, όλοι τον φώναζαν Κάτι Τι και για το λόγο αυτό νόμιζε πως έτσι είναι το όνομά του. Όταν εκείνο πήγαινε κοντά στα άλλα πλάσματα (στην εικονογράφηση φαίνονται διάφορα ζώα), τον έδιωχναν και του έλεγαν πως δε μπορεί να μείνει μαζί τους, επειδή είναι διαφορετικός. Στο σημείο αυτό, φαίνεται η σκληρότητα των ανθρώπων, η μηδενική αποδοχή του διαφορετικού: «Αχ, δεν είσαι σαν κι εμάς. Είσαι κάτι άλλο. Δεν μπορείς να μείνεις μαζί μας». Στη συνέχεια, το Κάτι Τι δείχνει να προσπαθεί να μοιάσει

59. Βλ. Κάθριν Κέιβ, *Το Κάτι Τι*, μτφρ. Ρένια Τουρκολιά-Κυδωνιέως, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 1997.

στους άλλους, να κάνει πράγματα που κάνουν και οι άλλοι, χωρίς να τον νοιάζει, αν θα χάσει τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Αυτή είναι μια παγίδα στην οποία πέφτουν οι περισσότεροι άνθρωποι, οι οποίοι προτιμούν να χάσουν την ταυτότητά τους και τον εαυτό τους, προκειμένου να αφομοιωθούν και να γίνουν αποδεκτοί από τους γύρω τους. Παρόλα αυτά ο Κάτι Τι προσπαθούσε άδικα, αφού ό, τι κι αν έκανε το έκανε εντελώς διαφορετικά. Έτσι, φεύγει κατατρεγμένο για μια ακόμη φορά: *«Δεν είναι η θέση σου εδώ. Δεν είσαι σαν κι εμάς. Είσαι κάτι άλλο»*. Στη συνέχεια όμως, εμφανίζεται στο σπίτι του, ένας άλλος χαρακτήρας, ο Κάτιτι. Ο Κάτιτι εμφανίζεται κι αυτός ως κάτι διαφορετικό χωρίς, όμως, κάποιο σαφέστερο χαρακτηριστικό. Παρά την αρχική επιφύλαξη του Κάτι Τι, ο Κάτιτι μπαίνει στο σπίτι και οι δυο τους αρχίζουν να κάνουν παρέα, αφού ο Κάτιτι εξήγησε πως ταιριάζουν, διότι είναι και οι δυο διαφορετικοί: *«Είδες λοιπόν; Φώναζε το πλάσματάκι. Είμαι σαν κι εσένα! Είσαι κάτι άλλο, κι εγώ το ίδιο είμαι!»*. Ο Κάτι Άλλο στην αρχή διαφώνησε καθώς τίποτα στην εμφάνισή του δε θύμιζε τον επισκέπτη του. Έπειτα, όμως, σκέφτηκε τι εννοούσε και κατάλαβε πως πρόκειται για τον εσωτερικό τους κόσμο, για το ότι και οι δυο διέφεραν με τον δικό τους μοναδικό τρόπο από τους άλλους, αλλά και για τις ρατσιστικές εμπειρίες που έχουν βιώσει: *«Έτρεξε ξοπίσω του όσο πιο γρήγορα μπορούσε. Κι όταν το έφτασε, άρπαξε την πατούσα και την κράτησε σφιχτά. –δεν είσαι σαν κι εμένα, αλλά ΔΕ ΜΕ ΝΟΙΑΖΕΙ ΚΑΘΟΛΟΥ! Άμα θες, μπορείς να έρθεις να μείνεις μαζί μου»*. Έτσι, λοιπόν, έγιναν αχώριστοι φίλοι και έκαναν μαζί ό, τι δεν τους επέτρεπαν οι άλλοι να κάνουν. Στο τέλος μάλιστα, ένα πλάσμα διαφορετικό από αυτούς τους χτύπησε την πόρτα κι εκείνοι το δέχτηκαν καλόκαρδα, καθώς δεν ήθελαν να κάνουν αυτό που τους έκαναν οι άλλοι απομονώνοντάς τους. Το πλάσμα αυτό μας αποκαλύπτεται από την εικονογράφηση κι είναι ένας άνθρωπος. Ένα μικρό αγοράκι που έμεινε κι αυτό μαζί τους. Το συγκεκριμένο παραμύθι κατά τη γνώμη μου, είναι απευθύνεται, κυρίως, σε μικρές ηλικίες. Δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να το μεταφράσει, όπως εκείνος θέλει κι έχει την ανάγκη, καθώς δεν μιλά για κάτι συγκεκριμένο αλλά γενικά για τη διαφορετικότητα. Είναι κατάλληλο για παιδιά που βιώνουν ρατσισμό, εξαιτίας οποιουδήποτε ιδιαίτερου γνωρίσματός τους, και βοηθά να κατανοήσουν πως δεν είναι οι μοναδικοί που αντιμετωπίζονται με αυτόν τον τρόπο, δίνοντάς τους αυτοπεποίθηση. Επιπλέον όμως, μπορεί να διαβαστεί και όλα τα παιδιά ανεξαιρέτως, προκειμένου να διδαχθεί ο σεβασμός στην διαφορετικότητα και

τα παιδιά να ευαισθητοποιηθούν από νωρίς στο θέμα αυτό. Ένα απόσπασμα που προβληματίζει είναι στο σημείο που αναφέρεται ότι ο πρώτος φίλος του ήρωα ήταν κι αυτός «διαφορετικός» και απομονωμένος από τους υπολοίπους. Θα ήταν εύκολο να δημιουργηθεί η λανθασμένη εντύπωση πως οι άνθρωποι που είναι σε οτιδήποτε διαφορετικοί, είτε πολιτισμικά είτε φυλετικά ή ακόμη και σεξουαλικά, συναναστρέφονται αποκλειστικά με ανθρώπους που διαφέρουν κι εκείνοι το ίδιο. Σε αυτή την περίπτωση, θα δημιουργούνταν δυο διαφορετικές κοινωνίες, μια των ανθρώπων με διαφορετικότητα και μια των υπολοίπων, κάτι που θα διόγκωνε το πρόβλημα του ρατσισμού και θα αύξανε τις ανισότητες.

- «*Η Αργυρώ γελάει*» (Τίτλος Πρωτοτύπου: *Susan Laughs*), της Τζιν Γουίλλις⁶⁰, είναι ένα από τα σπουδαία βιβλία που υιοθέτησε μια εξαιρετική οπτική. Η μικρή πρωταγωνίστρια, Αργυρώ, κάνει ακριβώς ό, τι κάνουν όλα τα παιδιά. Γελάει, σκαρφαλώνει, παίζει, θυμώνει. Μόνο στην τελευταία σελίδα αποκαλύπτεται ότι η Αργυρώ κάθεται σε ένα αναπηρικό αμαξίδιο, παρόλα αυτά σε όλες τις προηγούμενες σελίδες εμείς την ζήσαμε να κάνει τα πάντα, όπως όλοι οι υπόλοιποι. Στην Αργυρώ η αναπηρία δεν είναι διαφορά, δεν εμφανίζεται ως σημείο προσοχής και διαφοροποίησης συμπεριφοράς. Αυτή ακριβώς η υπογράμμιση της συγγραφέα στην μη διαφορετικότητα είναι που τοποθετεί την διαφορετικότητα στη σωστή της διάσταση. Μια πραγματική ευκαιρία αλληλεπίδρασης, μια ισοτιμία, μια αξεχώριστη προσωπικότητα.
- Το παραμύθι «*Μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες*», της Κλόντ Χέλφτ⁶¹ είναι ένα παραμύθι που αναφέρεται σε ένα παιδί με Σύνδρομο Down. Το παραμύθι εκδόθηκε το 2000, ενώ στην ελληνική κυκλοφορία βγήκε το 2003 μεταφρασμένο από την Βιτώ Αγγελουπούλου. Στο συγκεκριμένο παραμύθι, ο αφηγητής είναι ετεροδιηγητικός και η εστίαση εξωτερική, με αυτόν τον τρόπο η συγγραφέας δείχνει πως όσα γράφει είναι αντικειμενικά. Στην πραγματικότητα όμως, υπάρχει μια υφέρπουσα ιδεολογία και ως εκ τούτου αόρατη, η οποία παράγει στερεότυπα και προκαταλήψεις σε βάρος των ατόμων με αναπηρία. Επομένως, η ίδια η μορφή του κειμένου είναι φορέας

60. Βλ. Jeanne Willis, *Susan laughs*, Macmillan, New York 2000.

61. Βλ. Κλόντ Χέλφτ, *Μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες*, μτφρ. Βιτώ Αγγελουπούλου, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2003.

ιδεολογίας. Η συγγραφέας αποστασιοποιείται όμως περνά μηνύματα αντίθετα με αυτά που αναφέρει στο τέλος. Αναλυτικότερα, αναφέρει στο τέλος πως το παραμύθι γράφτηκε προκειμένου να περιοριστεί ο ρατσισμός στα άτομα με αναπηρίες και να γίνει κατανοητή η καθημερινή τους ζωή, εύκολα όμως παρατηρεί κανείς πως δηλώνεται το αντίθετο, εφόσον η ζωή του παιδιού με Σύνδρομο Down παρουσιάζεται μη ρεαλιστικά και αποδίδοντας ευθύνη στο ίδιο το άτομο για την αναπηρία του.

Αρχικά, το παραμύθι έχει ως κεντρική ηρωίδα τη Νέλλη, ένα κορίτσι που γεννήθηκε με Σύνδρομο Down/Τρισωμία 21. Στο κείμενο εκτυλίσσεται ολόκληρη η ζωή της Νέλλη. Η γέννηση, η γνωριμία της με τον μεγαλύτερο αδερφό της, η εξέλιξή της. Η Νέλλη μεγαλώνει, παίζει, πηγαίνει στο σχολείο όπου κάνει φίλους, έχει όμως και κάποιους που της δημιουργούν προβλήματα και την κοροϊδεύουν. Οι γονείς της προσπαθούν να κάνουν το καλύτερο γι' αυτήν παίρνοντας πληροφορίες για το σύνδρομο της και από άλλους γονείς που έχουν παιδιά με Τρισωμία 21. Αργότερα, στην εφηβεία της, πηγαίνει σε ειδικό σχολείο και αποκτά ένα ακόμα αδερφάκι. Η Νέλλη αντιμετωπίζεται πολλές φορές σαν κάτι ξένο και διαφορετικό και, εξαιτίας αυτού, κάποιοι δείχνουν να ενοχλούνται. Αυτοί είναι είτε κάποιοι συμμαθητές της στο σχολείο που δεν αποδέχονται τη διαφορετικότητα και κάποιοι γονείς συμμαθητών της που δεν θέλουν να έχουν τα παιδιά τους στην τάξη τη Νέλλη. *«οι άλλοι γονείς μπορεί να ενοχληθούν»*: από αυτή την αναφορά μάς είναι εύκολο να κατανοήσουμε πως ο συγγραφέας δείχνει σαν κάτι αναμενόμενο την αντίρρηση του σχολείου στην αποδοχή ενός παιδιού με αναπηρία.

Από τις πρώτες κιόλας σελίδες βλέπουμε πως ο συγγραφέας αναφέρει πως η ηρωίδα του *«μειονεκτεί»* σε κάτι κι αυτό λόγω του συνδρόμου της. Το παραμύθι ξεκινά με την απογοήτευση της οικογένειας από τη γέννηση της Νέλλης που έχει Σύνδρομο Down. Ο γιατρός προσπαθεί να καθησυχάσει τους γονείς και να τους *«παρηγορήσει»* για το *«κακό»* που τους βρήκε. Ο ίδιος ο γιατρός αναφέρει το συγκεκριμένο σύνδρομο ως μειονέκτημα: *«-όχι, όχι, θα ζήσει, λέει ο γιατρός πιάνοντας το χέρι της. Θα ζήσει και με αυτό το μειονέκτημα, θα μεγαλώσει, θα εξελιχθεί.»* Η λέξη αυτή θα χρησιμοποιηθεί κατά κόρον μέσα στο κείμενο. Για παράδειγμα, *«έχει ένα μειονέκτημα που το λένε τρισωμία 21»*, *«ξέρεις Αλέξη, το μειονέκτημα που έχει η αδερφούλα σου, μπορεί να της κάνει τη ζωή δύσκολη»*, *«ο Λάκης εργάζεται ως επιμελητής σε*

ένα ειδικό σχολείο, όπου φοιτούνε παιδιά 6-8 χρονών, που κι αυτά επίσης, έχουν μειονεκτικότητες».

Επιπλέον, μπορούμε να καταλάβουμε από την αρχή, με βάση ποιό μοντέλο προσέγγισης της αναπηρίας έχει γραφτεί το παραμύθι. Αυτό είναι, το ιατρικό μοντέλο, καθώς, βλέπουμε πως το Σύνδρομο Down παρουσιάζεται σαν ασθένεια, την οποία θα μπορέσει να βοηθήσει μόνο η ιατρική. *«Έχει ανάγκη από αγάπη, όπως όλα τα παιδιά, και επίσης έχει ανάγκη από ιδιαίτερες φροντίδες, που αυτές ξέρει να τις παρέχει στην εποχή μας η ιατρική επιστήμη», «ο αδερφός της θέλει να γίνει γιατρός γιατί κι αυτός έχει μεγάλη επιθυμία να τσακίσει αυτό το παραπανίσιο χρωμόσωμα, ανακαλύπτοντας γιατί σχηματίζεται και πως μπορούνε να το εμποδίσουν», «Είναι παράξενη, έχει μια αρρώστια».*

Ακόμη, μέσα στο παραμύθι φαίνεται να ευθύνεται το άτομο για την αναπηρία του, η ευθύνη εξολοκλήρου βαραίνει το άτομο με αναπηρία για όσα δεν μπορεί να κάνει, και καθόλου την κοινωνία. Αυτή η αντίληψη κυριαρχεί στο ιατρικό μοντέλο όπου η αναπηρία είναι μια ασθένεια, ένα προσωπικό πρόβλημα του ατόμου με αναπηρία, που πολλές φορές τον καθιστά ανίκανο να κάνει ό, τι κάνει κι ένα άτομο χωρίς αναπηρία. Στο ιατρικό μοντέλο ο άνθρωπος με αναπηρία είναι αυτός που οφείλει να προσαρμόζεται στην κοινωνία. Η αναπηρία αντιμετωπίζεται σαν προσωπική τραγωδία. Στην πραγματικότητα όμως, (βάση κοινωνικού μοντέλου) η αναπηρία δημιουργείται από την ίδια την κοινωνία, που δεν είναι ικανή να καλύψει τις ιδιαίτερες ανάγκες των ανθρώπων με αναπηρία και απαιτεί την ομαλοποίησή τους. Η ομαλοποίηση όμως, θα πρέπει να εστιάζεται στις δομές της κοινωνίας, πως δηλαδή θα γίνουν οι δομές πιο προσβάσιμες στο άτομο. Η μητέρα εξηγεί στο μεγαλύτερο παιδί πως το σύνδρομο της Νέλλη θα της δυσκολεύει τη ζωή, χωρίς να κάνει καμία αναφορά στην κοινωνία η οποία πρέπει να στηρίζει τις ιδιαίτερες ανάγκες των ατόμων με αναπηρία: *«-Ξέρεις, Αλέξη, το μειονέκτημα που έχει η αδερφούλα σου, μπορεί να της κάνει τη ζωή δύσκολη» «είναι μια ατυχία, μια κακή διαμόρφωση ενός χρωμοσώματος..», «έχει μια αρρώστια»* το Σύνδρομο Down δεν είναι αρρώστια δεδομένου μάλιστα ότι τα άτομα δεν υποφέρουν από αυτό. *«Ίσως, μάλιστα, να πηγαίνει πότε-πότε και στο νηπιακό σταθμό»* κάτι που για τα υπόλοιπα παιδιά ανήκει στην καθημερινότητά τους για τη Νέλλη δεν αναφέρεται με βεβαιότητα. *«Ασφαλώς, όμως, πρέπει να ασχολούμαστε πολύ μαζί της. Οι δυνατότητές μας είναι περιορισμένες»:* αυτός είναι ο λόγος που λέει μια δασκάλα στη μητέρα της Νέλλης για τον οποίο δε

μπορεί να τη δεχτεί στην τάξη. Κι έτσι, βλέπουμε την προαναφερόμενη αδυναμία της κοινωνίας να αντιμετωπίσει αξιότιμα τα άτομα με αναπηρία. Για παράδειγμα, θα μπορούσε η κοινωνία να θεωρεί δεδομένη την επαρκή γνώση ειδικής αγωγής από δασκάλους γενικής παιδείας, ώστε κανένα παιδί να μην αποκλείεται από τη γενική εκπαίδευση ή ακόμα και να παρέχονται ευκολότερα συνοδοί στη γενική εκπαίδευση.

Στο παραμύθι βλέπουμε ότι, ακόμα και στο γενικό σχολείο που γίνεται αργότερα δεκτή η Νέλλη, δεν έχει βοήθεια για την παρακολούθηση του μαθήματος και απλά παρατηρεί τους συμμαθητές της: *«η Νέλλη κάθισε κοντά στην Κιμ, που έβαζε τις φωτογραφίες μπροστά της, σε μια σειρά», «της Νέλλης, της φάνηκε ότι τα παιδιά έκαναν πολλή ώρα να κολλάνε τις φωτογραφίες στη σωστή σειρά. Βαρέθηκε».*

Στο συγκεκριμένο παραμύθι δεν έχουν αποφευχθεί τα στερεότυπα με βάση τα οποία γράφονταν και παλαιότερα κείμενα για άτομα με αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα, αποδίδονται στα άτομα με αναπηρία υπερφυσικές και μαγικές ικανότητες (μη ρεαλιστική οπτική): *«εσύ έχεις χέρια μαγικά, αγάπη μου, της λέει».* Τα στερεότυπα συνεχίζονται και με την θεώρηση της αναπηρίας ως κακοτυχία ή κατάρα: *«είναι μια ατυχία, μια κακή διαμόρφωση ενός χρωμοσώματος τη στιγμή της σύλληψης».*

Τέλος, στο κλείσιμο του παραμυθιού βλέπουμε πως η Νέλλη μεγαλώνοντας φεύγει από το γενικό σχολείο και πηγαίνει στο ειδικό. Αυτό, είναι κάτι που δε βοηθά στην προώθηση της αντίληψης πως η ένταξη σε γενικό σχολείο βοηθά στην κοινωνικοποίηση και τα παιδιά με αναπηρίες αλλά και τα παιδιά χωρίς αναπηρίες.

- Το βιβλίο *«Σιρανό ο ποιητής με τη μεγάλη μύτη»*, του Έντμον Ροστάν⁶², μεταφράστηκε στα ελληνικά από τη Μελίνα Καρακώστα και εκδόθηκε το 2015.

Πρόκειται για την ιστορία του ποιητή Σιρανό που η ομορφιά της ψυχής του και η εξυπνάδα του αντιμάχονται στην εξωτερική του δυσμορφία, την τεράστια μύτη του. Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται οι περιπέτειες του Σιρανό με τους ενοχλητικούς, που κοροϊδεύουν τη διαφορετική, πολύ μεγάλη μύτη

62. Βλ. Έντμον Ροστάν, *Σιρανό ο ποιητής με τη μεγάλη μύτη*, επιμ. Αθηνά Λυρώνη, μτφρ. Μελίνα Καρακώστα, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2015.

του, τον πόλεμο, που είναι θάνατος και τόσο δυνατός θόρυβος που κουφαίνει αυτούς που πολεμούν και δεν ακούς πια τα παιδιά που κλαίνει και κυρίως το μεγάλο του έρωτα για την Ρωξάνη που όμως αγαπούσε άλλον, τον όχι και τόσο έξυπνο αλλά πολύ όμορφο Κριστιάν.

Ο Σιρανό αντιμετωπίζει όλα του τα προβλήματα με ευστροφία, ευρηματικότητα και τόλμη. Με αυτά τα όπλα ρίχνεται και στη μάχη του μεγάλου του έρωτα για την Ρωξάνη. Ένας έρωτας που τον οδηγεί σε πράξεις αυτοθυσίας. «Δανείζει» στον Κριστιάν το μυαλό και την ψυχή του για να τον κάνει, εκτός από ωραίο, και ευαίσθητο ποιητή και έτσι ο Σιρανό καταφέρνει να προσφέρει τον τέλειο άνδρα στην αγαπημένη του Ρωξάνη. Όμως, αν και στην αρχή η Ρωξάνη ερωτεύτηκε το όμορφο παρουσιαστικό του Κριστιάν, η αγάπη της ρίζωσε και μεγάλωσε εξαιτίας της ομορφιάς της ψυχής που γνώρισε μέσα από τα ποιήματά του. Αγάπησε δηλαδή πραγματικά τον Σιρανό. Το τραγικό τέλος της ιστορίας, όταν μόνο λίγο πριν πεθάνει ο Σιρανό καταλαβαίνει η Ρωξάνη ποιος είναι στα αλήθεια ο αγαπημένος της, συγκινεί και δείχνει παράλληλα τον δρόμο της λύτρωσης: να τολμούμε να βλέπουμε πιο πέρα από τα εξωτερικά φαινόμενα γιατί ο θησαυρός μπορεί να κρύβεται στο πιο διαφορετικό και παράξενο μέρος.

Μια εξαιρετική διασκευή της ιστορίας του κλασικού θεατρικού έργου «Σιρανό ντε Μπερζεράκ» του Εντμόντ Ροστάν που σίγουρα αξίζει να διαβάσετε μεγάλοι και μικροί... Γιατί είναι ένα βιβλίο που πετυχαίνει άψογα το συνταίριασμα της ποίησης με τη λιτή αφήγηση και του παραμυθιού μέσα από μία ρεαλιστική, αλλά ταυτόχρονα απόλυτα ρομαντική ιστορία⁶³.

- Το εκπληκτικό «*Ο πόλεμος που έσωσε τη ζωή μου*», της Kimberly Brubaker Bradley⁶⁴, έχει ηρωίδα την 10χρονη Έιντα στο Λονδίνο στα πρόθυρα του Β' Παγκόσμιου Πολέμου το 1939. Η Έιντα έχει στρεβλοποδία και ζει κλειδωμένη στο διαμέρισμα της μητέρας της, μαζί με τον εξάχρονο αδερφό της, τον Τζέιμι. Όλοι έτρεμαν τον πόλεμο και τον Χίτλερ. Ίσως η

63. Βλ. Ανέξα Κολόμβου, *Σιρανό ο ποιητής με τη μεγάλη μύτη*, Elniplex, 13/05/2016, <https://www.elnplex.com/%CF%83%CE%B9%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%BF-%CE%BF-%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B5-%CF%84%CE%B7-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CE%B7-%CE%BC%CF%85%CF%84%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%81%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%AD%CE%BA%CE%B1-%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%84%CF%81%CE%B5%CE%BC%CE%AD%CF%81/>

64. Βλ. Κίμπερλι Μπρουμπάικερ Μπράντλεϊ, *Ο πόλεμος που έσωσε τη ζωή μου*, μτφρ. Στέλλα Κάσδαγλη, εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα 2018.

μόνη που δεν έδινε δεκάρα για τον χασάπη της Βαυαρίας και για όλους του άλλους ηγέτες και μιλιταριστές ήταν η 10χρονη Έιντα. Η Έιντα ήταν ήδη σε πόλεμο, με την μητέρα της, κι είχε κηρύξει άλλον έναν με τον αδερφό της από τον Ιούνιο. Γι' αυτό και δεν την τρώμαζε κανένας άλλος πόλεμος. Δύο μέρες πριν την έναρξη του πολέμου, την 1η Σεπτεμβρίου 1939, η αγγλική κυβέρνηση αποφασίζει τη μεταφορά παιδιών από τις μεγάλες πόλεις σε ανάδοχες οικογένειες στην επαρχία, ώστε να μην κινδυνεύσουν. Στην ίδια απόφαση περιλαμβάνονται έγκυες μητέρες, δάσκαλοι και ανάπηροι. Από τη μία η κυβέρνηση ενίσχυε την εικόνα της στον κόσμο, προστατεύοντας τα παιδιά, από την άλλη, ο ενδεχόμενος μαζικός θάνατος παιδιών θα έπληττε βάνουσα την ψυχολογία του κόσμου, αμάχων και στρατιωτών. Η μέγαιρα μητέρα, ενώ θέλει πολύ να ξεφορτωθεί την Έιντα, της αρνείται την ευκαιρία. Η Έιντα όμως δε θα αφήσει την ευκαιρία. Έχει πόλεμο μέσα της, θέλει να δει ήλιο, να πατήσει χορτάρι, να ζήσει. Και δραπετεύει για μια άλλη ζωή. Η απόδραση ενός παιδιού δίχως κοινωνικές δεξιότητες, δίχως γνώση βασικών εννοιών, ακόμα και αντικειμένων (δεν ξέρει τι είναι θάλασσα, γρασίδι, βελόνα κ.ο.κ.), σημαίνει ουσιαστικά την απόλυτη αναγέννησή της, μια δεύτερη ζωή. Και ενώ όλοι φεύγουν για να γλιτώσουν από τις γερμανικές βόμβες, εκείνη δραπετεύει για να σωθεί από τη ζωή που της έχει προβάρει η μάνα της⁶⁵.

Η Μπράντλεϊ κρατά την ηρωίδα της στέρεη, διάφανη, και η μετάβασή της προς τη γνώση, τη συνειδητοποίηση και την ωριμότητα, γίνεται με τρόπο που γοητεύει τον αναγνώστη. Αν και ο πυρήνας του μυθιστορήματος είναι ιστορικός, ωστόσο, υπερβαίνει τον σκληρό μανδύα της ιστορίας, αναδύοντας με δεξιοτεχνία υπεριστορικά στοιχεία και ζητήματα, όπως η φτώχεια, η αναπηρία, τα στερεότυπα, η μοίρα, η προσωπική ευθύνη, η περιθωριοποίηση, η ενδοοικογενειακή βία, η καταπίεση, η ελευθερία⁶⁶.

65. Βλ. Απόστολος Πάππος, «Άτομα με αναπηρία στα βιβλία για παιδιά και νέους: από την δαιμονοποίηση στην αποδοχή», *Elniplex*, 2 Δεκεμβρίου 2018, <https://www.elnplex.com/%CE%AC%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B1-%CE%BC%CE%B5-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B4%CE%B1%CE%B9%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%87%CE%AE/>

66. Βλ. Απόστολος Πάππος, *ό.π.*

Το βιβλίο έχει λάβει πολλές διακρίσεις, ενώ ήταν #1 New York Times bestseller και στη λίστα με τα καλύτερα βιβλία του 2015 των Publisher's Weekly και Wall Street Journal. Ακόμη, απέσπασε από τον **Κύκλο του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου** το βραβείο σε ξένο συγγραφέα, Έλληνα εκδότη και μεταφραστή βιβλίου μεταφρασμένου στα ελληνικά, για παιδιά ή νέους για το 2018⁶⁷.

2.3. Άμεσες και έμμεσες νύξεις για τα ανάπηρα άτομα στην ελληνική παιδική λογοτεχνία

Στον χώρο της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας, οι απεικονίσεις των ατόμων με αναπηρία, καθυστέρησαν να ακολουθήσουν την εξέλιξη των διεθνών επιστημονικών θεωριών αλλά και της ίδιας της ζωής. Οι συγγραφείς όντες καθηλωμένοι, για αιώνες, στο ιατρικό μοντέλο ερμηνείας της αναπηρίας, απεικόνιζαν τους ήρωές τους με χαρακτηριστικά μάλλον κατώτερα των περιστάσεων.

Το ιατρικό μοντέλο αντιλαμβανόταν την έννοια της αναπηρίας σαν διαφορετικότητα ως προς τη φυσική ομαλότητα, μια βιολογική κατάσταση που εμποδίζει τους ανθρώπους να έχουν ποιότητα ζωής, πλήθος επιλογών και συμμετοχή στις ομαδικές/κοινωνικές δραστηριότητες. Το πρόβλημα δηλαδή, κατά το ιατρικό μοντέλο, δεν ήταν στην κοινωνία και στο πώς αντιμετωπίζει τα άτομα με αναπηρία αλλά μάλλον στα ίδια και την όποια νόσο τους⁶⁸. Τα άτομα αυτά ήταν διαφορετικά και τους δείχναμε. “Κόλαση είναι οι άλλοι”, όπως είχε πει ο Ζαν Πωλ Σαρτρ.

Στον ελληνικό χώρο, υπήρξε, ωστόσο, ένα πρωτοπόρο διήγημα, με πολλαπλά επίπεδα ερμηνείας, το οποίο βρέθηκε μπροστά από την εποχή του. Το «*Γουτού Γουπατού*», του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη⁶⁹, το οποίο δημοσιεύθηκε την πρωτοχρονιά του 1899, στην εφημερίδα Ακρόπολις.

- Το «*Γουτού Γουπατού*» είναι ένα διήγημα της τρίτης περιόδου της συγγραφικής δράσης του Παπαδιαμάντη, η οποία αρχίζει γύρω στα 1897 και έχει χαρακτηριστεί περίοδος λυρισμού και πάθους, με ήρωες μετανάστες, ορφανά και γενικά αναξιοπαθούντες ομάδες του πληθυσμού.

67. Βλ. Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=RESOURCE&cresrc=3696&cnode=573>

68. Βλ. William Lee Heward, *ό.π.*

69. Βλ. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «*Γούτου Γουπατού*», μτφρ. Καίτη Χιωτέλη, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2002.

Πρωταγωνιστής του διηγήματος είναι ο Μανώλης, ο Μανώλης το Ταπίο, όπως τον γνωρίζουμε μέσα από τις πρώτες γραμμές του διηγήματος. *Τὸν ἔλεγαν κοινῶς «ὁ Ταπόης» ἢ «ὁ Μανώλης τὸ Ταπίο»*. Με αυτό τον τρόπο επιλέγει να ξεκινήσει το διήγημά του ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης περιγράφοντας με λίγες λέξεις τη θέση του ήρωα στην τοπική κοινωνία στην οποία ζει. Πρόκειται για ένα παιδί ιδιαίτερο και διαφορετικό από τα υπόλοιπα. *Ἦτο χωλὸς καὶ κυλλὸς καὶ μογιάλος*. Η σωματική του δυσπλασία, *Ὁ δεξιὸς ποὺς ἐσύρετο κατόπιν τοῦ ἀριστεροῦ, δὲν ἐκινεῖτο ἐλευθέρως*, από την μία είναι η αδυναμία του, αφού τον καθιστά θύμα και αντικείμενο χλευασμού από τα υπόλοιπα μέλη: *Τὸν ἐπετροβολοῦσαν οἱ μάγκες τῆς ἀγορᾶς, τὸν ἐχλεύαζον τὰ κορίτσια τῆς γειτονιάς, τὸν ἐφοβοῦντο τὰ νήπια καὶ τὰ βρέφη*. Παράλληλα, μπορούμε να πούμε πως, είχε και δύναμη, αφού *Ἡ δεξιὰ χεὶρ ἂν καὶ χονδρὴ καὶ δυσανάλογος, καὶ σχεδὸν παράλυτος φαινομένη, εἶχε τεραστίαν ρώμην*. Το δεξί του χέρι είναι το όπλο του, η δύναμή του. Και όσον αφορά την ομιλία του, ελάχιστα είναι εκείνα τα άτομα που βρίσκονται σε θέση να καταλαβαίνουν τι θέλει να πει. Φίλους έχει ελάχιστους, οι περισσότεροι τον περιγελούν λόγω κυρίως της δυσκολίας του στην επικοινωνία. Η νοητική αναπηρία γίνεται εμφανής κυρίως μέσω των περιγραφών της γλώσσας που χρησιμοποιεί ο ήρωας η οποία περιγράφεται ως *γλῶσσα νηπιακή* για να δηλωθεί με εύστοχο αλλά αξιοπρεπή τρόπο η καθυστέρηση, ενώ επίθετα ή χαρακτηρισμοί που υιοθετήθηκαν στην εποχή του συγγραφέα, για να χαρακτηρίσουν τη νοητική καθυστέρηση, αποφεύγονται. Ο συγγραφέας διαμορφώνει την εικόνα της καθυστέρησης του ήρωά του κυρίως μέσω της περιγραφής της γλωσσικής του ανάπτυξης. Ο Παπαδιαμάντης φέρεται να έχει πολύ προσεχτικά παρατηρήσει τη γλωσσική διαφοροποίηση των ατόμων με νοητική αναπηρία και περιγράφει με σαφήνεια τόσο τις δυσκολίες στην εκφορά και στην άρθρωση, όσο και το περιορισμένο λεξιλόγιο και την αδιαφοροποίητη χρήση της ίδιας λέξης σε διαφορετικές περιστάσεις, με διαφορετικές σημασίες. Παρόλα αυτά ο ήρωας, όπως φαίνεται στα κρίσιμα σημεία της πλοκής της διήγησης κατορθώνει να επικοινωνεί. Ο συγγραφέας άλλωστε τονίζει ότι υπήρχαν άνθρωποι που τον καταλάβαιναν, ενισχύοντας τη θέση του Mikhail M. Bakhtin⁷⁰, ότι η γλώσσα αφορά την επικοινωνία, η

70. Βλ. Mikhail M. Bakhtin, *The Dialogical Imagination: Four Essays by M. M. Bakhtin*, ed. Michael Holquist, trans. Caryl Emerson & Michael Holquist, University of Texas Press, Austin 1981.

οποία αποτελεί μια διαδικασία σχέσεων, όπου οι άνθρωποι λειτουργούν ως ομιλητές και ως ακροατές και στο ότι οι δύο θέσεις είναι δυναμικές και δραστήριες. Από τη στιγμή λοιπόν που ο ήρωας έχει λόγο, έστω κι αν αυτός εμφανίζει σημαντική καθυστέρηση, η δυσκολία στην επικοινωνία οφείλεται και στην αδιαφορία του κοινωνικού περιγύρου να προσπαθήσει να τον κατανοήσει.

Το μοναδικό πρόσωπο που τον αγαπά και τον φροντίζει είναι η μητέρα του, αγάπη που της ανταποδίδει και ο ίδιος ο Μανώλης. Αντίπαλος του Μανώλη είναι ο Τσηλότατος, *αὐτὸς ὁ ἀνεγνωρισμένος ἀρχηγὸς τῶν μαγκῶν τῆς Ἄνω Ἑνορίας καὶ ὅλου τοῦ χωρίου*. Πρόκειται για έναν έφηβο, μεγαλόσωμο και δυνατό, που αποτελεί τον φόβο και τον τρόμο για τους κατοίκους της περιοχής, ακολουθώντας κι εφαρμόζοντας μια συμπεριφορά εξουσιαστική.

Η πλοκή της ιστορίας θα φέρει τον Μανωλιό αντιμέτωπο με τον Τσηλότατο Γιατρό και η επιλογή του ως αντίμαχου ήρωα, προσδίδει αυτομάτως κοινωνική διάσταση στο θέμα της αναπηρίας, καθώς δίνεται έμφαση στον κοινωνικό αποκλεισμό που δέχονται κι άλλες ευάλωτες ομάδες πληθυσμού εκτός από τα άτομα με αναπηρία, εξαιτίας της μη πλήρους ένταξης στο πολυσύνθετο πεδίο του κοινωνικού συστήματος.

Η Μαίρη Μπιρμπίλη είχε γράψει γι' αυτό: «Η κλινική εικόνα του ήρωα, η προσέγγιση της αναπηρίας ως προσωπική τραγωδία, η κοινωνική διάσταση της αναπηρίας, αλλά και η φιλόανθρωπη αντιμετώπισή της, διαπλέκονται και εμφανίζονται στα διάφορα σημεία του κειμένου, εκπλήσσοντας ευχάριστα και προβληματίζοντας τον σύγχρονο αναγνώστη»⁷¹. Είναι πραγματικά εκπληκτική η ανθεκτικότητα του κειμένου, η επίκαιρη πνοή του καθώς και τα πολλαπλά επίπεδα ερμηνείας.

Έπειτα από αρκετές δεκαετίες, ξαναέρχεται ο κόσμος των ατόμων με αναπηρία στα βιβλία για παιδιά και νέους, δειλά δειλά και όχι ιδιαίτερα πετυχημένα από την δεκαετία του 70'. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, οι συγγραφείς ενημερώνονται για τη

71. Βλ. Μαίρη Μπιρμπίλη, «Άτομα με αναπηρία στα παιδικά και εφηβικά βιβλία», *Elniplex*, 7 Ιουνίου 2018,

<https://www.elnplex.com/%ce%ae%cf%81%cf%89%ce%b5%cf%82-%ce%bc%ce%b5-%ce%b1%ce%bd%ce%b1%cf%80%ce%b7%cf%81%ce%af%ce%b1-%cf%83%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b5%cf%86%ce%b7%ce%b2%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%ce%b2%ce%b9%ce%b2%ce%bb%ce%af%ce%b1/>

διαφορετικότητα, την επεξεργάζονται και αναζητούν τα πορίσματα της επιστήμης. Έτσι, τα βιβλία τους δεν εκτροχιάζονται σε ορολογίες, έννοιες και συμβάντα που είναι τουλάχιστον παρωχημένα. Σταδιακά βρίσκουμε δείγματα γραφής και στην Ελλάδα, στα βιβλία για παιδιά και νέους. Το σημαντικό είναι να δημιουργούνται καλά βιβλία που προάγουν την ετερότητα (διαφορετικότητα), όχι να θέτουμε ως αυτοσκοπό την ύπαρξη ενός αναπήρου ήρωα στο βιβλίο. Η Μαίρη Μπριμπίλη το είχε διατυπώσει, νομίζω, όπως πρέπει: *«Θα πρέπει να υπάρχουν περισσότερα βιβλία με ήρωες με αναπηρία; Πιθανό... Το σίγουρο είναι ότι χρειαζόμαστε περισσότερα βιβλία που έχουν ολοκληρωμένους, διαφορετικούς χαρακτήρες και καλογραμμένες, ενδιαφέρουσες ιστορίες οι οποίες έχουν κάτι να πουν σε παιδιά και εφήβους. Η αποδοχή της ετερότητας όταν δεν γίνεται αυτοσκοπός θα αναδυθεί αβίαστα αφήνοντας τον αναγνώστη ελεύθερο σε ταυτίσει και συγκρούσεις οι οποίες θα τον βοηθήσουν να δομήσει το δικό του αξιακό σύστημα»*⁷².

Μερικά καλογραμμένα βιβλία είναι τα εξής:

- Στο *«Το μυστικό τραγούδι της Μάτας»*, της Ειρήνης Μάρρα⁷³, έχουμε επίσης ηρωίδα με κώφωση. Η Μάτα διηγείται πώς έσωσε ένα φυτό που της χάρισε ο ξάδερφός της για τα γενέθλιά της με το τραγούδι της. Περιγράφει με χιούμορ τα μέλη της οικογένειάς της, τον μπαμπά της που έλεγε συνέχεια «φυσικά, φυσικά» τη γιαγιά που την τσιμπούσε στο μάγουλο με τα μουστάκια της κάθε φορά που πήγαινε να τη φιλήσει, το θείο Γιώργο που μάλωνε τη θεία να μην τρώει άλλο, τη γειτόνισσα που προσπαθούσε με τη νοηματική να της πει «καλημέρα», αλλά έκανε λάθος συνέχεια και της έλεγε «καλημώρα». Περιγράφει τα γενέθλια, την τούρτα και τα δώρα της και αποφασίζει να μιλήσει για όλα αυτά και στην τάξη της. Μπροστά στον καθρέφτη κάνει πρόβα πως θα έγνεφε στα παιδιά την επόμενη μέρα με τα σήματα των κωφών όλα όσα έγιναν στα γενέθλιά της. Απ' όλα τα δώρα ξεχωρίζει τη γλάστρα του Ηλία, του ξαδερφού της που είναι αεροπόρος. Τη φροντίζει, την καμαρώνει, θέλει να μεγαλώσει για να χαρεί, όταν τη δει ο Ηλίας που σπούδαζε γεωπόνος.

72. Βλ. Μαίρη Μπριμπίλη, *«Γούτου Γουπατού, του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη»*, Elniplex, 2 Δεκεμβρίου 2013, <https://www.elnplex.com/%ce%b3%ce%bf%cf%8d%cf%84%ce%bf%cf%85-%ce%b3%ce%bf%cf%85%cf%80%ce%b1%cf%84%ce%bf%cf%8d-%cf%84%ce%bf%cf%85-%ce%b1%ce%bb%ce%ad%ce%be%ce%b1%ce%bd%ce%b4%cf%81%ce%bf%cf%85-%cf%80%ce%b1%cf%80%ce%b1%ce%b4/>

73. Βλ. Ειρήνη Μάρρα, *Το μυστικό τραγούδι της Μάτας*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1987.

Το φυτό όμως αρρωσταίνει και ο ανθοπώλης της γειτονιάς, όταν η Μάτα πηγαίνει να του δείξει ένα φυλλαράκι, δεν της δίνει σημασία και εξυπηρετεί άλλους πελάτες. Η Μάτα τότε πολύ εκνευρισμένη γυρίζει σπίτι της κι αναρωτιέται πώς μπορεί η ίδια να σώσει το φυτό που είναι άρρωστο. Σκέφτεται πως, όταν εκείνη είναι άρρωστη, τη βοηθάει πολύ να νιώθει τη μαμά της να της τραγουδάει, γιατί, ακόμα κι αν δεν ακούει τη φωνή της, βλέπει το πρόσωπό της πολύ όμορφο και ο πόνος φεύγει. Τότε με ένα τραγούδι που τραγούδησε νερά στο λουλούδι η Μάτα, αυτό ζωντάνεψε κι απλώθηκε σ' όλο το δωμάτιο. Όλοι σάστισαν, αλλά η Μάτα δεν έγνεψε το μυστικό της σε κανέναν.

Η Μάτα δείχνει προσαρμοσμένη στο περιβάλλον της, δέχεται την αγάπη των ανθρώπων της και μεγαλώνει φυσιολογικά, επικοινωνώντας με τη νοηματική. Με την εσωτερική της γλώσσα, κάποια στιγμή, καταφέρνει να δώσει ξανά ζωή σε ένα ξερό δεντράκι μιας γλάστρας, φανερώνοντας ενδεχομένως την πλούσια εσωτερική ζωή των ατόμων με αναπηρίες αλλά και μια παλαιότερη δοξασία που τα θέλει να φέρουν θεραπευτικές ή μεταφυσικές δυνάμεις.

Η μη λεκτική επικοινωνία είναι άκρως ενδεικτική της στάσης και των αντιλήψεών μας έναντι των ανθρώπων με αναπηρία. Πολλοί άνθρωποι μπαίνουν σε μια θέση οίκτου και λύπησης («α, το καημένο»), άλλοι δείχνουν στα παιδιά τους ανθρώπους αναπήρους σαν κάτι εντελώς διαφορετικό και ασυνήθιστο, ενώ μια ομάδα ανθρώπων δείχνει υπερευαίσθησία και υπερπροσφορά βοήθειας προς αυτά τα άτομα, πιστεύοντας ότι έτσι δείχνουν την δική τους αποδοχή και ποιότητα πάνω στα ζητήματα ετερότητας. Τα οπτικά σήματα που στέλνουμε σε κάθε άνθρωπο είναι μια διαφορετική γλώσσα επικοινωνίας, η απτική επικοινωνία με αγγίγματα και χρήση των χεριών είναι επίσης αποκαλυπτική. Οι άνθρωποι με αναπηρίες τα αναπτύσσουν με μεγαλύτερη επάρκεια και ταχύτητα από τους υπόλοιπους. Και γνωρίζουν και την αξία αυτών των σημάτων.

- Το μυθιστόρημα *«Θα σε ξαναδώ, φιλαράκι μου»*, της Ελένης Δικαίου⁷⁴, είναι μία εξαιρετική περίπτωση. Στο βιβλίο περιγράφεται η περίπτωση ενός ιδρύματος για παιδιά με αναπηρίες, όπου ακόμα κι εκεί, κάποια παιδιά

74. Βλ. Ελένη Δικαίου, *Θα σε ξαναδώ, φιλαράκι μου*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1997.

θεωρούνται “χαμένος χρόνος” υπό την έννοια της ματαιιότητας οποιασδήποτε προσπάθειας. Ο λόγος της συγγραφέα είναι κοφτερός. Σύμφωνα με την ιστορία, η Εύα, μία παιδοψυχολόγος, συγκατοικεί με το αγόρι της τον Θεόφιλο, που τελειώνει το μεταπτυχιακό του στην πληροφορική. Όταν η Εύα κερδίζει μια θέση στις Γαλάζιες Πεταλούδες, νιώθει περήφανη! Πάνω στην κορφή του λόφου ο καθηγητής Βλασιάδης, πλατωνικός έρωτας των πρώιμων φοιτητικών της χρόνων, έχει στήσει ένα πραγματικό βασίλειο. Εκεί, τα διαφορετικά παιδιά έχουν ό,τι καλύτερο μπορεί να φανταστεί κανείς γι’ αυτά, σύγχρονη περιποίηση και εκπαίδευση. Όταν η Εύα συναντά τη Μέλια, ένα παιδί της σιωπής, που θεωρείται από όλους «χαμένη υπόθεση», όλα αλλάζουν. Η Εύα αποφασίζει να αλλάξει ό,τι μπορεί. Και τότε θα προκύψουν συγκρούσεις.

- Το «*Γάντι σε ξύλινο χέρι*», του Μάνου Κοντολέων⁷⁵, είναι ένα εξαιρετικό βιβλίο. Ποιο είναι το μυστικό του άντρα με το ξύλινο χέρι; Το κορίτσι που χάθηκε σε μια πυρκαγιά χάθηκε, άραγε, για πάντα; Γιατί, τάχα, ο γνωστός ποδοσφαιριστής δε χαίρεται με το θαυμασμό που του δείχνουν τα πιτσιρικά της γειτονιάς; Το αγόρι με τις περίεργες συνήθειες και την παράξενη φωνή ποιος θα το περίμενε να είναι τόσο θαρραλέο; Πώς γίνεται και ένα αρνί καταφέρνει να αποφύγει τη σουβλα; Τι σχέση έχει ο βασιλιάς των Σαρακηνών μ’ ένα γκρίζο κεραμιδόγατο; Γιατί ο παππούς αγαπά τα μικρά ψαράκια; Και, τέλος, πώς γίνεται να υπάρχει ένας ιππότης στην εποχή μας; Ερωτήσεις που όλες τους έχουν τις απαντήσεις κρυμμένες μέσα σ’ αυτό το βιβλίο. Ένα τρυφερό, ευαίσθητο, μα και πρωτότυπο βιβλίο, που περιγράφει τον κόσμο μιας γειτονιάς της Αθήνας, κάποια χρόνια πριν. Οι αισθαντικές περιγραφές συνεταιρίζονται με πρωτοποριακές θέσεις. Το βιβλίο έτυχε τιμητικής διάκρισης από το ελληνικό τμήμα της IBBY.

Ο συγγραφέας περιγράφει τις γειτονιές της μεταπολεμικής Αθήνας και τα παιχνίδια που έπαιζε με τους φίλους του. Θυμάται πώς περνούσαν τα βράδια στις αποθήκες ενός σπιτιού, μέχρι να τους φωνάξουν οι manάδες τους. Όποτε ερχόταν να τους συναντήσει ο Κώστας, ένα παιδί από άλλη γειτονιά, τους διηγούνταν φανταστικές και ανατριχιαστικές ιστορίες που έπλαθε μόνος του. Όταν στη γειτονιά εμφανίστηκε ένας άντρας με γάντι στο ένα του χέρι, όλα τα

75. Βλ. Μάνος Κοντολέων, *Γάντι σε ξύλινο χέρι*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1994.

παιδιά πίστεψαν πως θα το είχε χάσει στον πόλεμο. Ο Κώστας βρήκε όμως αφορμή και σκάρωσε μια τρομακτική ιστορία. Τα παιδιά φοβήθηκαν. Ο ήρωας του βιβλίου τα είπε όλα στους γονείς του που γέλασαν και δεν πίστεψαν λέξη. Η μητέρα του είπε πως θα ρωτήσει για τον κύριο αυτό στο φούρνο, αλλά πριν προλάβει, συνάντησε ο ίδιος το μυστήριο και σοβαρό αυτόν κύριο στο δρόμο. Από την τρομάρα του άρχισε να τρέχει, παραπάτησε όμως κι έπεσε. Ο κύριος τον πλησίασε και, ενώ η καρδιά του παιδιού πήγαινε να σπάσει, εκείνος τον ρώτησε με ζεστή φωνή αν είχε χτυπήσει, αν πονούσε και του 'δωσε το μαντίλι του να σκουπιστεί. Το παιδί έπιασε το μαντήλι μηχανικά κι ακούμπησε το ξύλινο χέρι. Ο άνθρωπος αυτός, όπως του εξήγησε, ήταν ένας τραυματίας πολέμου. Είχε χάσει το χέρι του σε έναν βομβαρδισμό και δυστυχώς και το μικρό του παιδί. Στο τέλος, με τη συνομιλία που ανοίγεται μεταξύ τους, η παρεξήγηση λύνεται και ο άντρας με το μαύρο γάντι πάνω στο ξύλινο χέρι, γίνεται ο καθημερινός φίλος και γείτονας.

- «*Το ποτάμι ζήλεψε*», της Βούλας Μάστορη⁷⁶. Στο βιβλίο μία έφηβη, η Χριστίνα, μας μιλάει απλά και αφοπλιστικά για τη ζωή της δίπλα σ' ένα μικρότερο αδερφό που γίνεται "Μαραθωνοδρόμος", καταρρίπτοντας όλα τα μέχρι τότε ιατρικά δεδομένα. Έναν αδερφό που σχεδόν μονοπωλεί την προσοχή των γονιών τους και την κάνει να μεγαλώνει μοιραία στη σκιά του. Έναν αδερφό που της μαθαίνει, όμως, ν' αγαπάει τη ζωή και να τη διεκδικεί δυναμικά.

Πρόκειται για ένα μυθιστόρημα που προβάλλει την αγάπη για τη ζωή μέσα από τα λεγόμενα μιας έφηβης που είναι δροσερή, αισιόδοξη, ρομαντική και πάνω απ' όλα μαχητική κι ανατρεπτική, έτσι όπως περιμένει κανείς από μια έφηβη. Η Χριστίνα βλέπει τον αδερφό της, που τόσο ζήλεψε, να πεθαίνει και χωρίς να περάσει πολύς καιρός στη ζωή της έρχεται ένας καινούριος μικρότερος αδερφός, τον οποίο ζηλεύει εξίσου. Ο καιρός περνά, η Χριστίνα μεγαλώνει και σταματά να ζηλεύει τον αδερφό της, ο οποίος γεννιέται με σπαστική τετραπληγία, που σημαίνει ότι τα άκρα του είναι αδύναμα με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζει μεγάλη δυσκολία στις κινήσεις του. Παρ' όλη την άσχημη κατάσταση οι γονείς της Χριστίνας, αλλά και ο ίδιος ο Χαράλαμπος ο αδερφός της, δεν το βάζουν κάτω αλλά πεισματικά

76. Βλ. Βούλα Μάστορη, *Το ποτάμι ζήλεψε*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.

κατορθώνουν να διαψεύσουν κάθε ιατρική διάγνωση και να δώσουν ένα μήνυμα κουράγιου, προσπάθειας και πείσματος.

- «*Τα παπουτσάκια που λένε παραμύθια*», της Αγγελικής Βαρελά⁷⁷, είναι ένα ακόμη καλό δείγμα βιβλίο με αναφορά στην αναπηρία.

Μα, είναι δυνατόν να μιλάνε τα παπουτσάκια; Και βέβαια είναι, όταν μάλιστα έχουν να διηγηθούν παραμύθια που δίνουν θάρρος και κουράγιο. Ο Ηλίας είναι ένα παιδί της χαράς που αντιμετωπίζει όμως ένα μεγάλο πρόβλημα. Μόνος του βρίσκει τρόπο να ξεπεράσει το βάσανό του και να κάνει όσο γίνεται πιο όμορφη τη ζωή του και τη ζωή των άλλων γύρω του.

Ένας φτωχός τσαγκάρης ζούσε με τη γυναίκα του κοντά σε ένα ποτάμι. Ήταν δυστυχισμένοι, γιατί δεν μπορούσαν να αποκτήσουν παιδί, όμως μια μέρα βρήκαν έξω από την πόρτα τους ένα καλάθι με ένα μωρό κι ένα σημείωμα. Η χαρά τους ήταν απερίγραπτη. Λάτρεψαν τον μικρό Ηλία και ο τσαγκάρης κάθε μέρα του έφτιαχνε καινούρια παπουτσάκια για να τα φορέσει, όταν θα μεγάλωνε. Όταν, όμως, ο Ηλίας έγινε τριών ετών, κατάλαβαν πως δεν πρόκειται να περπατήσει. Ο Ηλίας μεγάλωνε και ήταν ένα παιδί χαρούμενο και γελαστό. Είχε αποδεχτεί την αναπηρία του και το μόνο που τον στεναχωρούσε ήταν που έβλεπε τους γονείς του να μαραζώνουν, επειδή δεν μπορούσε να περπατήσει. Όταν ρώτησε τη μητέρα του γιατί δεν μπορεί να περπατήσει κι εκείνος όπως τα άλλα παιδιά, εκείνη του είπε ένα παραμύθι. Ο Ηλίας παρηγορήθηκε και άρχισε να δημιουργεί και να διηγείται και αυτός όμορφα και σπουδαία παραμύθια. Έγραφε αισιόδοξες ιστορίες για παιδιά που όπως αυτός ήταν τυχερά μέσα στην κακοτυχία τους. Για παιδιά που μεγάλωναν με αγάπη όπως ο ίδιος, για παιδιά που μετρούσαν αυτά που είχαν και όχι αυτά που τους έλειπαν. Με αυτά τα παραμύθια ο Ηλίας, κατάφερε να βρει μια προσωπική διέξοδο και να κερδίσει τον θαυμασμό και την εκτίμηση των συνομηλίκων του αρχικά και την αποδοχή τους αργότερα.

- Το «*Με λένε Ελπίδα*», της Ευδοκίας Σκορδαλά-Κακατσάκη⁷⁸, βλέπει τον συναισθηματικό κόσμο της μικρής ηρωίδας, τη μοναξιά, την ερημιά, τη δυστυχία που αισθάνεται. Η Ελπίδα, ένα μικρό κορίτσι που ζει με τη μαμά και τη γιαγιά της σ' ένα νησί, πιστεύει πως είναι το πιο δυστυχισμένο πλάσμα του

77. Βλ. Αγγελική Βαρελά, *Τα παπουτσάκια που λένε παραμύθια*, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 1998.

78. Βλ. Ευδοκία Σκορδαλά-Κακατσάκη, *Με λένε Ελπίδα*, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2003.

κόσμου, αφού ζει καθηλωμένη σε μια αναπηρική πολυθρόνα. Κλαίει συχνά και αποκαρδιώνεται. Μια μέρα, συναντά την Άχνα, μια μαθητευόμενη μαγισσούλα της φωτιάς που ζει στο τζάκι του σπιτιού της Ελπίδας και φροντίζει τα φλογολούλουδά του. Μια τρυφερή φιλία αναπτύσσεται μεταξύ τους. Η Ελπίδα μαθαίνει πολλά και σπουδαία πράγματα από την Άχνα. Μα πάνω απ' όλα μαθαίνει να... θέλει. Και θέλει με όλη της την ψυχή να τρέξει, να παίξει, να κολυμπήσει, να αγαπήσει και να αγαπηθεί.

- Στους *«Ονειροφύλακες»*, της Αγγελικής Δαρλάση⁷⁹, (Κρατικό Βραβείο 2005), η σωματική ετερότητα φωτίζεται μέσα από ισχυρούς συμβολισμούς και παραλληλισμούς, ενώ η συγγραφέας δημιουργεί μερικές ισχυρές συνδέσεις με την πραγματικότητα, τα όνειρα ως κινητήριο δύναμη, το καθήκον, την αυταπάρνηση και τους φύλακες-άγγελούς μας. Στη χώρα των Ονειροφυλάκων γεννιέται ένα μικρό κοριτσάκι με μικρά και αδύναμα φτερά, η Έρση, ακριβώς τη στιγμή που σε κάποια άλλη χώρα γεννιόταν ο μικρός Αλή, ο προστατευόμενος της. Τα φτερά της ήταν τόσο μικρά κι αδύναμα. Πώς θ' αντέξει το βάρος των ονείρων; Οι γονείς της όμως είχαν πίστη στο θεό και παρακαλούσαν μέρα νύχτα να γίνει ευτυχισμένη, γερή και δυνατή. Την αγαπούσαν τόσο πολύ και ήθελαν να καταφέρει να επιζήσει. Για κάποιο λόγο το μικρό αγόρι σταμάτησε να ονειρεύεται και έτσι η Έρση γεννήθηκε με τόσο μικρά φτερά. Άραγε θα μπορέσει να κάνει το αγόρι να ονειρεύεται ξανά και να φυλάξει τα όνειρα του;
- Στο *«Η λευκή Μόλι»*, της Ιωάννας Σταματοπούλου⁸⁰, ταξιδεύουμε μαζί με τη Μόζα, στον κόσμο των ανθρώπων με προβλήματα ακοής. Η γάτα είναι υπαρκτή και αποτελεί την έμπνευση για τη σειρά αυτή, μια που γεννήθηκε τυφλή. Στις ιστορίες της, η Μόζα μιλάει με το δικό της μοναδικό τρόπο για τα άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα όρασης, όπως κι αυτή, ακοής, κινητικά, συνδρόμου Down και εγκεφαλικής παράλυσης. Περιγράφει με έναν απλό και χαριτωμένο τρόπο τον τρόπο ζωής αυτών των ανθρώπων και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν καθημερινά. Το κυριότερο όμως είναι ότι εξηγεί γιατί μπορεί να νιώθουμε αμηχανία και δισταγμό, όταν βρισκόμαστε κοντά τους και μας ευαισθητοποιεί. Πρόκειται για μια σειρά που προσεγγίζει

79. Βλ. Αγγελική Δαρλάση, *Ονειροφύλακες*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2004.

80. Βλ. Ιωάννα Σταματοπούλου, *Η λευκή Μόλι*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2005.

έξυπνα και διακριτικά ένα θέμα ταμπού της σημερινής κοινωνίας. Καμιά φορά είναι δύσκολο να βρούμε τις κατάλληλες λέξεις για να μιλήσουμε στα παιδιά για ένα τόσο ευαίσθητο θέμα. Η Μόζα, η γάτα αποτελεί ένα εύχρηστο εργαλείο στα χέρια δασκάλων και γονιών για να γνωρίσουν τα παιδιά τι πραγματικά συμβαίνει γύρω τους.

- **«Ο Αυτός»**, του Πέτρου Πουλάκη⁸¹, είναι ένα από τα 75 χελωνάκια που επωάσθηκαν σε κάποια παραλία ένα καλοκαίρι. Ένα χελωνάκι διαφορετικό από τα άλλα, που προσπαθεί να επιβιώσει από του γλάρους κι άλλους κινδύνους που παραμονεύουν. Ούτε η μαμά του όμως ούτε τ' αδέρφια του ήταν περήφανα γι' αυτόν. Ο Αυτός ήταν διαφορετικός και απρόβλεπτος. Έτρεχε όχι προς τη θάλασσα αλλά προς το βουνό. Συνήθως ήταν κλεισμένος μέσα στο καβούκι του, απομονωμένος από την ομάδα σαν να βρισκόταν στο δικό του κόσμο. Κανένας δεν μπορούσε να καταλάβει τι του συμβαίνει; Μετά από πολύ καιρό, η αδελφή του η Βαγιού ανακάλυψε το μυστικό που κρυβόταν μέσα στο καβούκι του, αφού το καβούκι του ήταν διάφανο. Μπορούσε να βλέπει και να παρακολουθεί τα πάντα, μόνο που τα έβλεπε όλα διαφορετικά. Γιατί το καβούκι του ήταν ένας τεράστιος μεγεθυντικός φακός. Από τότε, κανείς δεν ήθελε να τον αλλάξει, ούτε στενοχωριόταν για αυτόν. Αντίθετα, τους άρεσε που είχαν τον Αυτό στην δική τους οικογένεια.
- Στο βιβλίο **«Δυο παπούτσια με καρότσι»**, του Νικόλα Ανδρικόπουλου⁸², (Ελληνικά Γράμματα, 2007, σελ. 27) το οπισθόφυλλο αναφέρει τα εξής: Κοίτα πώς έρχονται καμιά φορά τα πράγματα. Ο κύριος Λάζαρος Εαυτούλης, ζει ευτυχισμένος στην Τιμενοιαζειμένα. Μια μέρα, πηγαίνει για παπούτσια, παρκάρει παράνομα το αυτοκίνητό του μπροστά σε μια ράμπα, μπαίνει στο μαγαζί και καθώς βγαίνει, αρχίζει να πέφτει σε μια βαθιά τρύπα, και τελικά προσγειώνεται στο πιο παράξενο μέρος που είχε δει ποτέ! Στην «Τροχήλατη Δημοκρατία του Μπορώ»!
- **«Τα άταχτα πλοκάμια»**, της Λίλας Πατρόκλου⁸³ (Καλειδοσκόπιο, 2008) στρέφουν το ενδιαφέρον στη σχέση μας με το σώμα μας και τη μάχη για την αποδοχή του διαφορετικού σε μια κοινωνία που παραπέμπει ασφαλώς στην

81. Βλ. Πέτρος Πουλάκης, *Ο Αυτός*, εκδ. Κάστωρ, Αθήνα 2006.

82. Βλ. Νικόλας Ανδρικόπουλος, *Δυο παπούτσια με καρότσι*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007.

83. Βλ. Λίλα Πατρόκλου, *Τα άταχτα πλοκάμια*, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2008.

ανθρώπινη. Είναι ο Λουκάς, το χταπόδι, και ο Πέτρος, το καλαμάρι με τα ανυπάκουα πλοκάμια τους που δημιουργούν φασαρίες και ζημιές και ο κόσμος του βυθού αναστατώνεται. Αυτή ακριβώς η αναστάτωση που δημιουργεί το διαφορετικό και η λύση που έρχεται από το φεγγάρι είναι το σημείο εστίασης του βιβλίου.

Πρωταγωνιστής της ιστορίας μας, όπως καταλάβατε, είναι ένα χταπόδι, ο Λουκάς που είχε οκτώ πολύ άταχτα πλοκάμια. Τα άταχτα πλοκάμια λοιπόν όχι μόνο δεν υπακούουν τον Λουκά αλλά το έσκαγαν κρυφά και έκαναν του κόσμου τις ζημιές και τις ζαβολιές. Έτσι όλοι σιγά σιγά άρχιζαν ν' αποφεύγουν τον Λουκά μαζί με τα οκτώ πλοκάμια του, αφού η φήμη του κλέφτη είχε εξαπλωθεί παντού. Ο Λουκάς θεωρήθηκε υπεύθυνος για τις αταξίες που έκαναν τα πλοκάμια του και δεν τολμούσε να πει κουβέντα, ένοιωθε τόση ντροπή και θλίψη. Τι είδους αταξίες έκαναν τα πλοκάμια στο βυθό; Μα ό, τι θα έκαναν μικρά παιδιά που παίζουν: έπαιζαν μαξιλαροπόλεμο με τα σφουγγάρια, καβαλούσαν τους ιππόκαμπους και κάνανε κόντρες. Στη μικρή συμμορία με τα πλοκάμια του Λουκά, συμμετείχαν και τα πλοκάμια του Πέτρου, που ήταν ένα από τα μεγαλύτερο καλαμάρια του βυθού και οι μικρές σουπιές. Τα ζώα του βυθού έπρεπε να βρουν μια λύση, γιατί ούτε οι παρατηρήσεις, ούτε οι φωνές πιάσανε τόπο και τα ψάρια είχαν δυσανασχετήσει με τις φασαρίες και τις ζημιές. Μια νύχτα με πανσέληνο, που ο Λουκάς πήγε για μπάνιο στον Ασημοπόταμο, του ήρθε μια ιδέα. Έτρεξε αμέσως να βρει τον Πέτρο το καλαμάρι και να του ζητήσει να τον βοηθήσει στο σχέδιο του, για να συμμορφωθούν τα άταχτα πλοκάμια και να πάρουν ένα γερό μάθημα. Στην πραγματικότητα το χταπόδι ο Λουκάς και το καλαμάρι ο Πέτρος αγαπούσαν τα πλοκάμια τους και ήθελαν μόνο το καλό τους. Από την άλλη μεριά, τα πλοκάμια δεν ήταν παρά μια παρέα από φοβισμένα παιδιά που έκαναν την επανάστασή τους... «Σταματήστε αμέσως...» φώναξε ο Λουκάς με αυστηρό ύφος πατέρα που μαλώνει τα παιδιά του και τους μάζεψε όλους μέσα σ' ένα ασημένιο δίχτυ από φεγγαραχτίδες και τα πήγε όλα μαζί στοίβαγμένα στον Ασημοπόταμο... Εκεί συνέβη κάτι μαγικό που θ' άλλαζε τη ζωή όλων... Τα άταχτα πλοκάμια σου δημιουργούν ανάμεικτα συναισθήματα θλίψη αλλά και θυμό, εξέγερση και σύγκρουση αλλά και συμφιλίωση και αποδοχή. Ένα κείμενο με πολλαπλά μηνύματα, η κοινωνία της θάλασσας αντικατοπτρίζει την σύγχρονη κοινωνία και τις αδύναμες ομάδες που προσπαθούν να βρουν μια θέση ανάμεσα στο πλήθος και τον αγώνα για επιβίωση και αποδοχή του

διαφορετικού. Η συγγραφέας προσεγγίζει τα στάδια προς την ωριμότητα των παιδιών και ενηλίκων και τονίζει την σημασία της αυτοπειθαρχίας και της υπακοής έπειτα από εσωτερικά κίνητρα και το δρόμο προς την αυτογνωσία. Το βιβλίο θίγει άμεσα ή έμμεσα το θέμα της αναπηρίας και συγκαταλέγεται σε έναν κατάλογο με περισσότερα από 50 βιβλία, που έχει συνταχθεί από τη Λίλα Πατρόκλου, σε συνεργασία με εκπαιδευτικούς, Δημοτικές βιβλιοθήκες και υπαλλήλους βιβλιοπωλείων, με στόχο την εξοικείωση των παιδιών με την ιδέα της αναπηρίας. Η εικονογράφηση της Κατερίνας Χαδουλού συνοδεύει αριστοτεχνικά το κείμενο με έντονα χρώματα και τεράστιες εικόνες που κερδίζουν την πρώτη εντύπωση. Μια σουρεαλιστική ιστορία δοσμένη με χιούμορ και ανατροπές που θα σας ξαφνιάσει ευχάριστα!⁸⁴.

- Στον «*Ασφοντυλίτη*», της Εύης Γεροκώστα⁸⁵, ήρωας είναι ο Μάνθος, που έναν βαρύ χειμώνα αρρώστησε και σαν σηκώθηκε να περπατήσει τα πόδια του να ένιωθε πέτρινα κι αλύγιστα. Δυο εβδομάδες μετά γύρισε από τους γιατρούς πάνω σε καροτσάκι αναπηρικό. Κι από τη στεναχώρια πέθανε η μάνα του, λίγο μετά κι ο πατέρας του. Η αδερφή της μάνας του πρόσεχε πια τον αμίλητο και κλεισμένο στο σπίτι Μάνθο. Η αναπηρία ως πραγματικός πυροκροτητής που γεννά τέχνη και δημιουργία. Ζωγράφιζε και χάραζε πάνω στις πέτρες τα αγαπημένα του θέματα, όπως τους χορούς, τους μουσικούς, τα πανηγύρια.
- Στα «*Λυμένα κορδόνια*», της Ιωάννας Φαββατά⁸⁶, (Βραβείο Greek Ibbby 2018 «Λότη Πέτροβιtz-Ανδρουτσοπούλου» σε πρωτοεμφανιζόμενο συγγραφέα βιβλίου για παιδιά) ταξιδεύουμε με τα καινούρια παπούτσια της Σοφίας που θα της φέρει η νονά της. Να έχουν κορδόνια είναι η λαχτάρα της. Μόνο αυτό ζητάει. Μόνο αυτό παρακαλάει. Και αφήνει το χρόνο να κυλά, όπως *οι ρόδες του καροτσιού σε κίνηση*. Μια εσωτερική ευχή και ένας συμβολισμός που γίνεται εμφανής στην τελευταία σελίδα του βιβλίου. Φτάνοντας στο σπίτι αντικρύζει το κόκκινο κουτί των παπουτσιών. Η αγωνία

84. Βλ. Δώρα Πουρή, «*Τα άταχτα πλοκάμια*», *Elniplex*, 18 Φεβρουαρίου 2015, <https://www.elnplex.com/%cf%84%ce%b1-%ce%ac%cf%84%ce%b1%cf%87%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%bb%ce%bf%ce%ba%ce%ac%ce%bc%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bb%ce%af%ce%bb%ce%b1%cf%82-%cf%80%ce%b1%cf%84%cf%81%cf%8c%ce%ba%ce%bb%ce%bf/>

85. Βλ. Εύη Γεροκώστα, *Ασφοντυλίτης*, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2017.

86. Βλ. Ιωάννα Φαββατά, *Λυμένα κορδόνια*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2017.

της μεγαλώνει. Κλείνει τα μάτια, ανοίγει το κουτί. Έχουν κορδόνια! Ενθουσιασμένη, φοράει τα παπούτσια της. Το μαγικό της ταξίδι αρχίζει με τη βόλτα τους στο δάσος. Τα κορδόνια λύνονται, τα παπούτσια βγαίνουν από τα πόδια της... Το παιχνίδι ξεκινά!

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της συγγραφικής απεικόνισης του ανάπηρου παιδιού/ήρωα σε επιλεγμένα παιδικά βιβλία που κυκλοφόρησαν στην Ελλάδα από το 1986 έως και σήμερα, ώστε να διαφανεί πώς σχετίζονται και πώς πραγματεύονται το θέμα της αναπηρίας οι συγγραφείς των συγκεκριμένων παιδικών βιβλίων. Θεωρήθηκε σημαντικό να εξεταστεί ο ανάπηρος χαρακτήρας ως προς τον τρόπο αναπαράστασής του, ως προς τον ρόλο και την λειτουργία του μέσα στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο και να αναλυθούν βασικά προσδιοριστικά στοιχεία της γλώσσας του κειμένου και των ηρώων.

3.2. Το υλικό της έρευνας

Το υλικό της έρευνάς μας, μετά από τον αποκλεισμό του μη ανταποκρινόμενου στα κριτήρια μας υλικού, αποτέλεσαν 12, εικονογραφημένα παιδικά βιβλία, ελλήνων συγγραφέων, που εκδόθηκαν από ελληνικούς εκδοτικούς οίκους από το 1986 έως σήμερα, κρίνοντας πως υπάρχει ένα βιβλιογραφικό κενό στην εκδοτική παραγωγή της συγκεκριμένης περιόδου. Ως κριτήρια επιλογής των έργων θέσαμε:

1. να εντάσσονται στην κατηγορία του παιδικού και εφηβικού βιβλίου, δηλαδή να απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής, πρωτοσχολικής και εφηβικής ηλικίας,
2. να έχουν εκδοθεί από ελληνικούς εκδοτικούς οίκους από το 1986 και μετά,
3. να υπάρχει ένας τουλάχιστον ανάπηρος χαρακτήρας ή ένας χαρακτήρας με μαθησιακές δυσκολίες σε πρωταγωνιστικό ή δευτεραγωνιστικό ρόλο, και
4. να υπάρχουν στην πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη, στη δημόσια βιβλιοθήκη και σε κάποιες σχολικές βιβλιοθήκες της πόλης των Ιωαννίνων σε έντυπη μορφή.

3.3. Μέθοδος ανάλυσης των κειμένων

Για τη μελέτη των λογοτεχνικών βιβλίων που ασχολούνται με την αναπηρία, η μέθοδος που επιλέχθηκε είναι η ποιοτική διερεύνηση των απεικονίσεών της, και, πιο συγκεκριμένα, αξιοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου σε συνδυασμό με στοιχεία από τη θεωρία των χαρακτήρων. Η ανάλυση περιεχομένου είναι η ταχύτερη αναπτυσσόμενη τεχνική ανάλυσης δεδομένων τα τελευταία χρόνια και μπορεί να

οριστεί σύντομα ως η συστηματική αντικειμενική ποιοτική ανάλυση όλων των στοιχείων που αφορούν τα χαρακτηριστικά του μηνύματος ενός κειμένου. Μάλιστα, μπορεί να περιλαμβάνει την προσεκτική ανάλυση των αναπαραστάσεων ενός μυθοπλαστικού χαρακτήρα⁸⁷. Ακόμη, η ανάλυση περιεχόμενου μπορεί να εστιάσει στους τρόπους με τους οποίους τα θέματα ενός κειμένου γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης, καθώς και τη συχνότητα εμφάνισής τους⁸⁸.

3.4. Κατάλογος λογοτεχνικών κειμένων προς ανάλυση

1. Τζώρτζογλου, Νίτσα (1986). *Αργυρώ*. Εκδόσεις: Κέδρος⁸⁹.
2. Μάρρα, Ειρήνη (1992). *Ο μικρός Ντουπ*. Εκδόσεις: Γνώση⁹⁰.
3. Ψαραύτη, Λίτσα (2003). *Ο Θωμάς*. Εκδόσεις: Άγκυρα⁹¹.
4. Αυτζής, Μερκούριος (2004). *Θέλω μόνο να παίζω μαζί σου*. Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα⁹².
5. Μάστορη, Βούλα (2005). *Δωριλένια*. Εκδόσεις: Πατάκη⁹³.
6. Αλεξοπούλου-Πετράκη, Φραντζέσκα (2005). *Φίλοι; Φως Φανάρι*. Εκδόσεις: Παπαδόπουλος⁹⁴.
7. Σταματοπούλου, Ιωάννα (2005). *Το βουνό των νάνων*. Εκδόσεις: Κέδρος, Αθήνα⁹⁵.
8. Ανδρικόπουλος, Νικόλας (2007). *Δυο παπούτσια με καρότσι*. Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα⁹⁶.
9. Αλεξάνδρου, Γιώτα (2012). *Φένια, η αγαπημένη των ήχων*. Εκδόσεις: Πατάκη⁹⁷.
10. Ρουσάκη, Μαρία (2012). *Μια φλόγα στο σκοτάδι*. Εκδόσεις: Κέδρος⁹⁸.
11. Βακιρτζή, Εύα (2013). *Το αυγό*. Εκδόσεις: Πατάκη⁹⁹.
12. Πουλάκης, Πέτρος (2014). *Ο Αυτός*. Εκδόσεις: Καλειδοσκόπιο¹⁰⁰.

87. Βλ. Klaus Krippendorff, *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage Publications, New York⁴ 2018.

88. Βλ. Γιώργος Τσιώλης, *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*, εκδ. Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2014.

89. Βλ. Νίτσα Τζώρτζογλου, *Αργυρώ*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1986.

90. Βλ. Ειρήνη Μάρρα, *Ο μικρός Ντουπ*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1992.

91. Βλ. Λίτσα Ψαραύτη, *Ο Θωμάς*, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2003.

92. Βλ. Μερκούριος Αυτζής, *Θέλω μόνο να παίζω μαζί σου*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.

93. Βλ. Βούλα Μάστορη, *Δωριλένια*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2005.

94. Βλ. Φραντζέσκα Αλεξοπούλου-Πετράκη, *Φίλοι; Φως Φανάρι*, εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα 2005.

95. Βλ. Ιωάννα Σταματοπούλου, *Το βουνό των νάνων*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2005.

96. Βλ. Νικόλας Ανδρικόπουλος, *Δυο παπούτσια με καρότσι*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007.

97. Βλ. Γιώτα Αλεξάνδρου, *Φένια, η αγαπημένη των ήχων*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2012.

98. Βλ. Μαρία Ρουσάκη, *Μια φλόγα στο σκοτάδι*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2012.

99. Βλ. Εύα Βακιρτζή, *Το αυγό*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2013.

100. Βλ. Πέτρος Πουλάκης, *Ο Αυτός*, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2014.

3.5. Αναλύσεις έργων (Περίληψη και σχολιασμός λογοτεχνικών κειμένων)

3.5.1. Τζώρτζογλου, Νίτσα (1986). *Αργυρώ*. Εκδόσεις: Κέδρος.

Η Αργυρώ είναι ένα κορίτσι που παίζοντας στο χωριό του, βρίσκει μια χειροβομβίδα και χάνει τα χέρια της. Αντιλαμβάνεται τόσο αυτή όσο και η οικογένειά της πως μετά το ατύχημα όλα θα αλλάξουν στη ζωή της.

Η κεντρική ιδέα του βιβλίου είναι η δύναμη που κρύβει μέσα του ο κάθε άνθρωπος και που τον βοηθά να ξεπεράσει καταστάσεις που δείχνουν αξεπέραστες. Η συγγραφέας δεν ωραιοποιεί τα γεγονότα. Στη ζωή της Αργυρώς τίποτα δεν πρόκειται να επανέλθει στην προηγούμενη κατάσταση. Τα πρόσθετα χέρια, είναι πολύ διαφορετικά από εκείνα που κόπηκαν, οι δυσκολίες μεγάλες. Ωστόσο η ζωή συνεχίζεται και το κορίτσι πρέπει να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες, να κυνηγήσει τα όνειρά του. Είναι δύσκολο αλλά όχι ακατόρθωτο για κάποιο άτομο που δεν έχει χέρια να γίνει ζωγράφος, ωστόσο η Αργυρώ τα καταφέρνει. Δίπλα στην Αργυρώ στέκονται οικογένεια, φίλοι, συμμαθητές, υπάρχουν όμως και κάποιοι που θα βάλουν τις φιλοδοξίες, τον εγωισμό και το προσωπικό συμφέρον πάνω από τον αλτρουισμό ή τον ευγενή συναγωνισμό. Κυρίαρχες μορφές δίπλα στην Αργυρώ είναι η Ηπειρώτισσα μάνα που τη στηρίζει, ο αδερφός, ο κολλητός της φίλος, η καθηγήτρια που την παροτρύνει με τον τρόπο της.

Αν και στο οπισθόφυλλο υπάρχει η προτροπή να μην παίζουν τα παιδιά με παλιοσίδερα και το πάθημα της Αργυρώς να γίνει μάθημα για τους άλλους, το κείμενο δεν έχει ίχνος διδακτισμού.

Όταν ένα βιβλίο είναι τόσο καλογραμμένο, με σωστή γλώσσα που ρέει, άψογη δομή και χαρακτήρες που δρουν και κινούνται με απόλυτη φυσικότητα, κι όταν μια καταξιωμένη συγγραφέας σαν τη Νίτσα Τζώρτζογλου καταφέρνει να φέρει το συναίσθημα σε πρώτο πλάνο, τότε ακόμα κι αν το θέμα που διαπραγματεύεται είναι ξαναιπωμένο, ο αναγνώστης βρίσκει ενδιαφέρον στην ανάγνωση.

Η Νίτσα Τζώρτζογλου απέσπασε το Α΄ βραβείο το 1983 για το μυθιστόρημα αυτό, από τον Κύκλο του Ελληνικού Παιδικού βιβλίου¹⁰¹.

Η Αργυρώ είναι ένα κορίτσι που ζει στην Ήπειρο με τη γιαγιά, τον πατέρα και τη μάνα της. Όλοι στο χωριό την αγαπούν, γιατί είναι ένα κορίτσι όμορφο, λυγερό,

101. Βλ. Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, *ό.π.*

θαρραλέο. Με τον Γιάννο, ένα άλλο αγόρι από το χωριό, τη συνδέει βαθιά φιλία κι έρωτας εφηβικός. Ο αδερφός της, ο Ζήσης, σπουδάζει στην Αθήνα και τους στέλνει συχνά γράμματα. Μια μέρα η Αργυρώ τραυματίζεται πολύ σοβαρά από μια ξεχασμένη χειροβομβίδα και χάνει τα χέρια της. Η μάνα της, η Βασίλω, όταν έμαθε το νέο από το γιατρό «...έφερε τα χέρια στο στήθος και τα 'σφίξε. Τα 'σφίξε ώσπου φάνηκαν τα κόκαλα ν' ασπρίζουν. Τα 'φερε στο στόμα και δάγκωσε τους κόμπους... Ναι, ήτανε δυνατή γυναίκα, δεν είχε ξεσπάσει σε κλάματα και υστερίες...

-Τα χέρια της τα κόψαμε, το δεξί από τον καρπό και το αριστερό κάτω από τον αγκώνα... Ο Ζήσης πισωπάτησε κι έκρυσσε το πρόσωπο στις παλάμες σαν ν' αρνιόταν να δει την αδερφή του σακατεμένη, ανάπηρη....- Και πώς θα ζήσει χωρίς χέρια; Έκανε με φοβερή ηρεμία (η μάνα) σαν να ρωτούσε πώς θα περπατούσε χωρίς παπούτσια» (σ. 23). Αλλά και η Αργυρώ έχει πάρει τη δύναμη της μάνας της. «Λάμψη πονηρή, μαζί και πεισματωμένη πέρασε απ' τα όμορφα καστανά μάτια της. - Είναι για να σας ξεχάσω με τούτα που μου κάνατε; Κι έδειξε τους επιδέσμους που θα σκέπαζαν για καιρό τα κολοβωμένα μπράτσα της» (σ. 24). Ο γιατρός της υπόσχεται μελλοντική αποκατάσταση και χέρια πλαστικά και η Αργυρώ, αν και καταλαβαίνει πόσο πιο δύσκολα θα είναι όλα έξω από το νοσοκομείο, υπόσχεται στον εαυτό της να μη χάσει το κουράγιο της. Η γιαγιά δεν αντέχει να δει την Αργυρώ «σακατεμένη» και φεύγει στο γιο της που ζει στην Πρέβεζα. Αλλά και η Αργυρώ ξεσπά σε κλάματα, όταν γυρίζει σπίτι της, και νιώθει πως τίποτα πια δε θα είναι εύκολο γι' αυτήν: «Στο σπίτι έπρεπε να μάθει να βοηθιέται μόνη. Δεν το καταδεχότανε να εξαρτάται από τη μάνα! Να τη ζαλίζει και να τη στεναχωρά. Κάνε μου τούτο, κάνε μου κείνο... Όχι. Αυτή θα τα κατάφερνε μόνη» (σ. 31). Έτσι η Αργυρώ με μεγάλη προσπάθεια καταφέρνει σιγά σιγά πράγματα που της δίνουν όλο και μεγαλύτερη αυτονομία. Μαθαίνει να τρώει μόνη της, να σηκώνει το τηλέφωνο, να φορά τις κάλτσες της. Στο χωριό βγαίνει για πρώτη φορά μετά το ατύχημα με το κεφάλι ψηλά και κανέναν δεν τολμά να την λυπηθεί ή να την κοροϊδέψει. «Στα Ζαγοροχώρια με τη βαριά κληρονομιά των πολέμων, της θυσίας, του ηρωισμού, ο κόσμος έχει έμφυτο σεβασμό για τα παθήματα του ανθρώπου. Σεβασμό περ' απ' την αγωγή και τους καλούς τρόπους που ψευτίζουν τα αισθήματα. Άγριο και πρωτόγονο σεβασμό, κάτι σαν ένστιχτο που περνά από γενιά σε γενιά και θυμίζει τα ζώα όταν γλείφουν τους πληγωμένους συντρόφους τους. Τους Λεκκαίους τους εχτιμούσαν στο χωριό... Λόγος για να πουν την κόρη τους κουλή; Ούτε που το 'βαλε ο νους τους» (σ. 34). Ο καινούριος γυμνασιάρχης όμως αρνείται να γράψει την Αργυρώ στο γυμνάσιο. «Νομίζω πως το δημοτικό θα είναι αρκετό για την κόρη σας... Καταλαβαίνετε πως κάνετε τη θέση μου δύσκολη. Από τη μια δεν μπορώ να

αρνηθώ τη μόρφωση, από την άλλη δεν μπορώ να δεχτώ μαθήτριά που δε θα είναι σε θέση να παρακολουθή την τάξη της. ...Για τις περιπτώσεις σαν της κόρης σας υπάρχουν ειδικά ιδρύματα... Η παρουσία της στην τάξη θα βλάψει τα άλλα παιδιά. Θα τους αποσπά την προσοχή τους απ' το μάθημα, θα την πειράζουν, θα την κοιτάνε» (σελ. 44). Παρά τις διαμαρτυρίες και τις απειλές της Βασίλως ο Γυμνασιάρχης αρνείται να κάνει την εγγραφή. Όλοι οι συμμαθητές της τότε κάνουν αποχή, ζητώντας να φοιτήσει και κείνη στο σχολείο και ο Γυμνασιάρχης αναγκάζεται να τη δεχτεί. Μάλιστα η Αργυρώ τα πηγαίνει πολύ καλά, μαθαίνει να γράφει και να ζωγραφίζει με τα πόδια. Στο μεταξύ, ο καιρός για την αποκατάσταση φτάνει. Η οικογένεια αποφασίζει να στείλει την Αργυρώ με τον Ζήση στην Αμερική για να δεχτεί τα πλαστικά χέρια. Όταν εγκαταλείπει το χωριό, μια νέα δοκιμασία την περιμένει. Ο κόσμος την κοιτά περίεργα, νιώθει πως τη σχολιάζουν. Στην Αμερική όμως περνά απαρατήρητη, καθώς πολύς κόσμος με αναπηρίες κινείται στους δρόμους. Στο κέντρο αποκατάστασης γνωρίζει κάποιον ζωγράφο που αναγνωρίζει το ταλέντο της και της παραδίδει μαθήματα. Όταν γυρίζει στην Ελλάδα, παίρνει μέρος σε ένα κρατικό διαγωνισμό ζωγραφικής και κερδίζει το πρώτο βραβείο. «*Η Λέκκα! Ποιος να το 'λεγε! Ανάμεσα σε τόσα κανονικά παιδιά αυτή βρέθηκε η καλύτερη. Αυτή που ζωγραφίζει με το πόδι!*» (σ. 128). Η επιτυχία της Αργυρώς προκαλεί το μίσος ενός συμμαθητή της, του Λάμπρου, που περίμενε να πάρει εκείνος το πρώτο βραβείο. Της μιλά άσχημα και ετοιμάζεται να τη χτυπήσει, αλλά την υπερασπίζεται ο Γιάννος αποκαλώντας την «κορίτσι του». Ο γιατρός της, όταν μαθαίνει τη βράβευση της Αργυρώς, μονολογεί «*Η θέληση κι η λεβεντιά νικούν την κάθε αναπηρία. Ελπίζω το βραβείο της, το κατόρθωμά της να το μάθει όλη η Ελλάδα*» (σ.137).

Σε αυτό το βιβλίο η αναπηρία παρουσιάζεται με βάση το ιατρικό μοντέλο: η αναπηρία είναι προσωπική υπόθεση της Αργυρώς, προσωπική τραγωδία που μπορεί να ξεπεραστεί με περηφάνια, δύναμη και θέληση. Η αναπηρία, ωστόσο, εμφανίζεται και ως τιμωρία- αναφέρεται και στο οπισθόφυλλο- για την απεισκευσία της Αργυρώς που έπαιζε με τα παλιοσίδερα. Δεν προκαλεί όμως πουθενά τον οίκτο του αναγνώστη και δε χάνει τον Γιάννο που εξακολουθεί να αισθάνεται γι' αυτήν όπως και πριν. Τελικά, η Αργυρώ ηρωοποιείται, βγαίνοντας πρώτη σε πανελλαδικό διαγωνισμό.

Στερεοτυπικές εικόνες εμφανίζονται στη συμπεριφορά του γυμνασιάρχη που θεωρεί πως ένα κορίτσι χωρίς χέρια δεν έχει δικαίωμα στη μάθηση, στη συμπεριφορά του Λάμπρου που δεν μπορεί να πιστέψει πως έχασε από ένα κορίτσι με αναπηρία, στους περαστικούς στο δρόμο που γελούν αμήχανα.

Γλώσσα: «σακατεμένη» στις σ. 22, 28, «ανήμπορη» στη σ. 22, «κολοβωμένα μπράτσα» στη σ. 22, «ανίκανη» στη σ. 30, «κουλή» στις σ. 34, 46, 56, 83, 129, 133, «κακομοίρα» στη σ. 53, «σακάτισσα» στη σ. 134

3.5.2. Μάρρα, Ειρήνη (1992). *Ο μικρός Ντουπ*. Εκδόσεις: Γνώση.

Ένα μικρό μυρμήγκι με κινητικά προβλήματα και νοητική στέρηση είναι ο ήρωας αυτής της ιστορίας. Παίρνει το όνομά του από τα «ντουπ» που έκανε καθώς έπεφτε στην προσπάθειά του να σταθεί όρθιο, όταν βγήκε από το αυγό του. Χάχανα και κοροϊδίες ακολουθούν που μαζί με το παρατσούκλι του, «έπιασαν όλο τον τόπο στο κεφάλι του και δεν άφησαν καθόλου χώρο στο μυαλό... γι' αυτό το μικρό μυρμήγκι δυσκολευόταν πολύ να σκεφτεί. Δουλειές που για άλλα μυρμήγκια ήταν απλές και εύκολες, για τον Ντουπ ήταν τεράστιες και ακατόρθωτες» (σ. 7). Η απόρριψη των άλλων μυρμηγκιών που εκδηλώνεται με σχόλια όπως «Αυτό το μυρμήγκι είναι ολότελα άχρηστο» ή «Άχυρα έχει στο κεφάλι του!» έχουν σαν αποτέλεσμα να απομονωθεί, να σταματήσει να κάνει παρέα με άλλα μυρμήγκια, να σταματήσει να δουλεύει, να ντρέπεται και να φοβάται. Για καιρό βρίσκει παρηγοριά κάτω από μια παπαρούνα που τον ζαλίζει με τη μαύρη γύρη της και τον βοηθά να μη σκέφτεται, να μην πεινάει, να μη φοβάται. Μια μέρα τον απειλεί μια κότα και τον σώζει ένας ψύλλος με αθλητικά παπούτσια που τον παίρνει μαζί του για να παρακολουθήσει τις προπονήσεις, τις δικές του και άλλων ζώων και την προετοιμασία τους για τους αγώνες. Το θέαμα μαγεύει το Ντουπ, κυρίως γιατί στα βλέμματα των αθλητών βλέπει περηφάνια που ίχνος φόβου δεν κρύβει. Την επόμενη μέρα δειλά-δειλά ξεκινά και ο ίδιος προπόνηση, πιστεύοντας αρχικά πως κανείς δεν τον βλέπει. Συνεχίζει ακόμα κι όταν αντιλαμβάνεται πως γύρω του υπάρχουν πολλοί αθλητές που όμως δεν ασχολούνται μαζί του, δεν τον κοροϊδεύουν, δεν τον διώχνουν ως παρείσακτο. Αποφασίζει να πάρει μέρος στους αγώνες, αρχικά νιώθοντας ντροπή, γιατί στους θεατές υπάρχουν μυρμήγκια από τη φωλιά του, και στη συνέχεια με όλη του τη δύναμη, χωρίς να τον νοιάζει αν θα κερδίσει ή αν θα χάσει. Άλλους τους προσπερνά κι άλλοι τον προσπερνούν κι αυτό που έχει σημασία είναι ότι τρέχει και αγωνίζεται μαζί με τους άλλους, αυτούς που θαυμάζει και ότι ο κόσμος τους χειροκροτεί και τους ενθαρρύνει.

Εικόνες: ο Ντουπ περιθωριοποιημένος και κοινωνικά αποκλεισμένος προκαλεί τον οίκτο και την κοροϊδία «*Δίχως φίλους και δίχως δουλειά, ο μικρός Ντουπ άρχισε τότε να γυρίζει άσκοπα εδώ κι εκεί, χαζεύοντας βαριεστημένα*» (σ. 11). Ο Ντουπ

εμφανίζεται ως ο χειρότερος εχθρός του εαυτού του. Ξεπερνά τη μειονεξία του και σταματά να λυπάται τον εαυτό του, όταν αρχίζει να σκέφτεται θετικά και να αγωνίζεται.

Τέλος: Αισιόδοξο: ο Ντουπ αποκτά ενδιαφέρον για τη ζωή, δεν τον ενδιαφέρει πλέον η άποψη των άλλων, σταματά να αναζητά τη νοσηρή παρηγοριά της γύρης (θα του κόστιζε τη ζωή, γιατί ζαλισμένος όπως ήταν δε μπορούσε να προστατευτεί από την κότα), αποκτά θάρρος, πιστεύει στον εαυτό του και νιώθει τη χαρά του αγώνα και όχι της νίκης. Εδώ η αναπηρία εμφανίζεται με βάση το ιατρικό μοντέλο, ως προσωπική υπόθεση του Ντουπ και δε γίνεται καμιά αναφορά σε κοινωνικούς παράγοντες που την επηρεάζουν.

Γλώσσα: Αυτό το μυρμήγκι είναι ολότελα άχρηστο... Άχυρα έχει στο κεφάλι του.

3.5.3. Ψαραύτη, Λίτσα (2003). *Ο Θωμάς*. Εκδόσεις: Άγκυρα

Ο Θωμάς είναι ένα παιδί με νοητική καθυστέρηση, όμως με τη βοήθεια των γονιών του και του ειδικού σχολείου που παρακολουθεί, καταφέρνει να αναπτύξει απίστευτες ικανότητες και να λάβει μέρος στους Ειδικούς Ολυμπιακούς Αγώνες. Όταν έρχεται η σειρά του ν' αγωνιστεί, κάτι απρόσμενο θα συμβεί που θα φανερώσει την καλοσύνη και το μεγαλείο της ψυχής του...

Η ιστορία ξεκινά σε ένα αεροπλάνο, όπου μια ομάδα παιδιών ταξιδεύουν, για να πάρουν μέρος στους Ειδικούς Ολυμπιακούς Αγώνες. Ο αφηγητής, που είναι η μητέρα του κεντρικού ήρωα, από την αρχή μας ανακοινώνει την ηλικία του ήρωα της ιστορίας μας, του Θωμά που: *«δεν ήταν πια παιδί σε ένα μήνα έκλεινε τα 18»*. Επίσης, μας ανακοινώνει πως ο Θωμάς έχει νοητική καθυστέρηση *«μόνο το μυαλό του δεν μεγάλωσε, έμεινε όπως ήταν στα πρώτα παιδικά του χρόνια. Γιατί ο Θωμάς γεννήθηκε πνευματικά καθυστερημένος»*. Η αναπηρία του περιγράφεται: *«το παιδί σας δεν θα γίνει ποτέ σαν τα άλλα παιδιά, μας είπε ο γιατρός όταν ο Θωμάς έγινε έξι μηνών. Δεν θα μπορέσει να μάθει να γράφει και να διαβάζει και σε όλη του τη ζωή θα χρειάζεται την φροντίδα και την προστασία σας»*.

Τα συναισθήματα της μαμάς μετά την ανακοίνωση της αναπηρίας του παιδιού της περιγράφονται με πολύ ρεαλιστικό τρόπο: *«μόνο αυτοί που έχουν τον ίδιο πόνο μ' εμένα μπορούν να καταλάβουν πως ένιωσα εκείνη τη στιγμή. Ολόκληρος ο κόσμος σκοτείνιασε. Τα λουλούδια. Η θάλασσα, η μουσική, τα χρώματα έχασαν την ομορφιά τους. Ένα πελώριο ερωτηματικό με βασάνιζε μέρα και νύχτα. Γιατί να συμβεί σε εμάς;*

Τι φταίζουμε; Τι δεν πήγε καλά; Απάντηση όμως δεν παίρναμε και μέρα με τη μέρα βουλιάζαμε στη δυστυχία και την απόγνωση».

Στη συνέχεια, περιγράφει την πλήρη απομόνωση που βίωναν ως οικογένεια «*από συγγενείς και φίλους*» όχι μόνο λόγω της «*ιδιαίτερης φροντίδας*» που χρειαζόταν ο Θωμάς, αφού «*αυτό χρησιμοποιούνταν ως πρόφαση*», αλλά, κυρίως, λόγω της ανάγκης της μητέρας να «*κρυφτώ από τον κόσμο, να μην δίνω εξηγήσεις να μην ακούω άλλες μανάδες να αραδιάζουν τα κατορθώματα των παιδιών τους*». Τον πόνο που βίωνε τον παρομοιάζει με «*πέτρα*», όπως αυτή που κουβαλούσε ο Σίσυφος. Τρία χρόνια μετά, όταν «*ο πόνος είχε μαλακώσει στις καρδιές μας*», η γιαγιά του Θωμά έπιασε την μαμά του να κλαίει και φωνάζοντας της είπε: «*φτάνουν πια τα κλάματα και η ελπίδα*» και της ζητά να ανοίξουν το σπίτι τους και να μοιραστούν τον πόνο τους «*όλοι μαζί θα σηκώσουμε το σταυρό και θα δείτε πόσο πιο ελαφρύς θα είναι*». Έτσι και έγινε. Από την επόμενη κιόλας μέρα μπαινοέβγαιναν στο σπίτι παππούδες, θείοι, θείες, ξαδέρφια και η μητέρα του Θωμά άρχισε να αισθάνεται καλύτερα «*έπιανα τον εαυτό μου να χαμογελάει και απορούσα*». Οι σκέψεις της διακόπτονται από την αεροσυνοδό που την ρωτά, αν χρειάζεται κάτι, και η μαμά παρατηρεί το βλέμμα της που στάθηκε πάνω στον Θωμά, θυμίζοντάς της τις ίδιες αντιδράσεις που βίωνε από τον κόσμο από τότε που εκείνος ήταν μωρό «*οι ματιές τους ήταν φορτωμένες οίκτο για τον Θωμά και συμπόνια για μένα. Πού και πού συναντούσαμε ματιές εξεταστικές γεμάτες περιέργεια και αμηχανία*». Ακόμη και τα παιδιά όμως την ρωτούσαν: «*γιατί ο Θωμάς είναι έτσι*».

Στη συνέχεια, γράφτηκε σε ένα ειδικό νηπιαγωγείο που του άρεσε η διαδρομή με το σχολικό, τα παιχνίδια και η νηπιαγωγός. Μεγαλώνοντας γράφτηκε στο ειδικό δημοτικό όπου έμαθε γραφή και ανάγνωση, αλλά δυσκολευόταν πολύ στην αριθμητική. Κάποια στιγμή πήρανε δασκάλα στο σπίτι και, όταν η μαμά του συνειδητοποίησε πόσο πιεζόταν, «*κατακόκκινος και καταϊδρωμένος δεν άντεξε άλλο γιατί ζητάω από το παιδί μου να κάνει πράγματα που δεν μπορεί και δεν το αφήνω να χαίρεται αυτά που θέλει*», έδωσε τη δασκάλα και τον πήγε στο πάρκο.

Στη συνέχεια, αναφέρονται οι ικανότητες του Θωμά: «*τον άρεσε να ζωγραφίζει, ταίριαζε τα χρώματα και αγαπούσε με πάθος τη μουσική*» και πως με αυτές τις δραστηριότητες «*η καρδιά του ημέρευε*». Έπειτα, θυμήθηκε τον Γεράσιμο τον γυμναστή που ήταν ο «*προπονητής και καλύτερος φίλος του Θωμά*» που τους χτύπησε την πόρτα και «*ένα Σάββατο βράδυ και η ζωή μας άλλαξε από τη μια στιγμή στην άλλη*». Τους περιέγραψε ένα περιστατικό που ο Θωμάς κυνηγούσε μια μπάλα και μίλησε για ένα ιδιαίτερο χάρισμα του Θωμά, καθώς παρατήρησε πως «*είναι*

σπουδαίος χρόνος για το ειδικό παιδί που δεν γυμνάζεται κανονικά». Στη συνέχεια, τους ζήτησε να τον προπονεί για να πάρει μέρος στους αγώνες στο τέλος της χρονιάς. Η διστακτικότητα της μαμάς χάθηκε, όταν ο Γεράσιμος είπε πως «θα του κάνει καλό, θα γνωρίσει και άλλα παιδιά, θα γίνει πιο κοινωνικός δεν θα τον πιάσω να κάνει περισσότερα απ' όσα μπορεί. Θα μείνουμε μακριά από ανταγωνισμούς και ρεκόρ». Έτσι λοιπόν, οι γονείς δεχτήκαν, καθώς ο Θωμάς «ήταν σε καλά χέρια» και ανοίξαν και οι ίδιοι σε κοινωνικό επίπεδο: «κάναμε παρέα και με άλλους γονείς που είχαν παιδιά με ειδικές ανάγκες». Διοργανώνανε γιορτές και όταν φώναζαν τους συγγενείς και τους φίλους τους «η συμπεριφορά τους άλλαξε/ γινόταν πιο ζεστοί / γεμάτοι καλοσύνη». Για τον Θωμά, όμως, δεν ήταν εύκολο να πηγαίνει τόσες φορές στην προπόνηση και, κυρίως, να διαχειρίζεται την συμπεριφορά των άλλων παιδιών. Κάποια μέρα λοιπόν, «γύρισε κλαμένος με γρατζουνισμένα μάγουλα», λέγοντας πως δεν θέλει να ξαναπάει στο γήπεδο, γιατί ένα παιδί του φώναξε: «καλώς τα βλήτα και όλοι σκάσανε στα γέλια». Τον ενόχλησε πολύ αυτή η συμπεριφορά και έριξε στο άλλο παιδί μια μπουνιά. Άλλες μέρες πάλι βαριόταν και προτιμούσε να μείνει στο σπίτι βλέποντας τηλεόραση. Το κίνητρο του σε αυτές τις περιπτώσεις ήταν η Μαρίνα, «ο μεγάλος του έρωτας». Η συμμετοχή του στις προπονήσεις είχε πολλές δυσκολίες: «χίλια δυο μικροπράγματα που τα κανονικά παιδιά έκαναν με ευκολία ήταν βουνό ολόκληρο για τον Θωμά. Έπρεπε να μάθει πώς όταν ξεκινούσε το τρέξιμο, έπρεπε και να τερματίσει / δυσκολευόταν να τρέξει μέσα στο διάδρομο. Η κούρσα ακυρωνόταν».

Η μαμά του Θωμά που ήταν παρούσα σε ένα περιστατικό σε έναν αγώνα μέσα σε ένα κατάμεστο γήπεδο «οι αθλητές στάθηκαν στην εκκίνηση αλλά κανείς δεν είχε σκεφτεί ότι ο πυροβολισμός του αφέτη θα τρόμαζε τόσο πολύ τα παιδιά», είχε φουντώσει και αναρωτιόταν: «προσπαθούμε να προσαρμόσουμε τους αγώνες των ειδικών παιδιών με τους κανόνες και τα πρότυπα των κανονικών». Έτσι, η εκκίνηση δόθηκε με σφυρίχτρα και ο Θωμάς έβαλε τα δυνατά του και τερμάτισε πρώτος. Όσο και αν προσπαθούσαν να του περάσουν ότι η συμμετοχή είναι εκείνη που μετράει και όχι η νίκη, «η ανάγκη για διάκριση είναι βαθιά ριζωμένη σε κάθε άνθρωπο / ήθελε να νικήσει / να νιώσει τη χαρά του νικητή / να αποδείξει... ότι ήταν ικανός όχι μόνο να τρέξει αλλά και να κερδίσει».

Ο Γεράσιμος έδωσε την ιδέα να κατέβουν στους Ειδικούς Ολυμπιακούς αγώνες. Η μητέρα του Θωμά είχε τις επιφυλάξεις της, αλλά τελικά πείστηκε από τα λόγια του: «δεν πρόκειται να ξεχάσουμε τις αρχές και τους στόχους μας». Αφού, λοιπόν, προσπάθησαν και βρήκαν τα χρήματα σχηματίστηκε η Ολυμπιακή ομάδα με τέσσερα παιδιά. Η ώρα έφτασε και το αεροπλάνο προσγειώθηκε. Οι αθλητές και οι συνοδοί

από όλον τον κόσμο έμειναν στις φοιτητικές εστίες και όλα τα παιδιά «έγιναν φίλοι από την πρώτη κιόλας μέρα». Η μέρα των αγώνων έφτασε και ο Θωμάς «έτρεμε από υπερένταση και ανυπομονησία». Ήθελε να κερδίσει ένα μετάλλιο, γιατί το είχε υποσχεθεί στη Μαρίνα. Αφού μπήκαν στο στάδιο και έκαναν τον γύρο του και «ο κόσμος χειροκροτούσε την ελληνική ομάδα», ξεκίνησαν οι αγώνες. Όλοι οι αθλητές και ο Θωμάς μπήκαν στην γραμμή και με το σύνθημα ξεκίνησαν να τρέχουν. Λίγα μέτρα πριν από το τέρμα ο Γιόμο, που ήταν μέχρι τότε πρώτος, έπεσε. Οι υπόλοιποι αθλητές πέρασαν από δίπλα του και τον προσπέρασαν. Τότε ο Θωμάς γύρισε πίσω, τον σήκωσε και περπάτησαν αγκαλιασμένοι μέχρι την γραμμή του τερματισμού, όπου έφτασαν τελευταίοι. Οι θεατές φώναζαν μπράβο και η μητέρα του ήταν συγκινημένη και πολύ περήφανη για εκείνον.

Συνοψίζοντας, βλέπουμε πως ο Θωμάς είναι ο πρωταγωνιστικός χαρακτήρας της ιστορίας. Τον ακολουθούμε από παιδί έως ενήλικα. Έχει νοητική αναπηρία εκ γενετής και δίνεται από την αρχή του βιβλίου από τον αφηγητή. Είναι ένας ολοκληρωμένος, θετικός και δυναμικός χαρακτήρας, ενώ παρουσιάζεται είτε μόνος είτε με φίλους.

Στο βιβλίο αυτό η αναπηρία εμφανίζεται ρεαλιστικά.

Οι ορισμοί που δίνονται από την συγγραφέα για τα παιδιά με αναπηρίες είναι:

Ειδικά παιδιά/ όσοι έχουν άδολες ψυχές /άνθρωποι αδικημένοι. Ακόμη για την ΝΑ χρησιμοποιείται ο όρος Πνευματική Υστέρηση.

3.5.4. Αυτζής, Μερκούριος (2004). *Θέλω μόνο να παίζω μαζί σου*. Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.

Ο Μάνος, ένα παιδί με σύνδρομο Down, μένει κοντά στην Άννα Μαρία και θέλει να παίζει μαζί της, όμως εκείνη δε θέλει και προτιμά τη συντροφιά του Αλέξη, ενός ψηλόλιγνου ξανθού αγοριού που όλα τα παιδιά τον έχουν για αρχηγό «*Καλή μαζί του; λέει στη μαμά της που τη συμβουλεύει να παίζει με το Μάνο. Μα αυτός είναι «μογγολάκι»! μουντουρίζει και κάνει πως δεν τον βλέπει. Ευτυχώς που δεν πάμε στο ίδιο σχολείο*» (σελ. 7). Και στη συνέχεια, όταν ο Μάνος τους πλησιάζει για να παίζει μαζί τους: «*Φύγε, σου είπα! Πήγαινε σπίτι σου, ξαναλέει το κορίτσι. Δεν έχεις καμιά δουλειά μαζί μας. Δεν είσαι σαν κι εμάς, δεν ξέρεις να μιλάς, του πετάει κατάμουτρα ο Αλέξης και μοιάζει κόκορας έτοιμος για μάχη*» (σελ.11). Ο Μάνος που είναι ένα χαρούμενο και γελαστό παιδί, επιμένει, τους δείχνει το μέρος με τις πεταλούδες, προσφέρει ένα νούφαρο στην Άννα- Μαρία και καταφέρνει να γίνει φίλος τους.

Ο συγγραφέας εστιάζει σε αυτά που ο Μάνος μπορεί να κάνει και στις ομοιότητές του με τα άλλα παιδιά *«Είναι πάντα χαμογελαστός και έχει κάτι κοινό με την Άννα Μαρία: ξέρει να παίζει»* (σελ. 7). Περιγράφει τα χαρακτηριστικά του με ρεαλιστικό και ακριβή τρόπο: *«παίζει και τα σκιστά αμυγδαλωτά του μάτια πετούν σπίθες από τη χαρά του»* (σελ. 7) *«...και το σπουδαιότερο να μπορούν να βλέπουν κι εκείνον ίσα στα μάτια. Κι ας είναι τα μάτια του σκιστά κι η μύτη του πλακουτσή»* (σελ. 2).

Ο ήρωας με αναπηρία έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο, αφού διαθέτει την εστίαση του ενδιαφέροντος του συγγραφέα και η εικόνα του υπάρχει στο εξώφυλλο του βιβλίου. Είναι ένα αγόρι σε παιδική ηλικία και έχει ένα κοινό όνομα, Μάνος. Έχει σύνδρομο Down, αλλά αυτός ο όρος δεν δίνεται καθόλου. Αναφέρεται ως *«Μογγολάκι»* και *«ιδιαιτέρο παιδί»* και περιγράφονται τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του *«Τα σχιστά αμυγδαλωτά του μάτια πετούν σπίθες / τα μάτια του σχιστά και η μύτη πλακουτσή»* από τον αφηγητή και από σχόλια τρίτων. Είναι πλήρως ανεπτυγμένος και δυναμικός χαρακτήρας, αφού κατά την διάρκεια της πλοκής εξελίσσεται. Είναι θετικός, αφού προκαλεί την συμπάθεια του αναγνώστη και παρουσιάζεται μόνος και με φίλους.

Στο βιβλίο αυτό η αναπηρία περιγράφεται με ρεαλιστικό τρόπο, τόσο όσον αφορά την ανάγκη επικοινωνίας του Μάνου με τους άλλους και την επιμονή του, όσο και την αγνόηση και την αρχική άρνηση των άλλων παιδιών να παίζουν μαζί του, όπως επίσης, και της τελικής εύρεσης κοινού ενδιαφέροντος και επικοινωνίας.

Εικόνες: ο Μάνος είναι απομονωμένος στην αρχή, φαίνεται να μην έχει άλλους φίλους, δεν απογοητεύεται όμως από την απόρριψη των παιδιών και προσπαθεί ξανά και ξανά να τους αποδείξει πως κι εκείνος ξέρει να παίζει όπως κι εκείνα. *«Τι κι αν είναι ένα ιδιαιτέρο παιδί; Πάνω απ' όλα ξέρει να παίζει.»* Με την επιμονή του, καταφέρνει να τους κάνει να δουν τα πράγματα διαφορετικά: *«Όχι, σπίτι! Λέει ο Μάνος όταν τα παιδιά αποφασίζουν να πιάσουν τις πεταλούδες στις απόχες τους και να τις πάνε σπίτι. Όχι κήπους μας! Εδώ σπίτι τους! Χαλάσουν φτεά τους και δεν μποούνε πετάνε. Μαμά τους κλαίει. Ψοφήσουν σπίτι μας! λέει και ξαναλέει, ο Μάνος. Τώρα είναι η σειρά τους να κατεβάσουν το κεφάλι απ' την ντροπή. – Έχεις δίκιο! ακούει τον εαυτό της να λέει η Άννα- Μαρία »* (σελ.20- 21). Τους βοηθά να δουν διαφορετικά και τον ίδιο και τη μειονεξία του: Τα παιδιά βλέπουν τα πρόσωπά τους στα ήσυχα νερά του ποταμού, όταν ξαφνικά ένα βατραχάκι πηδά και τα ταραίζει. Οι κύκλοι που σχηματίζονται παραμορφώνουν τα πρόσωπά τους και τα κάνουν να μοιάζουν με του Μάνου. Τα παιδιά τρομάζουν και κρύβουν τα πρόσωπα στις παλάμες τους. Ο Μάνος

τους φωνάζει «- Μην κρύβετε το πρόσωπό σας! Ένα βατραχάκι ήταν, έφυγε! Ελάτε! Σας ΑΓΑΠΑΩ! Τα παιδιά βγάζουν τα χέρια από το πρόσωπο. Τώρα έχουν καταλάβει. Τα λόγια του Μάνου τους έκαναν να μπορούν να κοιτάζονται χωρίς ντροπή στα ταραγμένα νερά και το σπουδαιότερο να μπορούν να βλέπουν κι αυτόν ίσα στα μάτια.» (σε.25). Ο Μάνος είναι και γενναίο παιδί. Δε θα δίσταζε να πάει στα βαθιά για να πιάσει ένα νούφαρο για την Άννα Μαρία αν εκείνη του το ζητούσε.

Γλώσσα: «μογγολάκι».

Τέλος: χαρούμενο. Η επιθυμία του Μάνου γίνεται πραγματικότητα. Τα παιδιά τον αποδέχονται και γίνονται φίλοι μαζί του: «Τώρα πια έχουνε γίνει φίλοι, είναι ευτυχισμένοι κι η καρδιά τους πλημμυρίζει από ΑΓΑΠΗ» (σελ. 25).

3.5.5. Μάστορη, Βούλα (2005). *Δωριλένια*. Εκδόσεις: Πατάκη.

Η «Δωριλένια» είναι ένα γοητευτικό βιβλίο για μικρά παιδιά που αφηγείται τη βαθμιαία εξοικείωση ενός νηπίου με το θαυμαστό κόσμο των βιβλίων, κατακτώντας την «ανθρωπολαλία». Μιλάει μια «άλλη» γλώσσα, που ωστόσο την κατανοεί η γατούλα της, τα περιστέρια, το ποντικάκι. Ανησυχούν οι μεγάλοι, όταν βλέπουν ότι είναι εξαιρετικά φειδωλή σε λέξεις των ανθρώπων, ενώ μιλάει στα ζουζούνια και στα λουλούδια. Οι δάσκαλοι στο δημοτικό μιλούν για «μαθησιακά» προβλήματα. Όμως η εξέλιξη στα θέματα αυτά είναι νομοτελειακή. Σιγά-σιγά η Δωριλένια εκεί που συνομιλούσε με τη γάτα της, θα αρχίσει να την ακούει απλώς να νιαουρίζει. Το βιβλίο έχει μια χαριτωμένη και ευφρόσυνη γραφή και έναν ωραίο συνδυασμό ανιμιστικών και ρεαλιστικών στοιχείων. Η «Δωριλένια» της κυρίας Μάστορη, τηρουμένων των αναλογιών, έχει την απλότητα και μαζί τη σοφία που έχει κατά κανόνα ένα αυθεντικό λαϊκό παραμύθι...

Το βιβλίο απέσπασε το Κρατικό Βραβείο Παιδικής Λογοτεχνίας το 2005.

Στο βιβλίο επιλέγεται η τριτοπρόσωπη αφήγηση που εστιάζει, όμως, αποκλειστικά στο άτομο με αναπηρία. Μέσα από τη δική του οπτική παρουσιάζονται και σχολιάζονται όλα τα συμβάντα. Η *Δωριλένια* της Βούλας Μάστορη, είναι ένα κοριτσάκι που δεν ομιλεί. Αυτό καταλαβαίνουν οι άλλοι. Η Δωριλένια όμως με το δικό της διαισθητικό και, με μία έννοια, μεταφυσικό τρόπο 'ομιλεί': μόνον οι άνθρωποι δεν την καταλαβαίνουν, ενώ με τα ζώα, με τη γάτα της για παράδειγμα, καταφέρνει να συνεννοείται μια χαρά. Η ιστορία είναι επικεντρωμένη στον ιδιαίτερο δικό της κόσμο που έχει στήσει η Δωριλένια και στο είδος της επικοινωνίας που η ίδια έχει αναπτύξει, όμως οι γονείς της, το ανθρώπινο περιβάλλον γύρω της

εμφανίζονται με ρεαλιστικό τρόπο να ανησυχούν γι' αυτή την πραγματικότητα που αντιμετωπίζουν.

Το πρόβλημα της Δωριλένιας, πιο ορατό, όταν θα πάει στο νηπιαγωγείο, ονομάζεται 'μαθησιακό'. Η Δωριλένια για καιρό παραμένει ιδιαίτερη, δεν θέλει να μάθει να ομιλεί ανθρώπινα για να μην χάσει την δική της μυστική επικοινωνία με ζώα και πουλιά, ενώ η ζωή της στην τάξη καταλήγει ανιαρή και χωρίς ενδιαφέρον. Στο κοριτσάκι αυτό η συγγραφική λύση που δίνεται είναι να βρει ενδιαφέρον και για τη μελέτη και για το σχολείο μέσα από τη βιβλιοθήκη. Η ανάγνωση βιβλίων καθίσταται γι' αυτήν θεραπευτική και έτσι το αισιόδοξο τέλος ηχεί και ρεαλιστικό (εδώ υποβόσκει ενδεχομένως μια σχετικά πρόσφατη θεωρία που έχει αναδυθεί αναφορικά με τις μαθησιακές δυσκολίες, η θεωρία της αλληλεπίδρασης). Σύμφωνα με αυτήν, εκτός από την οικογένεια, υπάρχει ένα πλήθος συνδυασμών αλληλεπίδρασης, δραστηριοτήτων και μεταβάσεων της μάθησης που επιδρά αρνητικά στη νοητική ανάπτυξη του παιδιού¹⁰². Κοινωνικοί, οικογενειακοί και εκπαιδευτικοί παράγοντες ευθύνονται για τα μαθησιακά προβλήματα και, κατά την άποψη της συγγραφέως, όταν βρεθεί το κουμπί για να αφυπνισθεί το ενδιαφέρον του παιδιού, μπορούν να αντιμετωπισθούν επιτυχώς.

Η Δωριλένια μετασχηματίζει την αναπηρία της σε ένα είδος μυστικής επικοινωνίας με τον κόσμο και, κατ' αυτόν τον τρόπο, παρουσιάζεται μεν διαφορετική, αλλά με την έννοια του ξεχωριστού.

Τέλος: αισιόδοξο και ρεαλιστικό.

Παρουσίαση αναπηρίας με βάση το *κοινωνικό μοντέλο*.

Γλώσσα: δεν υπάρχουν περιγραφικά επίθετα για την περιγραφή της μαθησιακής δυσκολίας.

3.5.6. Αλεξοπούλου-Πετράκη, Φραντζέσκα (2005). *Φίλοι; Φως Φανάρι*.

Εκδόσεις: Παπαδόπουλος

Οι ήρωες με κώφωση δεν έχουν ιδιαίτερη εκπροσώπηση. Στο **Φίλοι; Φως φανάρι**, της Φραντζέσκας Αλεξοπούλου-Πετράκη (Βραβείο Πηνελόπης Μαξίμου στον Κύκλο 2005, Κρατικό βραβείο εικονογράφησης 2005 στη Μαρία Τζαμπούρα), η συχνά κακόκεφη Ισμήνη γνωρίζει ένα αγόρι το οποίο εκ του σύνεγγυς αποδεικνύεται ότι

102. Βλ. Σουζάνα Παντελιάδου, *Εισαγωγή στην Ειδική Αγωγή*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1991.

είναι κωφό. Πριν όμως το συναντήσει σε ένα μουσείο με μια τάξη κωφών και τη νοηματική τους γλώσσα, είχε προηγηθεί μια αξιομνημόνευτη μη λεκτική επικοινωνία μέσα από τα σχολικά τους λεωφορεία που φανέρωνε την αξία των νοημάτων, των νευμάτων, της φιλίας που μπορεί να γεννηθεί δίχως λόγια αλλά με λόγο.

Στην αρχή, μάς παρουσιάζεται ένα κοριτσάκι, η Ισμήνη που την ξυπνάει η μαμά της χωρίς να θέλει η ίδια να σηκωθεί, γιατί είναι ώρα να πάει στο σχολείο. Μέσα στα νεύρα μπαίνει στο σχολικό και κρύβεται στο παράθυρο για να απομονωθεί. Όταν σταματά το σχολικό στο φανάρι, βλέπει άλλο ένα παιδί, που κρύβεται και εκείνο το παράθυρο νυσταγμένο, για να απομονωθεί. Μόλις την βλέπει, της χαμογελά και η Ισμήνη μην έχοντας όρεξη για επικοινωνία, πάει να τον μουντζώσει. Πριν προλάβει όμως, εκείνος την χαιρετά, εκείνη ανταποδίδει και, όταν το φανάρι ανάβει πράσινο, ο καθένας ακολουθεί την δική του διαδρομή προς το σχολείο. Την άλλη μέρα συναντιούνται πάλι στο φανάρι και το αγόρι της δείχνει από το παράθυρο ένα χάρτινο λουλούδι και της λέει πως είναι για εκείνη. Αυτό άρεσε πολύ στην Ισμήνη και την επόμενη μέρα σηκώθηκε χωρίς νεύρα και με ανυπομονησία, έχοντας φτιάξει και εκείνη μια χάρτινη γιρλάντα να του δείξει από το παράθυρο, προκειμένου να του πει ότι στο σχολείο τους θα κάνουν χορό. Η επικοινωνία τους στο φανάρι γίνεται καθημερινή και ο καθένας προσπαθεί να καταλάβει αυτό που του λέει ή του γράφει ο άλλος. Έτσι λοιπόν, γράφοντας, συστήνονται ο Γιώργος και η Ισμήνη. Μια μέρα η Ισμήνη πάει με το σχολείο της στο μουσείο Φυσικής Ιστορίας, που δεν της αρέσει. Φαντάζεται να γλιστράει στο πάτωμα του μουσείου για να διασκεδάσει. Έξω από το μουσείο βλέπει σταματημένο το σχολικό του Γιώργου και χαίρεται πολύ που θα τον συναντήσει και φαντάζεται την όμορφη συνάντησή τους που θα έχουν τόσα πολλά να μοιραστούν. Ξαφνικά όμως η δασκάλα της τάξης ζητάει από τους μαθητές να κάνουν ησυχία, γιατί δίπλα τους βρίσκεται μια τάξη με κωφά παιδιά και ο δάσκαλος τους τούς μιλά στη νοηματική. Η Ισμήνη αναγνωρίζει τον Γιώργο και μένει ακίνητη, καθώς δεν ξέρει πώς να φερθεί. Ο Γιώργος την βλέπει και χαίρεται πολύ. Όταν τελειώνει ο δάσκαλός του την ομιλία, τρέχει στην αγκαλιά της Ισμήνης και μαζί γλιστρούν στο πάτωμα για να διασκεδάσουν.

Ο Γιώργος είναι ένα αγόρι παιδικής ηλικίας. Έχει πρόβλημα ακοής, στοιχείο που μας δίνεται στο τέλος του βιβλίου: *«τα παιδιά είναι κωφά και ο δάσκαλος τους τους μιλά στη νοηματική γλώσσα / ανάμεσα στα παιδιά του σιωπηλού ημικυκλίου»*. Δεν αναφέρεται το πώς την απέκτησε. Παρόλο που ο ξεκάθαρος πρωταγωνιστικός ρόλος ανήκει στην Ισμήνη, θα λέγαμε ότι και ο ίδιος έχει πρωταγωνιστικό ρόλο, αφού υπάρχει εστίαση ενδιαφέροντος από τον αφηγητή, σταθερή παρουσία και εμφάνιση

του από την αρχή του βιβλίου. Είναι ένας ολοκληρωμένος χαρακτήρας, καθώς τον γνωρίζουμε μέσα από τις πράξεις του και εξελίσσεται με θετικά χαρακτηριστικά. Ακόμα, είναι στατικός, καθώς δεν αλλάζει και δεν εξελίσσεται κατά την διάρκεια της πλοκής. Είναι ατομικός, καθώς δεν εκπροσωπεί την κοινωνική ομάδα των κωφών. Είναι θετικός χαρακτήρας, αφού προκαλεί τη συμπάθεια του αναγνώστη. Παρουσιάζεται μόνος στο λεωφορείο και ενταγμένος στην κοινωνική ομάδα της τάξης των κωφών μαθητών. Ο Γιώργος παρουσιάζεται ως: *«νυσταγμένο προσωπάκι / κρύβεται στο παράθυρο»* αυτή η απομόνωση, όμως, φορτίζεται θετικά από την Ισμήνη *«που κάνει μάλλον ό, τι κάνω και εγώ.»*, αφού προηγουμένως μας έχει δικαιολογήσει τους λόγους για τους οποίους επιθυμεί εκείνη να απομονωθεί και δεν είναι αποτέλεσμα κοινωνικής απομόνωσης. Επίσης, παρουσιάζεται αρκετά κοινωνικός, αφού με δική του πρωτοβουλία *«κουνάει χαρωπά το χεράκι του δεξιά και αριστερά και με χαιρετάει / ένα χάρτινο λουλούδι και μου δείχνει με τα χέρια του: για σένα»*. Αυτά προκαλούν την έκπληξη και τη χαρά της Ισμήνης και την επόμενη μέρα του το ανταποδίδει με τη γιρλάντα.

Η αρχική δυσκολία της επικοινωνίας μεταξύ του κοριτσιού και του Γιώργου φαίνεται από τον τρόπο που περιγράφει η Ισμήνη την επικοινωνία τους από το παράθυρο: *«τι να σημαίνει... κατάλαβα/ γιατί κρατάς το μάγουλο σου και κουνάς το κεφάλι σου/ πονάει το δόντι σου / τι γράφεις τώρα»*. Τελικά όμως κάθε πρωί καταφέρνουν και *«μιλάμε-μιλάμε»*. Η χρήση των εισαγωγικών ίσως έχει διττή σημασία. Τη δήλωση της πραγματικής επικοινωνίας από απόσταση, όπου οι πρωταγωνιστές *«μιλάνε»* μέσα από δυο σχολικά λεωφορεία, αλλά και τη δήλωση της πραγματικής κατάστασης της αναπηρίας του Γιώργου, όπου εκείνος δεν *«μιλά»* την κοινή ομιλούμενη γλώσσα, αλλά την νοηματική.

Σε αυτό το βιβλίο η αφήγηση γίνεται από το κορίτσι, την Ισμήνη και αξίζει να σχολιαστούν ορισμένα στοιχεία που αφορούν την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων με και χωρίς αναπηρία. Όταν η Ισμήνη συνειδητοποιεί ότι θα συναντήσει τον Γιώργο, φαντασιώνεται την επικοινωνία τους: *«θα ξαφνιαστεί σαν με δει πλάι του / θα τρελαθεί από την χαρά του / θα μιλάμε ασταμάτητα / θα του δώσω το τηλέφωνο μου / θα τον γνωρίσω στις φίλες μου»*. Η αντίδραση της Ισμήνης είναι σοκαριστική: *«η ησυχία είναι τόσο δυνατή που σου τρυπάει τα αυτιά / έχω μείνει ακίνητη και νιώθω ένα φτερούγισμα στην καρδούλα μου / συνεχίζω να μένω ακίνητη ... πιο ακίνητη και από τα βαλσαμωμένα ζώα»*. Μέσω βέβαια της σωματικής επαφής με πρωτοβουλία του Γιώργου *«τρέχει γρήγορα κοντά μου / μου ανοίγει την αγκαλιά του γελαστό / χώνομαι μέσα με χαρά»* βρίσκουν γρήγορα έναν κώδικα επικοινωνίας που δεν σχετίζεται με τις

αρχικές φαντασιώσεις της Ισμήνης, που περιγράφηκαν παραπάνω, αλλά «γλιστράμε αθόρυβα στο γυαλισμένο πάτωμα/ δεν είμαστε παλιόπαιδα, είμαστε οι καλύτεροι φίλοι».

3.5.7. Σταματοπούλου, Ιωάννα (2005). *Το βουνό των νάνων*. Εκδόσεις: Κέδρος.

«*Το βουνό των νάνων*», είναι ένα παραμύθι που αναφέρεται στην αναπηρία. Στο «Βουνό των νάνων», μαζί με τη Μόζα βρισκόμαστε στον κόσμο των ανθρώπων με σύνδρομο Down και εγκεφαλική παράλυση, όπου αναφέρεται ότι προσεγγίζεται η ουσιαστική έννοια της φράσης “άτομα με ειδικές ανάγκες και ικανότητες” (σημ.: η ορολογία αυτή δεν υφίσταται πλέον στην διεθνή επιστημονική κοινότητα) ενημερωνόμαστε για τις ιδιαιτερότητες των ατόμων αυτών, καταλαβαίνουμε γιατί νιώθουν αμήχανα κάποιοι άνθρωποι απέναντί τους και ευαισθητοποιούμαστε, τελικά, σε ένα δύσκολο κοινωνικό θέμα με χαριτωμένο τρόπο¹⁰³.

Το βιβλίο ξεκινά με την Μόζα να μας διηγείται το όνειρό της σε «ένα πελώριο βουνό». Στη συνέχεια, την ώρα που έτρωγε το πρωινό της, είδε στο πάτωμα μια χαραμάδα, από όπου εμφανίστηκε ένας «κοντούτσικος ανθρωπάκος». Είμαι ο Τάλι και έρχεται από το «βουνό των νάνων». Μέσω του «μαγικού φερμουάρ» που υπάρχει στο πάτωμα, μεταφέρθηκαν σε «μια αίθουσα με μεγάλους και παιδιά». Όπως βλέπουμε στις εικόνες και στο κείμενο, βρέθηκαν σε μια τάξη με παιδιά με σύνδρομο Down: «*Τα παιδιά κάθονταν σε καρεκλάκια και ζωγράφιζαν σε χαρτιά που ήταν απλωμένα στα τραπέζια μπροστά τους. Οι μεγάλοι πρέπει να ήταν δάσκαλοι, γιατί γύριζαν γύρω γύρω και μιλούσαν με τα παιδιά / κάτι στα πρόσωπα τους της έκανε εντύπωση / σαν να έμοιαζαν όλα μεταξύ τους / έχουν σύνδρομο Down / έχουν σχιστά μάτια κάπως πιο στρογγυλό κεφάλι και φουσκωτά χειλάκια / επειδή οι άνθρωποι που έχουν το σύνδρομο Down μοιάζουν μεταξύ τους γι αυτό σου φάνηκε πως είναι αδέρφια*». Στη συνέχεια, περιγράφεται το πλαίσιο που παρακολουθούν είναι το «ειδικό σχολείο στο οποίο έρχονται για να μάθουν να διαβάζουν, να μετράνε και να φτιάχνουν πράγματα με τα χέρια τους, ώστε να μπορούν αργότερα να δουλέψουν». Ως προς την αιτιολογία: «*τα παιδιά αυτά γεννιούνται έτσι. Κάποια έχουν πολύ μικρό πρόβλημα και μπορούν να κάνουν ό, τι κάνουν όλοι οι άνθρωποι*», ενώ ως προς τους στόχους της εκπαίδευσής τους: «*Κάποια άλλα όμως δεν μπορούν να μάθουν τα πράγματα με τον ίδιο τρόπο. Πρέπει λοιπόν να έρθουν σε δικό σχολείο για να μπορέσουν να μάθουν τα ίδια πράγματα που μαθαίνουμε όλοι, με διαφορετικό τρόπο,*

103 . Βλ. Ιωάννα Σταματοπούλου, ό.π.

από ειδικούς δασκάλους». Στη συνέχεια, μεταφέρονται σε μια τάξη όπου φοιτούν μαθητές με εγκεφαλική παράλυση. Ως προς τον τρόπο εκπαίδευσης τους: «Δεν αλλάζουν αυτά που μαθαίνουν, αλλά ο τρόπος που τα μαθαίνουν». Υποστηρίζεται η παρακολούθηση του ειδικού σχολείου: «Γι αυτό και δεν πάνε σε άλλο σχολείο γιατί μένουν περισσότερα χρόνια στην ίδια τάξη, μέχρι να μάθουν όλα όσα μπορούν να μάθουν». Βρέθηκαν σε μια τάξη «με πέντε παιδιά σε αναπηρικό καρότσι και μια δασκάλα που έγραφε κάτι στον πίνακα. Υπήρχαν ζωγραφιές τριγύρω και τα παιδιά φαίνονταν να γράφουν κάτι σε θρανία μπροστά τους». Οι δάσκαλοι που διδάσκουν εκεί περιγράφονται ως «Αξιοθαύμαστοι / πρέπει να έχουν πολύ υπομονή μέχρι να μάθουν τόσο δύσκολα πράγματα στα παιδιά /χρειάζεται και βαθιά αγάπη / αν δεν τα αγαπάς πολύ τότε δεν μπορείς να έχεις την υπομονή που χρειάζεται, ούτε να προσπαθείς με όλες σου τις δυνάμεις να τα βοηθήσεις».

Ως προς την αιτιολογία εμφάνισης της συγκεκριμένη αναπηρίας περιγράφονται προγεννητικοί ή μεταγεννητικοί παράγοντες: «Μιλάμε τώρα για παιδιά που είτε γεννήθηκαν με αυτό το πρόβλημα είτε το έπαθαν όταν ήταν ακόμη μωρά / μπορεί να συμβεί κάτι ενώ είναι ακόμη στην κοιλιά της μαμάς τους και να δημιουργηθεί πρόβλημα στον εγκέφαλο. Όταν γεννηθεί πια το παιδί το βλέπουν οι γονείς του τι δυσκολία υπάρχει και προσπαθούν να το βοηθήσουν να μάθει να κάνει τα πράγματα με άλλους τρόπους». Ακόμη, τονίζεται και η δυνατότητα και η σημασία του προγεννητικού ελέγχου: «οι γιατροί σήμερα μπορούν να κάνουν περισσότερα από όσα φανταζόμαστε. Φυσικά και βλέπουν μέσα στην κοιλιά της μαμάς με ειδικά μηχανήματα, χωρίς μάλιστα να την ανοίξουν / με ορισμένες εξετάσεις μπορούν να μάθουν κάποια πράγματα για την υγεία του παιδιού και έτσι οι γονείς να ξέρουν από πριν. Ακόμη και έτσι δεν μπορούν να δουν τα πάντα. Ας πούμε το σύνδρομο Down το βλέπουν με εξετάσεις αλλά την εγκεφαλική παράλυση δεν μπορούν πάντα να την δουν». Οι μαθητές με εγκεφαλική παράλυση περιγράφονται ως «περίεργοι / κάθονται κάπως στραβά / κάποιος από αυτούς κουνάνε τα χέρια και τα πόδια τους διαφορετικά / κάποιος κάνουν περίεργες κινήσεις / δεν είναι ακριβώς ό, τι έχουμε συνηθίσει να βλέπουμε/ συνηθώς δεν μπορούν να κουνήσουν καλά τα χέρια και τα πόδια τους και μερικές φορές κάνουν απότομες κινήσεις, γι αυτό ίσως θα τους δεις σε καρότσι/ άλλοι περπατάνε και άλλοι όχι / το πρόβλημα δεν είναι το ίδιο για όλους / κάποιος μπορούν να περπατάνε κανονικά ακόμα και αν κάπου φαίνεται σαν να μην έχουν καλή ισορροπία / κάποιος άλλοι μπορεί να περπατάνε με βοήθεια / άλλοι πάλι δεν μπορούν να περπατήσουν καθόλου / πόση δύναμη έχουν αυτοί οι άνθρωποι μέσα τους για να τα καταφέρουν». Στη συνέχεια, περιγράφεται η αιτιολογία: «μπορεί να συμβεί όσο το παιδί είναι στην

κοιλιά της μαμάς του αλλά και αν αρρωστήσει σοβαρά όταν είναι ακόμα πολύ μωράκι / όταν ο εγκέφαλος έχει κάποιο πρόβλημα και δίνει λάθος εντολές στο σώμα / κάνει μια κίνηση σαν σπασμό πολύ απότομη».

Οι ορισμοί και οι περιγραφές που δίνονται από την συγγραφέα για τα άτομα με εγκεφαλική παράλυση είναι: *«Άτομα με διαφορετικού είδους προβλήματα / υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες κάτι δε λειτουργεί σωστά στον εγκέφαλο κι έτσι δημιουργούνται δυσκολίες σε όλο το σώμα./ αν αυτός (ο εγκέφαλος) δεν λειτουργεί σωστά, πολλά πράγματα μπορεί να μη λειτουργούν σωστά και στο υπόλοιπο σώμα. Τα παιδιά που λέγονται σπαστικά / λόγω εγκεφαλικής παράλυσης συχνά κάνουν σπασμούς, απότομες κινήσεις».*

Στη συνέχεια, περιγράφονται άτομα με εγκεφαλική παράλυση που δεν έχουν δυσκολίες στην γνωστική λειτουργία: *«Μπορεί το κέντρο που καθορίζει την κίνηση στα πόδια ή τα χέρια να μη λειτουργεί σωστά, αλλά το κέντρο που κανονίζει τη σκέψη να λειτουργεί κανονικά. Γι αυτό υπάρχουν άνθρωποι με εγκεφαλική παράλυση που όχι μόνο πάνε σχολείο αλλά τελειώνουν και το πανεπιστήμιο και μετά δουλεύουν».*

Ακόμη, περιγράφεται και η ανάγκη τους για φυσικοθεραπεία, η οποία προσφέρεται μέσα στο ειδικό σχολείο που φοιτούν: *«εκτός από τους δασκάλους υπάρχουν και άλλοι ειδικοί που λέγονται φυσιοθεραπευτές και φροντίζουν για την κίνηση χεριών και ποδιών. Κάνουν ασκήσεις στα παιδιά που δεν μπορούν μόνα τους να κανονίσουν πως θα κουνάνε τα χέρια ή τα πόδια τους ώστε να δυναμώσουν και να μπορούν να τα κουνάνε περισσότερο. Κι ενώ δεν λύνεται τελείως το πρόβλημα, μπορεί να γίνει ευκολότερη η κίνηση τους».* Επιπρόσθετα, γίνεται αναφορά στην αλληλεπίδραση των ατόμων χωρίς αναπηρία με τα άτομα με εγκεφαλική παράλυση και περιγράφονται τα συναισθήματα που γεννιούνται: *«Νιώθεις περίεργα κοιτάζοντάς τους/ δεν είναι και τόσο διαφορετικοί από τους υπόλοιπους τελικά / καμιά φορά εμείς οι άνθρωποι νιώθουμε περίεργα όταν βλέπουμε κάτι διαφορετικό από εμάς και μπορεί να φοβόμαστε μη μας συμβεί το ίδιο ή να γελάμε γιατί νιώθουμε αμήχανα. / αυτοί οι άνθρωποι όπως και εμείς έχουν αγωνία και χρειάζεται να κάνουν προσπάθειες οι οποίες συχνά δεν καταλαβαίνουμε πόσο μεγάλες είναι».*

Επίσης, παρουσιάζεται η Εταιρεία Σπαστικών και το έργο της: *«Στην εταιρεία έρχονται για να τα φροντίσουν άνθρωποι που ξέρουν καλά τι χρειάζονται / γι αυτό έρχονται σε αυτό το μέρος. Είναι σίγουρα δύσκολο για μερικούς να γράψουν αλλά και να φτιάξουν κάτι με τα χέρια τους. Χρειάζεται πολύς χρόνος και μεγάλη υπομονή για να μπορέσουν να μάθουν μερικά πράγματα».* Ακόμη υποστηρίζεται ένα φιλανθρωπικό μοντέλο από τα άτομα χωρίς αναπηρία προς τα άτομα με εγκεφαλική παράλυση και

προτείνονται τρόποι ενίσχυσής τους: «Αν κάποιος θέλει να βοηθήσει μπορεί τουλάχιστον να αγοράσει αυτές τις κάρτες / μπορούν όλοι να βοηθήσουν την προσπάθεια αυτών των ανθρώπων / το λιγότερο που μπορούμε να κάνουμε είναι να αγοράζουμε τα πράγματα που φτιάχνουν / αντί να αγοράζουμε άλλες κάρτες ή δώρα μπορούμε να αγοράσουμε από αυτά . από την εταιρεία Σπαστικών και από την ΕΛΕΠΑΠ μπορούμε να μάθουμε που πουλάνε και τα υπόλοιπα πράγματα που φτιάχνονται εκεί».

Στη συνέχεια, θίγεται το δύσκολο θέμα της αυτόνομης διαβίωσης και της εξάρτησης των παιδιών με εγκεφαλική παράλυση από τρίτα πρόσωπα: «κάποιος θα πρέπει να είναι μαζί τους όλη την ώρα να τα φροντίζει / δεν είναι καθόλου εύκολο ούτε για τους ανθρώπους με σύνδρομο Down ούτε για τις οικογένειες τους / χρειάζονται φροντίδα γιατί αν δεν μπορούν να δουλέψουν σε όποια δουλειά θέλουν, δεν μπορούν να ζήσουν μόνοι τους / πόση αγωνία θα έχουν οι γονείς τους / μαθαίνουν να φτιάχνουν πράγματα με τα χέρια τους για να μπορούν αν δουλέψουν. Μαθαίνουν να φτιάχνουν διάφορα πράγματα όσο καλύτερα μπορούν και μετά τα πουλάνε / χριστουγεννιάτικες κάρτες τις οποίες φτιάχνουν ζωγραφίζουν μόνοι τους και βέβαια τις πουλάνε στον κόσμο για να μαζέψουν λεφτά».

Έπειτα, γίνεται αναφορά στις ικανότητες των ατόμων με εγκεφαλική παράλυση ή σύνδρομο Down και μεταφέρονται στην Ειδική Ολυμπιάδα όπου «μπορούν να κάνουν περισσότερα πράγματα απ όσα φανταζόμαστε με την πρώτη ματιά / όπως μπορούν / παίζουν για να περνάνε καλά οι άνθρωποι και αν χάσουν , έχασαν / πόση δύναμη έχουν μέσα τους αυτοί οι άνθρωποι / παρόλη τη δυσκολία τους δεν το βάζουν κάτω / ανεβαίνουν και αυτοί στο βάθρο και παίρνουν μετάλλια κανονικά». Τέλος, μεταφέρθηκαν στο Βουνό των νάνων όπου τους περίμεναν οι υπόλοιποι νάνοι, η μάγισσα Αμπουλίνα και η Μόλι και ένα στρωμένο τραπέζι με νόστιμα φαγητά.

Το βιβλίο αποτελεί μέσο ενημέρωσης των μαθητών τόσο για τα άτομα με σύνδρομο Down όσο και για τα άτομα με εγκεφαλική παράλυση. Συναντούμε, λοιπόν, στο βιβλίο δύο χαρακτήρες συλλογικούς, αφού αφορά αναφορές σε πολλά πρόσωπα που φέρουν την ίδια αναπηρία και τα χαρακτηριστικά τους. Ο ένας χαρακτήρας αφορά τα άτομα με σύνδρομο Down και είναι δευτεραγωνιστικός χαρακτήρας. Το φύλο τους δεν προσδιορίζεται, ούτε η ηλικία αφού θα μπορούσε να αναφέρεται τόσο σε μαθητές παιδική ηλικίας που παρακολουθούν ειδικό σχολείο, όσο και έφηβους που παρακολουθούν μεγαλύτερη βαθμίδα, όπως το ΕΕΕΕΚ. Το είδος της αναπηρίας τους περιγράφεται από την αρχή ως σύνδρομο Down μέσα από τα σχόλια του νάνου και λέγεται πως είναι εκ γενετής αφού αυτά τα παιδιά

γεννιούνται έτσι. Ο χαρακτήρας είναι επίπεδος, αφού είναι ελάχιστα ανεπτυγμένος, και στατικός, αφού δεν εξελίσσεται. Είναι θετικός, αφού προκαλεί την συμπάθεια του αναγνώστη, και παρουσιάζεται μέσα στην ομάδα της τάξης χωρίς να φαίνονται αν υπάρχουν ανεπτυγμένες σχέσεις με τους συμμαθητές τους. Υπάρχει ρεαλιστική απεικόνιση της συγκεκριμένης αναπηρίας με τα χαρακτηριστικά που περιγράφονται παραπάνω.

Ο δεύτερος συλλογικός χαρακτήρας αφορά τα άτομα με εγκεφαλική παράλυση και είναι πρωταγωνιστικός χαρακτήρας, αφού το κύριο μέρος του βιβλίου αναφέρεται σε αυτή την ομάδα και τα χαρακτηριστικά της. Τα άτομα που παρουσιάζονται δεν έχουν ονόματα και από την εικονογράφηση βλέπουμε πως αναφέρονται τόσο σε παιδική όσο και ενήλικη ζωή. Η αναπηρία τους περιγράφεται από την αρχή και, όπως είδαμε παραπάνω, η αιτιολογία αφορά τόσο προγεννητικούς όσο και μεταγεννητικούς παράγοντες, π.χ. αρρώστιες. Ο χαρακτήρας είναι επίπεδος, αφού είναι ελάχιστα ανεπτυγμένος, και στατικός, αφού δεν εξελίσσεται. Είναι θετικός, αφού προκαλεί την συμπάθεια του αναγνώστη και παρουσιάζεται τόσο μόνος, όπως στην περίπτωση της Ειδικής Ολυμπιάδας, όσο και με άλλα άτομα στην τάξη, χωρίς να προσδιορίζεται αν υπάρχει μεταξύ τους κάποια ανεπτυγμένη σχέση.

3.4.8. Ανδρικόπουλος, Νίκος (2007). *Δυο παπούτσια με καρότσι*. Εκδόσεις:

Ελληνικά Γράμματα.

Ο κ. Λάζαρος Εαυτούλης παρκάρει το αυτοκίνητο του στη ράμπα των αναπήρων για να πάει να αγοράσει ένα ζευγάρι παπούτσια. Σκέφτεται ότι θα κάνει μόνο πέντε λεπτά αλλά τελικά αργεί πολύ περισσότερο. Ξαφνικά, πηγαίνοντας να πάρει το αυτοκίνητο του για να φύγει, γλιστράει και πέφτει σε μια μεγάλη τρύπα. Μόλις τελειώνει η πτώση, βρίσκεται σε ένα μέρος *«και όλα του φαίνονται αλλόκοτα»*, την τροχήλατη Δημοκρατία του Μπορώ. Με κοντές πολυκατοικίες, χαμηλές πόρτες, όπου δεν υπάρχουν πεζοδρόμια ή αυτοκίνητα. Οι άνθρωποι που συναντά είναι όλοι καθισμένοι σε καροτσάκι και είναι χαρούμενοι. Ο κ. Λάζαρος εαυτούλης αρχίζει να αγχώνεται και ρωτά ένα περαστικό σχετικά με το πώς θα μπορούσε να γυρίσει πίσω στην χώρα του την Τιμενοιάζειεμένα. Εκείνος τον στέλνει να πάρει τον γάντζο για να μπορέσει να πάρει τα απαραίτητα χαρτιά και να γυρίσει στην πόλη του. Φτάνει λοιπόν, στον γάντζο και βλέπει πως αυτός μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο από ανθρώπους με καρότσι. Αναρωτιέται λοιπόν, γιατί *«οι υπεύθυνοι της χώρας δεν φρόντισαν να μπορούν να χρησιμοποιούν το όχημα και άνθρωποι χωρίς καρότσι»*. Αρχίζει λοιπόν,

να πηγαίνει με τα πόδια. Μόλις φτάνει στο Υπουργείο παίρνει το ασανσέρ στριμωγμένος για να ανεβεί στον έβδομο όροφο. Το ρεύμα, όμως, κόβεται και, ενώ οι υπόλοιποι ανεβαίνουν με τα καροτσάκια τους από τον επικλινή διάδρομο και τον γάντζο, εκείνος μη μπορώντας να τον χρησιμοποιήσει και αφού σκάλες δεν υπάρχουν, περιμένει τρεις ώρες μέχρι να έρθει το ρεύμα. Αφού λοιπόν, παίρνει πάλι το ασανσέρ και φτάνει στον έβδομο, ο αρμόδιος υπάλληλος του λέει ότι κλείσανε και ότι πρέπει να περάσει πάλι αύριο. Φεύγει λοιπόν, απογοητευμένος και χωρίς να αντέχει άλλο την ζωή σε αυτή την πόλη που δεν είναι φτιαγμένη γι' αυτόν, βρίσκει ένα ξενοδοχείο για να περάσει το βράδυ του. Του δίνεται ένα δωμάτιο με αριθμό 958.327, όπου τον παίρνει ο ύπνος. Ξαφνικά τον ξυπνά μια φωνή (ενός κυρίου με κινητική αναπηρία όπως βλέπουμε στην εικονογράφηση), λέγοντας πως το όχημα του με τον ίδιο αριθμό του δωματίου τον ενοχλεί να περάσει από την ράμπα. Ο κ. Λάζαρος ντροπιασμένος πηγαίνει να πάρει το αυτοκίνητό του ζητώντας συγγνώμη.

Αυτό το βιβλίο χρησιμοποιεί έναν έξυπνο τρόπο για να υποστηρίξει την κοινωνική κατασκευή της αναπηρίας. Στον ρεαλιστικό κόσμο, όπου οι περισσότεροι περπατούν χωρίς κάποιο βοήθημα, ανάπηρος θεωρείται αυτός που κινείται με καροτσάκι. Ο συγγραφέας, λοιπόν, αντιστρέφει αυτούς τους όρους και αναρωτιέται ποιος είναι ο ανάπηρος σε έναν κόσμο, όπου όλοι μετακινούνται με καροτσάκια και όλα είναι κατασκευασμένα σύμφωνα με τις δικές τους ανάγκες και μόνο *«πολυκατοικίες κοντές / κάθε όροφος έχει το μισό ύψος του συνηθισμένου ορόφου / πόρτες των κτιρίων χαμηλές / πεζοδρόμια δεν υπάρχουν αλλά ούτε και αυτοκίνητα / ο γάντζος / ένα περίεργο μηχανήμα που σύρεται σε εναέρια συρματόσχοινα, κάτι σαν τελεφερίκ / τι να τις κάνουμε τις σκάλες, μήπως μπορούμε να τις χρησιμοποιήσουμε / χειροκίνητα πηγαίνουν στον προορισμό τους / δεν υπάρχουν σκάλες στα κτίρια / δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει συγκοινωνίες»*.

Ο ήρωας, λοιπόν, με αναπηρία, θεωρείται ο ενήλικας κ. Λάζαρος, αφού ο ίδιος βιώνει τον κοινωνικό αποκλεισμό των αναπήρων σε μια χώρα, όπου όλοι μετακινούνται σε καροτσάκια. Το ονοματεπώνυμό του, Λάζαρος Εαυτούλης, αποτελεί ένα παρατσούκλι που του δίνεται λόγω της απορριπτικής και εγωιστικής του άποψης απέναντι στα άτομα με αναπηρία και της πράξης του να παρκάρει επάνω στη ράμπα των αναπήρων *«πέντε λεπτά θα κάνει / θα πάρει το αυτοκίνητο του και θα φύγει / κι αν έρθει κάποιος και δεν μπορεί να περάσει, ας περιμένει λίγο, στο κάτω κάτω τι φταίει αυτός (ο κ. Λάζαρος) αν κάποιο έχουν πρόβλημα μετακίνησης. Τα παράπονα πιο πάνω. / τα πέντε λεπτά έγιναν είκοσι»*. Βγαίνοντας από το κατάστημα και κατευθυνόμενος προς το αυτοκίνητο του η εγωιστική του στάση *«ευτυχώς που δεν*

υπάρχει κλήση στο παρμπρίζ / ωχ βρε αδερφέ δεν βαριέσαι, κάποιοι είναι όλο γκρίνια. Απαγορεύεται να παρκάρεις στη ράμπα των αναπήρων και τέτοια. Εγώ να είμαι καλά να χαίρομαι τα ποδαράκια μου και τα καινούργια παπουτσάκια μου». Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τιμωρείται από τα ίδια τα «ποδαράκια ...παπουτσάκια του», αφού τα ίδια είναι υπεύθυνα για το γλίστρημα και την πτώση του «οι σόλες των καινούργιων του παπουτσιών... άφθαρτες ακόμη από το περπάτημα / θες η βιασύνη του... θες η χαρά του ... θες οι λείες πλάκες στο πεζοδρόμιο τον κάνουν να γλιστρήσει και να πέσει σε μια τρύπα δίχως τέρμα».

Η πρώτη του αντίδραση βιώνοντας την κοινωνική κατασκευή της αναπηρίας είναι ο σωματικός πόνος «πονώντας σε διάφορα σημεία του σώματός του, παϊδία, χέρια, πόδια, κεφάλι,» και «όλα του φαίνονται αλλόκοτα / όλα αυτά του προκαλούν άγχος και πανικό και θέλει να φύγει από αυτόν τον τόπο όσο γίνεται πιο γρήγορα / θέλω να γυρίσω πίσω». Επίσης, βιώνει τον κοινωνικό αποκλεισμό «μοιάζουν όλοι χαρούμενοι σχεδόν ευτυχισμένοι / του προκαλούν άγχος και πανικό / όλο ειρωνεία του λέει / μένει αποσβολωμένος να κοιτά το παράξενο όχημα με τους επιβάτες του να απομακρύνονται / αναρωτιέται γιατί οι υπεύθυνοι της χώρας δεν φρόντισαν να μπορούν να χρησιμοποιούν το όχημα και άνθρωποι χωρίς καρότσι. Και αφού δεν μπορεί να δώσει απάντηση / κατάκοπος και καταϊδρωμένος / σερνόμενος / εξαντλημένος / περπατώντας σχεδόν στα τέσσερα / γονατιστός και στριμωγμένος / γελούν δυνατά.. τι να τις κάνουμε τις σκάλες / σκύβει ακόμη περισσότερο και φεύγει άπρακτος / να φύγει γιατί δεν αντέχει άλλο σε αυτό τον παράξενο τόπο. Η ζωή του θα γίνει μαρτυρική». Τον τρόπο που του φέρονται οι γύρω του τον συνοψίζει «δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει συγκοινωνίες, δεν υπάρχουν σκάλες στα κτίρια, πρέπει να είναι πάντα σκυφτός ή να μπουσουλάει για να περνά από τις πόρτες, οι περισσότεροι άνθρωποι τον κοιτάνε περίεργα γιατί περπατάει και δεν έχει καρότσι. Ζωή αφόρητη ρυθμισμένη και τακτοποιημένη μόνο για τους ανθρώπους με τα καροτσάκια».

Μετά από όλη αυτή την περιπέτεια ο πρωταγωνιστής «σαστισμένος και ανακουφισμένος» φαίνεται ότι βίωσε στον ύπνο του τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι κινητικά ανάπηροι μέσα σε μια πόλη φτιαγμένη για ανθρώπους που περπατούν και αλλάζει στάση, όταν απαντά στον ανάπηρο κύριο που του ζητά να μετακινήσει το αυτοκίνητο για να περάσει «ντροπιασμένος ζητάει πολλά συγγνώμη» και είναι η πρώτη φορά στο τέλος του βιβλίου που ο συγγραφέας δεν τον ονομάζει «κ. Λάζαρο Εαυτούλη», αλλά «κ. Λάζαρο», υπονοώντας αυτή ακριβώς την αλλαγή στάσης του προς την κατανόηση και την αποδοχή. Η μοναχικότητα που βιώνουν τα άτομα με αναπηρία φαίνεται και από το γεγονός ότι ο κ. Λάζαρος εμφανίζεται

συνεχώς μόνος του και, όταν έρχεται σε επικοινωνία με κάποιον, είναι απλώς για να ζητήσει βοήθεια από κάποιον περαστικό, καθώς δεν έχει δημιουργήσει καμία σχέση βαθιά και ουσιώδη. Είναι χαρακτήρας ολοκληρωμένος και δυναμικός. Στην αρχή είναι αρνητικός χαρακτήρας, αφού με τις εγωιστικές του σκέψεις στην αρχή του βιβλίου προκαλεί την απέχθεια των αναγνωστών, στη συνέχεια, όμως, από τη στιγμή που αρχίζει να βιώνει την αναπηρία γίνεται συμπαθής, αφού αλλάζει στάση.

3.4.9. Αλεξάνδρου, Γιώτα (2012). *Φένια, η αγαπημένη των ήχων*. Εκδόσεις:

Πατάκη

Η αναπηρία στην όραση εκπροσωπήθηκε ικανοποιητικά τα τελευταία χρόνια. Στο βιβλίο αυτό, η συγγραφέας, με το εξαιρετικό εύρημα του αφηγητή-αδερφού, αποφεύγει την ηρωοποίηση της Φένιας, ενός κοριτσιού με αναπηρία όρασης, που ανακαλύπτει τη μαγεία των ήχων ως φορέων μηνυμάτων, των μυρωδιών, της αφής, ως ισόρροπων αισθήσεων. Η ανάπτυξη των υπόλοιπων αισθήσεων, η αξία των ήχων σε ένα άτομο με αναπηρία όρασης αλλά και ο καθοριστικός ρόλος της εκπαιδευτικού έναντι του χλευασμού και των εκφοβισμών έχουν πολύ μεγάλη αξία και στο εν λόγω βιβλίο και γενικά.

Σε αυτό το βιβλίο ένα αγόρι, ο Άλκης μας αφηγείται την ιστορία της αδερφής του Φένιας. Είναι ένα κορίτσι παιδική ηλικίας, όπως βλέπουμε από την εικονογράφηση, και το όνομα της είναι πρωτότυπο. Έχει πρόβλημα όρασης το οποίο δεν αναφέρεται ως όρος αλλά προκύπτει περιγραφικά μέσα στις πρώτες σελίδες του βιβλίου φανερώνοντας την ανάγνωση της γραφής Braille «εξερευνούν ανυπόμονα τον μυστηριώδη «χάρτη» με τις ανάγλυφες τελείες κάθε σελίδας» και τη χρήση του λευκού μπαστουνιού της που παίρνει τη μορφή «λευκού ραβδιού». Το πώς απέκτησε την αναπηρία της δεν αναφέρεται. Έχει ανεπτυγμένη την αίσθηση της ακοής «όλοι οι ήχοι είναι φίλοι της / με καταλαβαίνει από το περπάτημα» και πολλά χαρίσματα. «Στην τυφλόμυγα κερδίζει πάντα η Φένια. Και στα μουσικά παιχνίδια. Οι νότες χορεύουν στα δάχτυλά της όταν παίζει πιάνο. Με το τραγούδι της ο κόσμος γεμίζει χρώματα. / μικρό δελφίνι / έμαθε γρήγορα τον κώδικα (Braille)». Η ίδια βιώνει την αναπηρία της θετικά «Το χαμόγελό της είναι χρωματιστό σύννεφο που διώχνει όλα τα γκρίζα σύννεφα. Το γέλιο της είναι ήλιος από φωτεινές καμπανούλες που γαργαλούν με το κουδούνισμα τους. Και η καρδιά της απέραντος ουρανός που χωράει όλου του κόσμου τα παιδιά, ακόμα και τον Μήτσο τον απαίσιο με την παρέα του». Συνήθως στο σχολείο βιώνει την αποδοχή από τους συμμαθητές της «στο σχολείο αφήνουμε πάντα τις πόρτες ανοιχτές

για την Φένια», κάποια παιδιά όμως την κοροϊδεύουν «ο Μήτσος ο απαίσιος και οι φίλοι του έκλεισαν επίτηδες την πόρτα της τάξης μας. Όταν πήγε να μπει η Φένια, της έβαλαν τρικλοποδιά και την έριξαν κάτω. «Δε βλέπεις μπροστά σου;!» της φώναξαν γελώντας. Δεν ήταν η πρώτη φορά». Η Φένια δεν αντέδρασε άσχημα «σηκώθηκε χαμογελαστή / σαν να μη συνέβη τίποτα. Με το κεφάλι ψηλά». Ο Άλκης όμως θύμωσε πολύ «έγινε δράκος από τον θυμό μου. Έβγαζε φωτιές από το στόμα που ήθελα να κάψουν τον Μήτσο και την παρέα του». Προσπαθώντας να την προστατέψει, το είπε στην κυρία και εκείνη «αντί να τον μαλώσει, μας έβαλε να παίζουμε με τα μάτια κλειστά». Τα παιδιά αντιλήφθηκαν το πόσο δύσκολο είναι, καθώς και την ανάγκη να χρησιμοποιήσουν άλλες αισθήσεις «τα χρώματα χάθηκαν. Και τα σχήματα. Μείναμε ακίνητοι και αμίλητοι, σαν αγάλματα. Οι ήχοι έγιναν πιο δυνατοί. Τα αυτιά μας ήταν τα μάτια μας / οι μυρωδιές έγιναν πιο έντονες / η μύτη μας ήταν τα μάτια μας / τα δάχτυλά μας ήταν τα μάτια μας». Ο Μήτσος και η παρέα του φαίνεται πως κατάλαβαν το πόσο δύσκολο είναι να έχει πρόβλημα όρασης βιώνοντας την ίδια την κατάσταση της Φένιας προσωρινά «δυσκολεύτηκαν / κοιτούσαν τη Φένια / της ζήτησαν να γίνουνε φίλοι». Η Φένια, η δασκάλα και ο Άλκης χάρηκαν με το αποτέλεσμα «η Φένια χαμογελούσε. Και η κυρία χαμογελούσε. Τότε κατάλαβα. Χαμογέλασα και εγώ».

Η Φένια είναι ξεκάθαρα ο πρωταγωνιστικός χαρακτήρας, αφού συγκεντρώνει το ενδιαφέρον του αναγνώστη, το όνομά της υπάρχει στον τίτλο και έχει συνεχή παρουσία στην ιστορία. Είναι ολοκληρωμένος χαρακτήρας, καθώς διαθέτει πλούσιο βάθος και δυναμικός, αφού αναπτύσσεται και εξελίσσεται. Είναι θετικός χαρακτήρας, γιατί προκαλεί τη συμπάθεια του αναγνώστη. Παρουσιάζεται μόνη της ή μέσα στο πλαίσιο της τάξης, όπου δεν φαίνεται να υπάρχει και κάποιος άλλος μαθητής με αναπηρία. Η απεικόνιση της αναπηρίας είναι ρεαλιστική.

3.4.10. Ρουσάκη, Μαρία (2012). *Μια φλόγα στο σκοτάδι*. Εκδόσεις: Κέδρος.

Η συγγραφέας μάς κάνει γνωστή την αληθινή και συγκλονιστική ιστορία της Έλεν Κέλερ, η οποία μόλις στους 19 μήνες της ζωής της, χάνει την ακοή και την όρασή της. Η συνάντησή της με την επίμονη και αποφασισμένη 20χρονη δασκάλα Ανν Σάλιβαν είναι καθοριστική. Κόντρα στα δεδομένα, την άρνηση της Έλεν και των γονιών της, η Σάλιβαν καταφέρνει να δώσει στην Έλεν ελπίδα, χαρά και επικοινωνία, καθώς θα καταφέρει τελικά να γίνει η πρώτη τυφλή και κωφή που πήρε πτυχίο. Το μαγικό στοιχείο εδώ είναι η πίστη της “παράλληλης στήριξης” που δεν πιστεύει σε εύκολες συνταγές αλλά στην αλλαγή μέσα από δουλειά και επιμονή.

Το παραμύθι είναι μια αυτοβιογραφία και για αυτό το λόγο προτείνεται για παιδιά άνω των 9 ετών. Πρόκειται για την Έλεν Κέλερ, η οποία σε ηλικία μόλις δεκαεννέα μηνών, έχασε την ακοή και την όρασή της από μια σοβαρή ασθένεια. Ως τα επτά της χρόνια ζούσε μπερδεμένη, χωρίς να μιλάει, να βλέπει και να ακούσει. Μέχρι που η Άνν Σάλιβαν, μια νεαρή δασκάλα, ανέλαβε την εκπαίδευσή της και της αποκάλυψε τη μαγεία των λέξεων. Με επιμονή και υπομονή της έμαθε να επικοινωνεί με τον κόσμο γύρω της, να γράφει, να διαβάζει, να μιλάει με τη νοηματική και σιγά-σιγά με τη φωνή της. Έτσι η Έλεν, ξεπερνώντας κάθε προσδοκία, βγήκε από το σκοτάδι μέσα στο οποίο ζούσε, μορφώθηκε, ταξίδεψε και έγινε σύμβολο ελπίδας και δύναμης για γενιές ολόκληρες. Το φως της εκπέμπει μέχρι και σήμερα, μέσα από την ιστορία της συγκλονιστικής ζωής της.

Η πρωταγωνίστριά μας είναι ένα κορίτσι, η Έλεν Κέλερ. Η ιστορία της ξεκινάει από όταν ήταν δεκαεννέα μηνών και εξελίσσεται μέχρι και την ενηλικίωση της. Επίσης ως δευτεραγωνιστές έρχονται οι γονείς της Έλεν καθώς και η δασκάλα της Άνν Σάλιβαν, που και η ίδια της ήταν κωφάλαλοι. Η ηλικία της είναι κοντά στα 20. Οι αναπηρίες που παρουσιάζονται από τη συγγραφέα είναι το πρόβλημα όρασης και κώφωσης.

Ο κοινωνικός περίγυρος στην αρχή της ιστορίας βλέπουμε ότι δείχνει μια λύπηση προς την Έλεν «*Το κοριτσάκι μας Άρθουρ! Πως θα ζήσει τώρα το κοριτσάκι μας;* (σελ. 13)». Επίσης, ο πατέρας της εμφανίζεται αρκετά απελπισμένος και εκνευρισμένος με τη κόρη του, λόγω ότι δε καταλαβαίνει τι κάνει με αποτέλεσμα να κάνει ζημιές «*Οι κρίσεις αυτές γίνονται όλο και πιο συχνές* είπε ο Κέλερ απελπισμένος (σελ. 16)» / «*Όλοι μας λένε να τη βάλουμε σε ίδρυμα. Πρέπει να πάρουμε κάποιες αποφάσεις* (σελ.16)». Στη συνέχεια της ιστορίας, οι γονείς της Έλεν απευθύνονται σε έναν ειδικό γιατρό ώστε να κάνει γιατρέψει την κόρη τους, η προσπάθεια όμως ήταν μάταιη. Οπότε κατανοούμε από την ιστορία ότι για αρκετό χρονικό διάστημα, μέχρι να βρεθεί η δασκάλα της, οι γονείς αλλά και ο κοινωνικός της περίγυρος ήταν ενοχλημένος με την κατάσταση και φαίνεται ότι δεν το είχαν αποδεχτεί τελείως. Μόλις βρέθηκε η Άνν Σάλιβαν και άρχισε να την βοηθάει, τότε άρχισε να ηρεμεί και η Έλεν, με αποτέλεσμα να καθησυχάζονται και οι γονείς της «*Ο πατέρας της παρακολουθούσε σαστισμένος από την πόρτα του σαλονιού* (σελ. 45)» / «*Είχε μείνει άφωνος* (σελ. 45)» / «*Δεν πίστευε πως μια μέρα το κοριτσάκι του θα κατόρθωνε να επικοινωνεί μαζί τους* (σελ. 45)» / «*Ένα δυνατός δεσμός δημιουργήθηκε από εκείνη την ημέρα στην οικογένεια* (σελ. 46)» / «*Η επικοινωνία με την Έλεν τους ένωσε* (σελ. 46)». Η ζωή στο σπίτι των Κέλερ άλλαξε ριζικά από τη πολύτιμη βοήθεια της Άνν Σάλιβαν, η Έλεν

Κέλερ έγινε μια διάσημη *«Η Έλεν Κέλερ έγραψε την αυτοβιογραφία της, έγινε ηρωίδα θεατρικού έργου και απόκτησε παγκόσμια φήμη (σελ. 70)»*, και σε ηλικία 16 ετών αποφάσισε να σπουδάσει σε πανεπιστήμιο. *«Θα σπουδάσω στο πανεπιστήμιο. Αφού μπορώ να το κάνω, θα το κάνω (σελ. 67)»*.

Στην αρχή της ιστορίας, η πρωταγωνίστριά μας δεν είχε και πολύ καλή αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα. *«Η Έλεν άρχισε πλέον να καταλαβαίνει πως δεν ήταν σαν τους υπόλοιπους ανθρώπους (σελ. 15)»* / *«Ξεσπούσε σε κλάματα και έβρισε ζητώντας καταφύγιο στην αγκαλιά της μαμάς της (σελ. 15)»*. Στη συνέχεια όμως, με τη βοήθεια της δασκάλας της, άρχισε να αυξάνεται η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμησή της, *«Η συμπεριφορά της Έλεν είχε βελτιωθεί, ενώ η παρέα με την ξένη κυρία άρχισε να της αρέσει (σελ. 40)»* / *«Είχε μάθει να τρώει μόνη της, να χτενίζεται και να ντύνεται (σελ. 40)»*, διότι άρχισε να κάνει πράγματα που την ευχαριστούν *«Θα σπουδάσω στο πανεπιστήμιο. Αφού μπορώ να το κάνω, θα το κάνω (σελ. 67)»*, και το πιο σημαντικό άρχισε να επικοινωνεί με τους ανθρώπους και περισσότερο με την οικογένεια της *«Μέρα με τη μέρα μάθαινε όλο και περισσότερες καινούργιες λέξεις επικοινωνώντας με την οικογένεια της (σελ. 48)»* / *«Η ζωή της άλλαξε. Όχι μόνο σκαρφάλωνε άφοβα σε δέντρα αλλά μάθαινε να ζει, να ανακαλύπτει και να δημιουργεί όπως όλοι οι άνθρωποι (σελ. 59)»*. Ακόμη έκανε όνειρα κάτι το οποίο δείχνει ότι έχει αποδεχτεί τον εαυτό της, δηλαδή έχει πλήρη αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα *«Με αφοσίωση και θέληση προσπαθούσε καθημερινά να ξεπεράσει κάθε εμπόδιο, κάνοντας όνειρα για έναν πιο όμορφο κόσμο (σελ. 62)»*.

3.4.11. Βακιρτζή, Εύα (2013). Το αυγό. Εκδόσεις: Πατάκη.

Το βραβευμένο βιβλίο της Εύας Βακιρτζή (2014), με το εύρημα του αυγού που δηλώνει τη μειωμένη διάθεση για λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία, φωτίζει τα παιδιά με αυτισμό. Ο μικρός ήρωας (Βίκτωρ) αντιλαμβάνεται και βιώνει τον εαυτό του αλλά και τον κόσμο με διαφορετικό τρόπο, κλεισμένος μέσα στο αυγό του. Το βιβλίο έχει μια πολύ σημαντική παράμετρο: είναι η δική μας συμπεριφορά στο παιδί με αυτισμό. Συνήθως απευθυνόμαστε στους γονείς, τους συνοδούς, τη δασκάλα ή το δάσκαλο και μιλάμε για το παιδί σαν μια σαπουνόφουσκα που έσκασε, σαν να μην υπάρχει, σαν να μην είναι εκεί, σαν να μην ακούει, σαν να μην καταλαβαίνει. Όμως καταλαβαίνει με τον δικό του τρόπο.

Η αφήγηση πραγματοποιείται από τον Βίκτωρα, ένα παιδί με αυτισμό που περιγράφει τον τρόπο που την βιώνει μέσα από τις σκέψεις του και τα σχόλια των

τρίτων. Όλοι λένε ότι είναι όμορφος, το χαρακτηρίζουν όμως ντροπαλό, σχολιάζουν το ότι δεν μιλάει, το ότι τσιρίζει, νομίζουν ότι δεν ακούει. Παρομοιάζει τον κόσμο του ως ένα αυγό. Επίσης, έχει στερεοτυπίες και θεωρεί ότι βρίσκεται μέσα σε ένα αυγό από όπου παρακολουθεί τον κόσμο. Μας περιγράφει τις ικανότητες του, όπως τα παζλ, η μουσική και οι υπολογιστές και την δυσκολία του να διαχειριστεί ήχους, όπως τσιρίδες, την φωνή της θυμωμένης δασκάλας, τα έντονα χρώματα, τις αγκαλιές και τα αγγίγματα. Μας περιγράφει όμως και τους ανθρώπους με τους οποίους νιώθει άνετα και αυτοί είναι *«αυτοί που τον αποδέχονται και τον θεωρούν ένα παιδί σαν όλα τα άλλα με παραξενιές»*. Όπως οι γονείς του, η δασκάλα του και η φίλη του η Άννα. Τότε νιώθει ότι σπάει λίγο από το τσόφλι του αυγού του και επικοινωνεί. Η δασκάλα με τη συνεχή της εκπαίδευση και ενημέρωση, εκτός από γνωστικούς στόχους, προσπαθεί να τον διευκολύνει στην επικοινωνία του με εκείνη και με άλλα άτομα, με σκοπό να αποκτήσει έναν φίλο με τον οποίο θα μπορεί να μοιράζεται δραστηριότητες, όπως κάθε άλλο παιδί. Για όλα αυτά όμως χρειάζεται την αποδοχή, την αγάπη, τον σεβασμό και την επιβράβευση. Το βιβλίο αυτό έχει κυρίως ενημερωτικό χαρακτήρα σχετικά με το θέμα του αυτισμού.

Ο Βίκτωρ είναι ένα αγόρι σε παιδική ή προεφηβική ηλικία, όπως φαίνεται από την εικονογράφηση και τις δραστηριότητες με τις οποίες περιγράφει ότι ασχολείται *«παζλ, υπολογιστές, μουσική, γουίνι το αρκουδάκι»*. Το όνομα της αναπηρίας του δεν δίνεται σε κανένα σημείο του βιβλίου, περιγράφεται όμως πλήρως ο αυτισμός με τα χαρακτηριστικά που αποδίδει ο ίδιος στον εαυτό του και αναφέρονται στα κύρια χαρακτηριστικά του, όπως στη δυσκολία στην κοινωνική αλληλεπίδραση, στη λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία, στην εμφάνιση στερεοτυπικών κινήσεων και στην ενασχόληση με παράξενα αντικείμενα¹⁰⁴, *«ακούω ό, τι λέτε και τα καταλαβαίνω όλα και αισθάνομαι και χαρά και λύπη και αγωνία και αγάπη! Όμως με τον δικό μου, κατάδικό μου τρόπο, μέσα στο αυγό μου / λένε ότι είμαι κλεισμένος στον εαυτό μου / δεν κοιτάω τους άλλους στα μάτια όταν μου μιλάνε / δε θέλω να παίζω με τα άλλα παιδιά στο διάλειμμα / μου αρέσουν περίεργα και βαρετά πράγματα όπως το να στριφογυρνώ με τις ώρες ένα κομμάτι σπάγκου στον αέρα ή να κάνω μυστήριους και ενοχλητικούς ήχους. Νιώθω σαν να μένω σε ένα παράξενο μέρος. Μέσα σε ένα... μεγάλο άσπρο Αυγό με σκληρό τσόφλι»*. Ίσως και η επιλογή της ταύτισης του

104. Βλ. Σουζάνα Παντελιάδου, & Βασίλης Αργυρόπουλος, «Η εκπαίδευση παιδιών με σοβαρά προβλήματα όρασης: ερευνητική και πρακτική προσέγγιση στο χώρο της διδασκαλίας, σελ. 29-69,» στο Ειδική αγωγή: Από την έρευνα στην διδακτική πράξη, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2011.

Αυτισμού με το Αυγό αποτελεί ένα λογοπαίγνιο που παραπέμπει στην ονομασία της αναπηρίας. Επίσης, δεν αναφέρεται πως αποκτήθηκε η αναπηρία του.

Όσον αφορά την αντίδραση και τα σχόλια των άλλων απέναντί του συναντούμε την απόρριψη και τη μη αποδοχή «όσοι με βλέπουν για πρώτη φορά λένε «μα τι όμορφο παιδί! Φτου φτου να μην το ματιάσουμε» / μόλις με πλησιάσουν λίγο περισσότερο... αλλάζουν γνώμη /και μετά αρχίζουν να μιλάνε μόνο στον μπαμπά και τη μαμά / είναι ντροπαλό το παιδάκι σας και δεν απαντάει / άργησε να μιλήσει,ε; δεν πειράζει υπομονή/ ποπό πως τσιρίζει έτσι! Μας ξεκούφανε! Πρέπει να είστε πιο αυστηροί μαζί του/μοιάζουν να είναι σίγουροι ότι δεν ακούω/ λένε ότι είμαι κλεισμένος στον εαυτό μου».

Μιλώντας τώρα για τις ικανότητες του, μέσα στο αυγό του, μέσα στον δικό του κόσμο δηλαδή, «μπορώ και κάνω ένα σωρό πράγματα στα οποία είμαι καταπληκτικός / φτιάχνω μεγάλα παζλ μτά τα θυμάμαι απ' έξω και ανακατωτά και είναι για μένα παιχνιδάκι να τα ξαναφτιάξω / η μουσική...με ηρεμεί / μπορώ να φτιάξω μόνος μου μουσική στο αρμόνιο / ο υπολογιστής είναι το καλύτερο μου/ εκεί δεν πιάνομαι/ σ αυτόν παίζω παιχνίδια χωρίς να χρειάζομαι πολλές οδηγίες και μπορώ να γράφω, να μετράω και να λύνω δύσκολες ασκήσεις». Η δυσκολία στην επικοινωνία του με τους άλλους παρομοιάζεται ως «ο άλλος έξω κόσμος που μοιάζει να γυρνάει σαν φωτογραφίες». Επίσης, αναφέρεται η αισθητηριακή του αμυντικότητα που τον ταραίζει «οι τσιρίδες των παιδιών / το παφ παφ της σημαίας / το γρρρρρτς των μολυβιών / η φωνή της δασκάλας όταν είναι θυμωμένη/ έρχονται όλα μαζί ανακατεμένα μέσα στο αυγό μου, στήνουν χορό γύρω μου και με ζαλίζουν. Τότε είναι που πρέπει να κλείσω τα αυτιά μου, να μην ακούω και να μη ζαλίζομαι, να τα αφήσω όλα αυτά έξω από το άσπρο μου αυγό. / με μερικά χρώματα / όπως τα πολύ έντονα που δεν θέλω καθόλου μα καθόλου να μπαίνουν μέσα στο αυγό μου. Δηλώνει ακόμη, την αναστάτωση του στα αγγίγματα αναστατώνομαι όταν με ακουμπάνε ή με κοιτάζουν στα μάτια / μπαίνουν στο αυγό μου χωρίς να με ρωτήσουν πιάνουν όλο το χώρο και εγώ δεν μπορώ να κουνηθώ / οι φωνές τους ... μου παίρνουν το κεφάλι» και την αντίδραση του για να αμυνθεί «και τότε φωνάζω με όση δύναμη έχω και τους σπρώχνω μακριά».

Παρόλα αυτά, όμως, υπάρχουν άτομα με τα οποία νιώθει οικειότητα και μπορεί «να τους κοιτάζω στα μάτια και δεν αναστατώνομαι καθόλου / τους αγαπώ και ξέρω ότι και εκείνοι με αγαπούν / κάποιες φορές που έρχονται κοντά μου αυτοί οι άνθρωποι που μου αρέσουν πολύ ακούγονται ένα κρακ κρακ στο τσόφλι του αυγού μου και ανοίγει μια μικρή χαραμάδα / σηκώνομαι ... και βγάζω κανένα χέρι ή πόδι να πάρει αέρα». Αναφορά γίνεται και στη σχέση του με τη δασκάλα, μια σχέση που του είναι

σημαντική και δεν στοχεύει μόνο σε μαθησιακούς στόχους *«δουλειά της δεν είναι μόνο να με βοηθήσει να μάθω να γράφω, να διαβάζω, να μετράω και ένα σωρό άλλα όμορφα πράγματα.»*, αλλά προσπαθεί να διευκολύνει την επικοινωνία του μαζί της και με τους άλλους *«να είμαι λιγότερο κλεισμένος στον εαυτό μου»*, προκειμένου να μπορέσει σε συμμετέχει σε κοινωνικές δραστηριότητες όπως το θέατρο ή το γήπεδο, κλπ. χωρίς να αναστατώνεται. Οι τρόποι προσέγγισης που χρησιμοποιεί η δασκάλα είναι η αγάπη, ο σεβασμός και *«χρησιμοποιεί διάφορους τρόπους που άλλοτε πετυχαίνουν και άλλοτε όχι, μου δείχνει την αγάπη της με κάθε τρόπο/ με αγκαλιάζει/ μου λέει πολλά μπράβο και κόλλα το / μου δίνει ένα μεγάλο φιλί / με κρατάει σφιχτά από το χέρι / και όταν μ μαλώνει... είμαι σίγουρος ότι με αγαπάει / με σέβεται πολύ / μου λέει ότι είμαι ένα καλό και όμορφο παιδί που μπορεί να κάνει ένα σωρό πράγματα όταν θέλει / μου λέει ότι είναι περήφανη για μένα»*.

Ο Βίκτωρ έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο, καθώς η εστίαση του ενδιαφέροντος αφορά κυρίως εκείνον. Είναι ολοκληρωμένος χαρακτήρας, αφού περιγράφονται πλήρως τα χαρακτηριστικά του, στερεοτυπικός και συλλογικός, γιατί κουβαλά τα χαρακτηριστικά μιας ολόκληρης ομάδας, των παιδιών με αυτισμό. Επίσης είναι δυναμικός, καθώς μετά τη δημιουργία της σχέσης του με τη δασκάλα του αρχίζει να επιζητά περισσότερο την επικοινωνία και αποκτά τρόπους να τη διαχειριστεί. Επίσης, είναι θετικός χαρακτήρας, αφού προκαλεί την συμπάθειά μας. Δεν παρουσιάζεται με φίλους, και, αν και αναφέρει ότι έχει μια φίλη, δεν μας μιλά καθόλου για τη σχέση τους. Φαίνεται πως συγχρωτίζεται συνεχώς με ενήλικες, όπως οι γονείς ή η δασκάλα, αφού δεν παρουσιάζονται σχέσεις με συνομηλίκους, δεν θέλει να παίζει στο διάλειμμα με τα παιδιά και ούτε με την αδερφή του.

3.4.12. Πουλάκης, Πέτρος (2014). *Ο Αυτός*. Εκδόσεις: Καλειδοσκόπιο

Η κ. Πηνελόπη, η χελώνα, είναι πολύ περήφανη για τα 75 αυγά της. Όταν σπάνε τους δίνει ονόματα και τα έβαλε στη σειρά. Καθώς ετοιμάζεται να φύγει, ακούει έναν παράξενο θόρυβο. Ένα χελωνάκι ξεπρόβαλε *«διαφορετικό από τα άλλα. Ακούστηκε μια τσιριχτή φωνή να επαναλαμβάνει την τελευταία λέξη «αυτό, αυτό, αυτό... αυτό»»*. Η μαμά αρχικά ένιωθε απορία και του έδωσε το όνομα Γιάννης. *«Το χελωνάκι ήταν σαν να μην άκουγε / δε φάνηκε να την προσέχει καθόλου»* και συνέχισε να επαναλαμβάνει την λέξη «αυτός». Η μαμά τού ζήτησε να καθίσει προσοχή, αλλά το χελωνάκι *«καμία αντίδραση»*. Στη συνέχεια, το τράβηξε νευρικά για να μπουνε στη θάλασσα και εκείνο άρχισε *«να ξαναφωνάζει δυνατά και αγριεμένο «αυτό, αυτό,*

αυτό.... αυτό.». Τα παραπάνω αυτά χαρακτηριστικά μας παραπέμπουν σε στοιχεία ηχολαλίας και δυσκολίας επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης και η λέξη «αυτός» που επαναλαμβάνεται υπονοεί την ύπαρξη αυτ(ος)ισμού. Η μαμά και τα αδερφάκια αρχίζουν να ανησυχούν και, ενώ ένα αδερφάκι ρώτησε μήπως θέλει το όνομα του να είναι το «αυτός», η μαμά χελώνα *«διαισθανόταν ότι δεν ήταν εκεί το πρόβλημά του»*, και προσπάθησε *«να ηρεμήσει το χελωνάκι και να το πάρει με το καλό»*. Με ένα λυπημένο χαμόγελο του είπε ότι το όνομα του θα είναι «αυτός».

Ο Αυτός ήταν ένα αίνιγμα για όλους καθώς είχε διαφορετικές αντιδράσεις από τα υπόλοιπα αδέρφια του και ήταν πάντα *«διαφορετικός και απρόβλεπτος / δεν ενδιαφερόταν για τα ίδια πράγματα με τους άλλους / συμπεριφερόταν αλλόκοτα / έλεγε ή έκανε κάτι παράξενο»*. Μια μέρα όταν όλοι οι υπόλοιποι χαλάρωναν στην παραλία ο Αυτός ήταν κλεισμένος στο καβούκι του και άρχισε να μурμουρίζει έναν παράξενο ήχο *«μμμμμμμμμμμμ...»*, *«πετάχτηκε όρθιος / κυμάτιζε το σώμα του / στριφογύριζε το κεφάλι, έκανε κύκλους με τα μάτια του λες και χόρευε κάποιον εξωγήινο χορό»*. Τότε σταμάτησε και κοίταξε επίμονα ένα αδερφάκι του που άρχισε να κλαίει. Ο Αυτός είπε *«πετάει»* και ξανακρύφτηκε στο καβούκι του *«χωρίς να δείξει πως νοιάζεται για το χελωνάκι που έκλαιγε»*. Οι άλλοι λοιπόν, τον θεώρησαν αναίσθητο και η αδερφή τους η Βαγού τον υποστήριξε, λέγοντας πως δεν ήθελε να του κάνει κακό, αλλά να τον προφυλάξει, μόνο που δεν ήξερε τι να πει. Κάποια στιγμή αποκαλύφθηκε λοιπόν, ότι ο Αυτός δεν χόρευε αλλά παρακολουθούσε ένα κόκκο άμμου που στριφογυρνούσε και ετοιμαζόταν να μπει στο μάτι του αδερφού του. Τα αδέρφια του τον είχαν απομονώσει, καθώς *«ξεχνούσαν ότι υπήρχε. Είχαν μάθει τις ιδιοτροπίες του... τις συνήθειες και δεν του πολυέδιναν σημασία / όσο και αν η μαμά Πηνελόπη παρότρυνε τα αδέρφια του να τον φωνάζουν να παίζει μαζί τους αυτοί δεν το έκαναν / τους χαλούσε τα παιχνίδια / δεν ήξερε να παίζει / φοβούνταν / θύμωνε χωρίς αιτία ή για κάποιο ασήμαντο λόγο που κανείς δεν καταλάβαινε / δεν είχε διάθεση για αστεία ή παιχνίδια. Εκείνος πολλές φορές είχε παράξενες συμπεριφορές κρατώντας τα αυτιά του κλειστά / στάθηκε ακίνητος και κοιτούσε τον ορίζοντα σαν να μην συνέβαινε τίποτα / ούτε που γύρισε το κεφάλι να δει τι γινόταν / στεκόταν μαρμαρωμένος»*.

Ως προς την αλληλεπίδραση του με τους άλλους, όταν αποφάσιζε να βγει από το καβούκι του *«προτιμούσε να κάθεται με τη μαμά του ή με την αδερφή του και ας μην κουβέντιαζε μαζί τους. Του άρεσε να κάθεται κοντά τους και να τις ακουμπάει χωρίς καν να κοιτάζονται»*. Εκείνες δεν τον έβλεπαν σαν κάποιο παράξενο πλάσμα που περιφερόταν ανάμεσα τους. Η μαμά *«τον προστάτευε ελπίζοντας πως το χελωνάκι της θα αλλάξει»*. Η αδερφή του από την άλλη, δεν ήθελε να τον αλλάξει αλλά να τον

καταλάβει. Υποψιάστηκε, λοιπόν, ότι το μυστικό του αδερφού της κρυβόταν μέσα στο καβούκι του και αποφάσισε να τρυπώσει εκεί για να το ανακαλύψει. Είδε ότι το καβούκι του ήταν διάφανο και αντιλαμβανόταν διαφορετικά την πραγματικότητα σε σχέση με τους άλλους *«μπορούσε από εκεί μέσα να βλέπει τα πάντα, μόνο που τα έβλεπε διαφορετικά / το καβούκι του ήταν σαν ένας τεράστιος μεγεθυντικός φακός / μέσα εκεί χωρούσε όλος ο κόσμος, αλλά κομματιασμένος σε εκατομμύρια λεπτομέρειες / χάνεσαι/ δεν ξέρεις τι να πρωτοδιαλέξεις»*. Κάποια στιγμή, μέσα από το καβούκι του Αυτού βλέπει μια σταγόνα στο πρόσωπο του αδερφού τους, του Πάνου και νόμιζε πως μόλις βγήκε από την θάλασσα. Όταν πήγε και τον ρώτησε πως ήταν η θάλασσα, εκείνος της απάντησε πως δεν ήξερε, γιατί δεν μπήκε, αφού όλη μέρα μάλωνε με την αδερφή του μέχρι που έβαλε τα κλάματα. Η Βαγού τότε συνειδητοποίησε πως ο Αυτός δεν αδιαφορούσε για τα συναισθήματα των άλλων, απλώς δεν μπορούσε να τα δει, να τα αναγνωρίσει. Εξήγησε σε όλους τι ανακάλυψε μέσα στο καβούκι του Αυτού και από τότε όλοι κατάλαβαν και κανείς δεν ήθελε *«να τον αλλάξει ούτε στεναχωριόταν για αυτόν»*, αλλά όλοι ήταν περήφανοι για τον αδερφό τους. Έτσι, *«μπορούσαν να εξηγήσουν την συμπεριφορά το»* και Αυτός τους βοηθούσε πολλές φορές να λύνουν πολλά μυστήρια *«έτσι μοναδικά που έβλεπε τον κόσμο»*. Από τότε, λοιπόν, που τον αποδέχτηκαν ο Αυτός δεν ένιωθε πια μόνος αλλά ήταν χαρούμενος. *«Τα αδέρφια του τον ήθελαν στην παρέα τους κι εκείνος τα χαίδευε τρυφερά με την μύτη του, σαν να τα μύριζε»*.

Ο Αυτός είναι ο πρωταγωνιστικός χαρακτήρας του βιβλίου, καθώς συγκεντρώνει το ενδιαφέρον του αναγνώστη και το όνομά του υπάρχει στον τίτλο. Η αναπηρία του παρουσιάζεται από τον αφηγητή και τα σχόλια των άλλων. Είναι πλήρως ανεπτυγμένος χαρακτήρας και δυναμικός, αφού αναπτύσσεται και εξελίσσεται. Είναι θετικός χαρακτήρας, γιατί προκαλεί τη συμπάθεια του αναγνώστη και παρουσιάζεται μόνος. Ο ήρωας έχει μορφή ζώου και υπάρχει ρεαλιστική απεικόνιση των χαρακτηριστικών του αυτισμού.

Επίλογος

Η παιδική λογοτεχνία είναι ένας καθρέφτης μέσα από τον οποίο τα παιδιά να δουν χαρακτηριστικά των ηρώων που μοιάζουν με τον εαυτό τους. Είναι, όμως, και ένα παράθυρο που τα διευκολύνει να κοιτάζουν πέρα από το άμεσο περιβάλλον τους και να γνωρίσουν τον κόσμο¹⁰⁵. Ο κόσμος είναι γεμάτος διαφορετικούς χαρακτήρες. Αντιπροσωπεύεται, όμως, επαρκώς η διαφορετικότητα στην παιδική και εφηβική λογοτεχνία; Οι ήρωες με αναπηρία έχουν μια ικανοποιητική εκπροσώπηση ανάμεσα στους αμέτρητους χαρακτήρες των παιδικών και εφηβικών βιβλίων;

Γονείς παιδιών με ή χωρίς αναπηρία και εκπαιδευτικοί αναζητούμε συχνά βιβλία τα οποία να φέρνουν σε επαφή τα παιδιά με την αναπηρία. Η επιστημονική κοινότητα αλλά και η κοινή γνώμη τα τελευταία χρόνια δείχνει ενδιαφέρον για το θέμα. Η περιορισμένη παρουσία βιβλίων με χαρακτήρες που έχουν κάποιου είδους αναπηρία, τονίζει την ανάγκη για περισσότερες ιστορίες, οι οποίες να αντιπροσωπεύουν την ποικιλομορφία της κοινωνίας που περιλαμβάνει άτομα διαφορετικών ικανοτήτων¹⁰⁶. Οι Angharad Beckett, Nick Ellison, Sam Barrett, & Sonali Shah¹⁰⁷, συμφωνούν ότι η παροχή υλικού λογοτεχνίας που εμπεριέχει χαρακτήρες με κάποιου είδους αναπηρία, αντανakλά την αυξανόμενη κοινωνική ποικιλομορφία, προωθεί θετικές στάσεις προς μαθητές όλων των δυνατοτήτων και βοηθά στην ανάπτυξη θετικής αυτοεικόνας σε παιδιά με αναπηρία.

Οι τρόποι με τους οποίους παρουσιάζονται οι χαρακτήρες με αναπηρία στη λογοτεχνία, αντανakλούν την κοινωνική στάση της εποχής απέναντί τους και, σύμφωνα με τον Ανδρέα Καρακίτσιο¹⁰⁸, εκφράζουν τα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα της εποχής τους.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε μία τάση από την πλευρά των συγγραφέων να δίνεται ο λόγος στα ίδια τα άτομα με αναπηρία να εκφραστούν μέσα από την πρωτοπρόσωπη αφήγηση. Η λογοτεχνία, όμως, είναι ένας σύνθετος και πολύπλοκος κώδικας. Ιδέες και απόψεις εκφράζονται ξεκάθαρα, άλλες υπονοούνται. Ο τρόπος γλωσσικής έκφρασης σε κάθε επίπεδο, σύμφωνα με την Αγγελική Γιαννικοπούλου¹⁰⁹,

105 . Βλ. Joan Blaska, *ό.π.*

106 . Βλ. Joan Blaska, *ό.π.*

107. Βλ. Angharad Beckett, Nick Ellison, Sam Barrett, and Sonali Shah, "Away with the fairies? Disability within primary-age children's literature," *Disability & Society* 25, no. 3 (2010): 373-386.

108. Βλ. Ανδρέας Καρακίτσιο, *ό.π.*

109. Βλ. Αγγελική Γιαννικοπούλου, "Πίσω από τις γραμμές και τα χρώματα: Έμμεσα ιδεολογικά μηνύματα στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, σελ. 93-112," στο *Γλώσσα και Λογοτεχνία στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*, επιμ. Γ. Καψάλης & Ε. Μοσχοβάκη, εκδ. Αιγέας, Χίος 2005.

αποτελεί συνειδητή ή ασυνείδητη ιδεολογική στάση, άλλοτε εμφανή και συνειδητή κι άλλοτε καλυμμένη ή ασυνείδητη. Παράλληλα, οι εικόνες και τα εξωκειμενικά στοιχεία παρέχουν τις δικές του πληροφορίες και νοήματα τα οποία είναι υπό διαπραγμάτευση με τον αναγνώστη.

Οι τρόποι, με τους οποίους διαχειρίζονται την έννοια της ταυτότητας οι δημιουργοί των παιδικών και εφηβικών βιβλίων, συνδέονται άμεσα με την έννοια της ένταξης και της διαδικασίας του να ανήκει κανείς σε μια ομάδα. Ήρωες όχι ανάπηροι ή ταυτισμένοι με την αναπηρία τους, ηρωοποιημένοι ή θυματοποιημένοι, υπεράνθρωποι ή βάρη για την οικογένεια και την κοινότητα, είναι ήρωες απαλλαγμένοι από στερεοτυπικά είδη απεικονίσεων. Επιπλέον, η απομάκρυνση από το κυρίαρχο, ακόμα, ιατρικό μοντέλο βοηθά στην επικράτηση περισσότερων δίκαιων και ρεαλιστικών απεικονίσεων.

Το σίγουρο, πάντως, είναι ότι χρειαζόμαστε περισσότερα βιβλία που να έχουν ολοκληρωμένους, διαφορετικούς χαρακτήρες και καλογραμμένες, ενδιαφέρουσες ιστορίες οι οποίες έχουν κάτι να πουν σε παιδιά και εφήβους. Η αποδοχή της ετερότητας, όταν δεν γίνεται αυτοσκοπός, θα αναδυθεί αβίαστα, αφήνοντας τον αναγνώστη ελεύθερο σε ταυτίσεις και συγκρούσεις οι οποίες θα τον βοηθήσουν να δομήσει το δικό του αξιακό σύστημα.

Η παρουσίαση των παρεκκλινόντων ομάδων -και γενικότερα η παρουσίαση του διαφορετικού- στα παιδικά βιβλία, αφενός παρέχει τη δυνατότητα στα παιδιά που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες να ταυτιστούν συναισθηματικά και να συνδεθούν με κάποιους από τους ήρωες, και, αφετέρου τα παιδιά που δεν ανήκουν σε αυτές τις ομάδες να μάθουν για αυτές και να σέβονται τις άλλες κουλτούρες ή τις συμπεριφορές των ανθρώπων που είναι διαφορετικοί.

Συνοψίζοντας, η παιδική λογοτεχνία η οποία αναφέρεται σε θέματα αναπηρίας (inclusion literature) μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο προσέγγισης των μαθητών στα διάφορα είδη αναπηρίας και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία καθημερινά, ενώ συγχρόνως βοηθά στην αλλαγή των αρνητικών στερεότυπων που σχετίζονται με την αναπηρία. Ειδικότερα, όσο αφορά την ενημέρωση τα παιδιά από μικρή ηλικία μαθαίνουν ότι υπάρχει διαφορετικότητα στον ανθρώπινο πληθυσμό. Τυπικά αυτή την γνώση την αποκτούν μέσω εμπειρίας καθώς διαπιστώνουν ότι υπάρχουν άτομα διαφορετικά από εκείνα: αγόρια, κορίτσια, νέοι, γέροι, λευκοί, μαύροι κ.λπ. Όμως, οι εμπειρίες των παιδιών σχετικά με τα άτομα με αναπηρία είναι περιορισμένες. Ένας από τους ρόλους τους οποίους η λογοτεχνία καλείται να παίζει, όπως προαναφέρθηκε, είναι η ενημέρωση. Εκτός από τη φύση και

τα χαρακτηριστικά συγκεκριμένων αναπηριών μπορούν να ενημερωθούν και για τη συμπεριφορά αυτών των ατόμων. Μπορούν επίσης να ενημερωθούν για κοινωνικά θέματα, όπως η ένταξη, η καλλιέργεια φιλικών σχέσεων και οι οικογενειακές σχέσεις. Διαβάζοντας ένα βιβλίο, όπου απεικονίζεται ένα άτομο με αναπηρία, μπορούν να βοηθηθούν ώστε να κατανοήσουν αρχικά τα δικά τους συναισθήματα και στη συνέχεια τη συμπεριφορά τους προς αυτά τα άτομα.

Επίσης, οι αναγνώστες μπορούν να κατανοήσουν τις δυσκολίες που βιώνει ένα άτομο με αναπηρία, όσον αφορά τις βασικές δεξιότητες, την επικοινωνία, την απόκτηση φίλων, τις καθημερινές ανάγκες. Ένα ποιοτικό βιβλίο μπορεί να αποτελέσει την κινητήρια δύναμη η οποία θα μετασχηματίσει τη ζωή του αναγνώστη, καθώς μαθαίνει να αποδέχεται τις ανεπάρκειες, τα συναισθήματα και τις αντιδράσεις των άλλων και αλληλεπιδρά με ένα μεγάλο αριθμό ατόμων.

Ευτυχώς, σήμερα η προαναφερόμενη ευαισθητοποίηση έχει αλλάξει και τον τρόπο με τον οποίον απεικονίζονται τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Αυτά πλέον απεικονίζονται πιο ρεαλιστικά, πιο φυσικά και χωρίς έντονους συναισθηματισμούς που προωθούν τον οίκτο. Ευελπιστούμε στο μέλλον, να υπάρξουν ακόμα περισσότερες έρευνες σχετικά με τον τρόπο που η λογοτεχνία μπορεί να βοηθήσει την κοινωνία να μάθει να αποδέχεται το διαφορετικό και να' ναι αναπόσπαστο κομμάτι της.

Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξάνδρου Γιώτα, *Φένια, η αγαπημένη των ήχων*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2012.
- Αλεξοπούλου-Πετράκη Φραντζέσκα, *Φίλοι; Φως Φανάρι*, εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα 2005.
- Ανδρικόπουλος Νικόλας, *Δυο παπούτσια με καρότσι*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007.
- Αυτζής Μερκούριος, *Θέλω μόνο να παίζω μαζί σου*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.
- Βακρτζή Εύα, *Το αυγό*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2013.
- Βαρελά Αγγελική, *Τα παπουτσάκια που λένε παραμύθια*, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 1998.
- Γεροκώστα Εύη, *Ασφοντυλίτης*, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2017.
- Γιάκος Δημήτρης, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας: από τον 10^ο αιώνα έως σήμερα*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα⁹ 1991.
- Γιαννικοπούλου, Αγγελική. "Πίσω από τις γραμμές και τα χρώματα: Έμμεσα ιδεολογικά μηνύματα στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, σελ. 93-112," στο *Γλώσσα και Λογοτεχνία στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*, επιμ. Γ. Καψάλης & Ε. Μοσχοβάκη, εκδ. Αιγέας, Χίος 2005.
- Γιοβάνη Αδαμαντία, "Παιδική Λογοτεχνία και Φιλαναγνωσία: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πρακτικές Εφαρμογές στο Χώρο της Προσχολικής Αγωγής," (Μεταπτυχιακή εργασία, 2014),
Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
http://apothetirio.teiep.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/952/psa_2013015.pdf?sequence=1 [Ανακτήθηκε στις 15/10/2019].
- Γκρίν Τζεν, *Είμαι Ξεχωριστή*, μτφρ. Ευγενία Κολυδά, εκδ. Μοντέρνοι Καιροί, Αθήνα 2004.
- Δαρλάση Αγγελική, *Ονειροφύλακες*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2004.
- Δικαίου Ελένη, *Θα σε ξαναδώ, φιλαράκι μου*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1997.
- Ζώνιου-Σιδέρη Αθηνά, *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους: μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2011.
- EKEBI,**
Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=RESOURCE&cresrc=3696&cno=573> [Ανακτήθηκε στις 15/10/2019].

Ι.Ε.Π. «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21^{ου} αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών» με κωδικό ΟΠΣ: 295450 Οριζόντια Πράξη στις 8 Π.Σ., 3 Π. Στ. Εξ., 2 Π. Στ. Εισ. Υποέργο1: «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης,» Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

https://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/7058/1947_1%CE%BF%20%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%BF%CF%82%20%CE%A0%CE%A0%CE%A3%20%CE%BD%CE%B7%CF%80%CE%B9%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85.pdf [Ανακτήθηκε στις 20/10/2019].

Καλλέργης Ηρακλής, *Προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1995.

Κανατσούλη Μελπομένη, *Εισαγωγή στη Θεωρία και Κριτική της Παιδικής Λογοτεχνίας Σχολικής και Προσχολικής Ηλικίας*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη² 2007.

Καρακίτσος Ανδρέας, «Παιδική λογοτεχνία και ειδική αγωγή, σελ. 326-363,» στο *Πρώιμη παρέμβαση: σύγχρονες τάσεις και προοπτικές*, επιμ. Μαρία Τζουριάδου, εκδ. Προμηθεύς, Θεσσαλονίκη 2001.

Κατσίκη-Γκιβάλου Άντα, *Το θαυμαστό ταξίδι: Μελέτες για την παιδική λογοτεχνία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1995.

Καψάλης Δ. Γεώργιος, *Μελέτες για την Παιδική Λογοτεχνία*, εκδ. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1998, σ. 3.

Κέιβ Κάθριν, *Το Κάτι Τι*, μτφρ. Ρένια Τουρκολιά-Κυδωνιέως, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 1997.

Κολόμβου Ανέζα, *Σιρανό ο ποιητής με τη μεγάλη μύτη*, Elniplex, 13 Μαΐου 2016, Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<https://www.elniple.com/%CF%83%CE%B9%CF%81%CE%B1%CE%BD%CE%BF-%CE%BF-%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B5-%CF%84%CE%B7-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CE%B7-%CE%BC%CF%85%CF%84%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%81%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%AD%CE%BA%CE%B1-%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%84%CF%81%CE%B5%CE%BC%CE%AD%CF%81/>

[Ανακτήθηκε στις 3/12/2019].

Κοντολέων Μάνος, *Γάντι σε ξύλινο χέρι*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 1994.

Κουτάντος Δημήτρης, "Ανάπηροι άνθρωποι ή ανάπηρη κοινωνία; Μια εναλλακτική, ολιστική, οικολογική προσέγγιση," *Παιδαγωγική επιθεώρηση* 30, (2000).

Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<https://ojs.lib.uom.gr/index.php/paidagogiki/article/view/6803>

[Ανακτήθηκε στις 30/11/2019].

Λουάρη Μαρίνα, "Λογοτεχνία και αναπηρία: ενημέρωση και ευαισθητοποίηση," (Μεταπτυχιακή εργασία, 2008),

Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<http://ir.lib.uth.gr/handle/11615/40776> [Ανακτήθηκε στις 15/1/2019].

Μάρρα Ειρήνη, *Ο μικρός Ντουπ*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1992.

Μάρρα Ειρήνη, *Το μυστικό τραγούδι της Μάτας*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1987.

Μάστορη Βούλα, *Το ποτάμι ζήλεψε*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997

Μάστορη Βούλα, *Δωριλένια*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2005.

Μπερνάρ Φρέντ, *Ιησούς Μπετς*, επιμ. Βασίλειος Παπαδάκης, μτφρ. Έφη Κορομηλά, εκδ. Κάστωρ, Αθήνα 2004.

Μπιρμπίλη Μαίρη, «Γούτου Γουπατού, του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη», *Elniplex*, 2 Δεκεμβρίου 2013,

Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<https://www.elniplex.com/%ce%b3%ce%bf%cf%8d%cf%84%ce%bf%cf%85-%ce%b3%ce%bf%cf%85%cf%80%ce%b1%cf%84%ce%bf%cf%8d-%cf%84%ce%bf%cf%85-%ce%b1%ce%bb%ce%ad%ce%be%ce%b1%ce%bd%ce%b4%cf%81%ce%bf%cf%85-%cf%80%ce%b1%cf%80%ce%b1%ce%b4/>

[Ανακτήθηκε στις 2/12/2019].

Μπιρμπίλη Μαίρη, «Άτομα με αναπηρία στα παιδικά και εφηβικά βιβλία», *Elniplex*, 7 Ιουνίου 2018,

Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<https://www.elniplex.com/%ce%ae%cf%81%cf%89%ce%b5%cf%82-%ce%bc%ce%b5-%ce%b1%ce%bd%ce%b1%cf%80%ce%b7%cf%81%ce%af%ce%b1-%cf%83%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b5%cf%86%ce%b7%ce%b2%ce%b9%ce%ba%ce%ac-%ce%b2%ce%b9%ce%b2%ce%bb%ce%af%ce%b1/>

[Ανακτήθηκε στις 2/11/2019].

Μπράντλεϊ Μπρουμπάικερ Κίμπερλι, *Ο πόλεμος που έσωσε τη ζωή μου*, μτφρ. Στέλλα Κάσδαγλη, εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα 2018.

Ν. 3699/2008 (ΦΕΚ 199Α/2.10.2008). *Ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 2008.

Παντελιάδου Σουζάνα, *Εισαγωγή στην Ειδική Αγωγή*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1991.

Παντελιάδου Σουζάνα, & Αργυρόπουλος Βασίλης, «Η εκπαίδευση παιδιών με σοβαρά προβλήματα όρασης: ερευνητική και πρακτική προσέγγιση στο χώρο της διδασκαλίας, σελ. 29-69,» στο *Ειδική αγωγή: Από την έρευνα στην διδακτική πράξη*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2011.

Παπαδιαμάντης Αλέξανδρος, *«Γούτου Γουπατού»*, μτφρ. Καίτη Χιωτέλη, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2002.

Παπαδοπούλου-Μανταδάκη Σμαράγδα, *«Η βιβλιοθεραπεία ως διδακτική προσέγγιση μέσω της γλωσσικής τέχνης και ως φορέας πολιτισμού»*.

Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<http://www.edc.uoc.gr/~didgram/PDF/PAPADOPOULOU.pdf>

[Ανακτήθηκε στις 2/12/2019].

Πάππος Απόστολος, *«Άτομα με αναπηρία στα βιβλία για παιδιά και νέους: από την δαιμονοποίηση στην αποδοχή»*, Elniplex, 2 Δεκεμβρίου 2018,

Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

<https://www.elnplex.com/%CE%AC%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B1-%CE%BC%CE%B5-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%B2%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B4%CE%B1%CE%B9%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD->

%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%87%CE%AE/

[Ανακτήθηκε στις 2/12/2019].

Πατρόκλου Λίλα, *Τα άταχτα πλοκάμια*, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2008

Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου Λότη, *Η Παιδική Λογοτεχνία στην Εποχή μας*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1990.

Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου Λότη, *Αγάπη από σύννεφο*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2018.

Πολυχρονοπούλου-Ζαχαρόγεωργα Σταυρούλα, *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*, τόμ. Β, εκδ. Ατραπός, Αθήνα⁶ 2010.

Πουλάκης Πέτρος, *Ο Αυτός*, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2014.

Πουρή Δώρα, «*Τα άταχτα πλοκάμια*», *Elniplex*, 18 Φεβρουαρίου 2015,

Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

[https://www.elniple.com/%cf%84%ce%b1-](https://www.elniple.com/%cf%84%ce%b1-%ce%ac%cf%84%ce%b1%cf%87%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%bb%ce%bf%ce%ba%ce%ac%ce%bc%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bb%ce%af%ce%bb%ce%b1%cf%82-%cf%80%ce%b1%cf%84%cf%81%cf%8c%ce%ba%ce%bb%ce%bf/)

[%ce%ac%cf%84%ce%b1%cf%87%cf%84%ce%b1-](https://www.elniple.com/%cf%84%ce%b1%cf%87%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%bb%ce%bf%ce%ba%ce%ac%ce%bc%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bb%ce%af%ce%bb%ce%b1%cf%82-%cf%80%ce%b1%cf%84%cf%81%cf%8c%ce%ba%ce%bb%ce%bf/)

[%cf%80%ce%bb%ce%bf%ce%ba%ce%ac%ce%bc%ce%b9%ce%b1-](https://www.elniple.com/%cf%84%ce%b1%cf%87%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%bb%ce%bf%ce%ba%ce%ac%ce%bc%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bb%ce%af%ce%bb%ce%b1%cf%82-%cf%80%ce%b1%cf%84%cf%81%cf%8c%ce%ba%ce%bb%ce%bf/)

[%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bb%ce%af%ce%bb%ce%b1%cf%82-](https://www.elniple.com/%cf%84%ce%b1%cf%87%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%bb%ce%bf%ce%ba%ce%ac%ce%bc%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bb%ce%af%ce%bb%ce%b1%cf%82-%cf%80%ce%b1%cf%84%cf%81%cf%8c%ce%ba%ce%bb%ce%bf/)

[%cf%80%ce%b1%cf%84%cf%81%cf%8c%ce%ba%ce%bb%ce%bf/](https://www.elniple.com/%cf%84%ce%b1%cf%87%cf%84%ce%b1-%cf%80%ce%bb%ce%bf%ce%ba%ce%ac%ce%bc%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%cf%82-%ce%bb%ce%af%ce%bb%ce%b1%cf%82-%cf%80%ce%b1%cf%84%cf%81%cf%8c%ce%ba%ce%bb%ce%bf/)

[Ανακτήθηκε στις 2/12/2018].

Πηγάτος Γεράσιμος, *Το άρρωστο και κακοποιημένο παιδί στη Λογοτεχνία (1922-1988)*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννενα 1989.

Ροστάν Έντμον, *Σιρανό ο ποιητής με τη μεγάλη μύτη*, επιμ. Αθηνά Λυρώνη, μτφρ. Μελίνα Καρακώστα, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2015.

Σακελλαρίου Χάρης, *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας: ελληνική και παγκόσμια: Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας: με στοιχεία θεωρίας*, εκδ. Δανιά, Αθήνα 1996.

Σβορώνου Ελένη, «Ιησούς Μπετς», *diavasame.gr*,

Διαθέσιμο στη διεύθυνση:

https://www.diavasame.gr/page.aspx?itemID=PPG1390_150

[Ανακτήθηκε στις 2/12/2019].

Σιβροπούλου Ρένα, *Ταξίδι στον κόσμο των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών.*

Θεωρητικές και διδακτικές διαστάσεις, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2004.

Σκορδαλά-Κακατσάκη Ευδοκία, *Με λένε Ελπίδα*, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2003.

Σταματοπούλου Ιωάννα, *Η λευκή Μόλι*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2005.

Σταματοπούλου Ιωάννα, *Το βουνό των νάνων*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2005.

Τζιάφ Λόρα, *Ο Μαξ Είναι Σημαντικός*, μτφρ. Ντίνα Σιδέρη, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2002.

Τζώρτζογλου Νίτσα, *Αργυρώ*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1986.

- Τσιώλης Γιώργος, *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*, εκδ. Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2014.
- Φαββατά Ιωάννα, *Λυμένα κορδόνια*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2017.
- Χέλφτ Κλόντ, *Μια αδερφούλα με ειδικές ανάγκες*, μτφρ. Βιτώ Αγγελοπούλου, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2003.
- Ψαραύτη Λίτσα, *Ο Θωμάς*, εκδ. Άγκυρα, Αθήνα 2003.

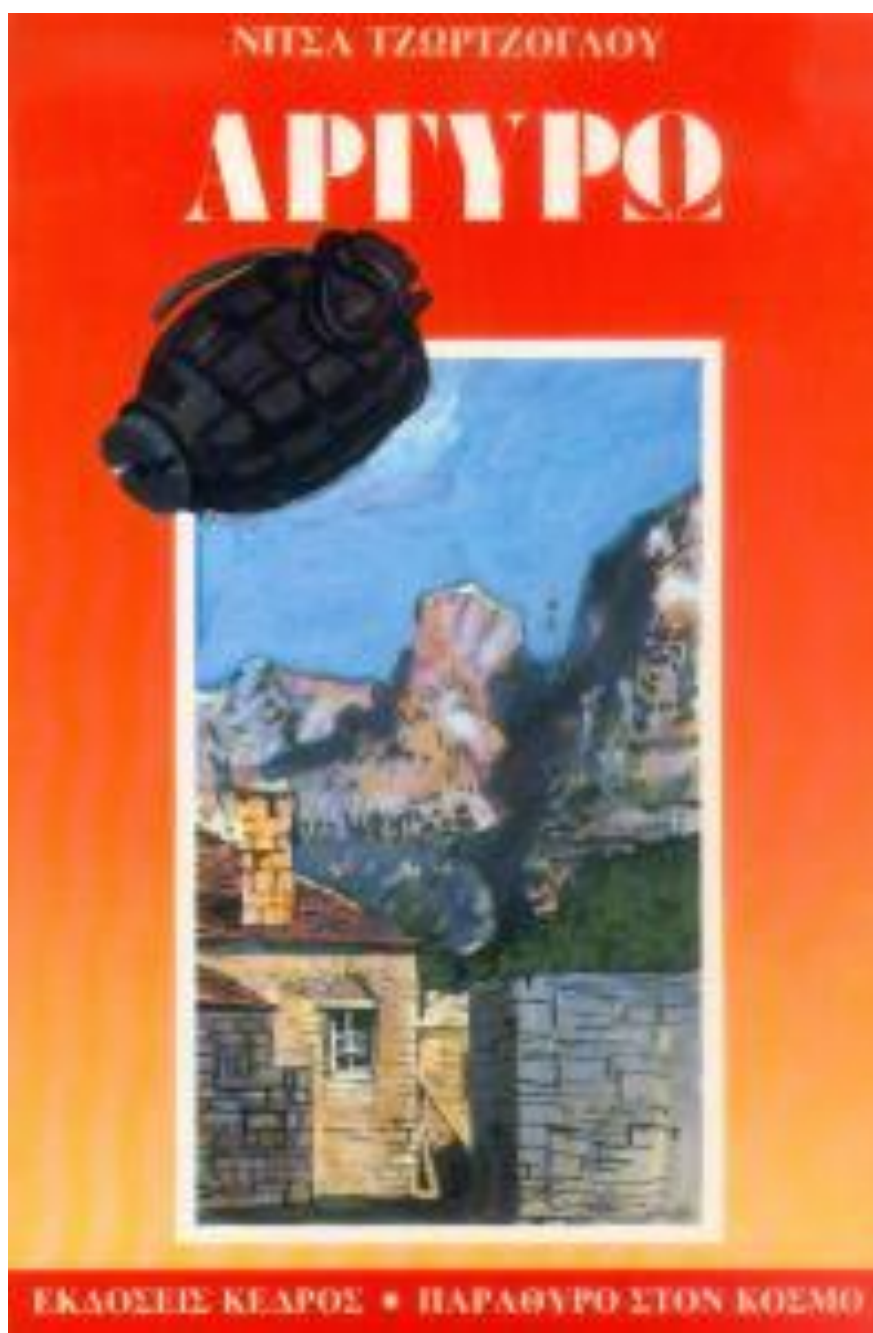
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bakhtin M. Mikhail, *The Dialogical Imagination: Four Essays by M. M. Bakhtin*, ed. Michael Holquist, trans. Caryl Emerson & Michael Holquist, University of Texas Press, Austin 1981.
- Beckett Angharad, Ellison Nick, Barrett Sam, and Shah Sonali, "Away with the fairies? 'Disability within primary-age children's literature," *Disability & Society* 25, no. 3 (2010): 373-386.
- Blaska Joan, "Children's literature that includes characters with disabilities or illnesses," *Disability Studies Quarterly* 24, no. 1 (2004).
- Dyches Tina, Prater Mary Anne, and Jenson Jennifer, "Portrayal of disabilities in Caldecott books," *Teaching Exceptional Children Plus* 2, no. 5 (2006).
- Gervay Susanne, "Butterflies: Youth literature as a powerful tool in understanding disability," *Disability Studies Quarterly* 24, no. 1 (2004).
- Heward Lee William, *Παιδιά με ειδικές ανάγκες: Μία εισαγωγή στην Ειδική Εκπαίδευση*, επιμ. Αγγελική Δαβάζογλου και Κωνσταντίνος Κόκκινος, μτφρ. Χ. Λυμπεροπούλου, εκδ. Τόπος, Αθήνα⁴ 2011.
- Hunt Peter, ed., *Κατανοώντας τη Λογοτεχνία για Παιδιά*, μτφρ. Χ. Μητσοπούλου, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα: 2006.
- Johnson Jonathon, "Addressing Physical and Emotional Issues in Children's Literature," *Community & Junior College Libraries* 16, no. 4 (2010): 225-228.
- Krippendorff Klaus, *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage Publications, New York⁴ 2018.
- Little D. Greta, "Handicapped Characters in Children's Literature: Yesterday and Today," *Children's Literature Association Quarterly* 10, no. 4 (1986): 181-184.
- Marulis M. Loren, and Neuman B. Susan, "The effects of vocabulary intervention on young children's word learning: A meta-analysis," *Review of Educational Research* 80, no. 3 (2010): 300-335.

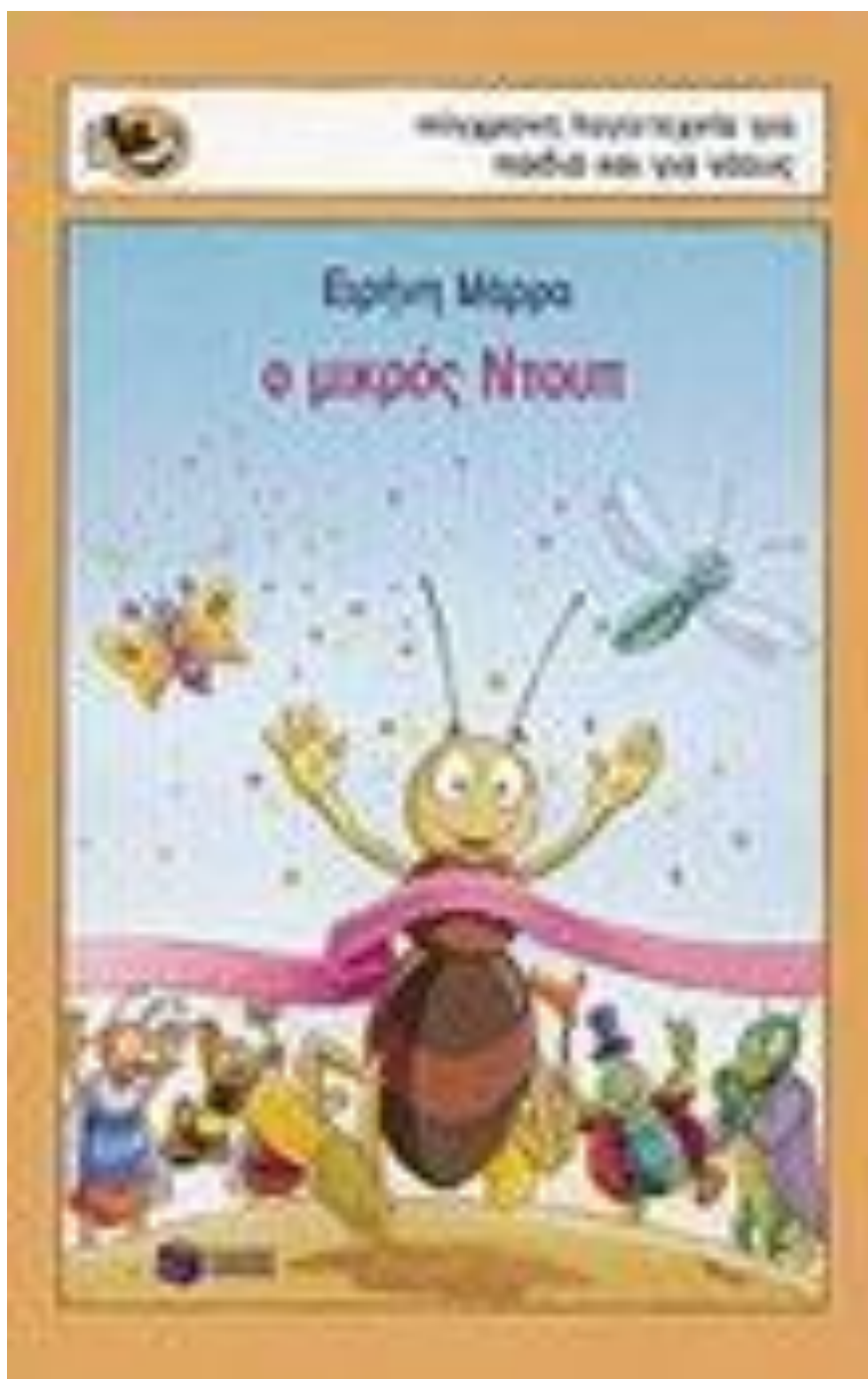
- Oliver Michael, *Understanding disability: From theory to practice*, Macmillan International Higher Education, London 1996.
- Prater Mary Anne, Dyches Tina Taylor, and Johnstun Marissa, "Teaching students about learning disabilities through children's literature," *Intervention in School and Clinic* 42, no. 1 (2006): 14-24.
- Sonnenschein Susan, and Munsterman Kimberly, "The influence of home-based reading interactions on 5-year-olds' reading motivations and early literacy development," *Early Childhood Research Quarterly* 17, no. 3 (2002): 318-337.
- Willis Jeanne, *Susan laughs*, Macmillan, New York 2000.
- World Health Organization, "Towards a common language for functioning, disability, and health: ICF," *The International Classification of Functioning, Disability and Health* (2002).
- Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
<https://www.who.int/classifications/icf/icfbeginnersguide.pdf>
 [Ανακτήθηκε στις 30/10/2018].
- World Health Organization, *World report on disability 2011*, World Health Organization, 2011.
- Διαθέσιμο στη διεύθυνση:
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70670/1/WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf
 [Ανακτήθηκε στις 30/10/2018].
- Zucker A. Tricia, Cabell Q. Sonia, Justice M. Laura, Pentimonti M. Jill, and Kaderavek N. Joan, "The role of frequent, interactive prekindergarten shared reading in the longitudinal development of language and literacy skills," *Developmental Psychology* 49, no. 8 (2013): 1425-1439.

Παράρτημα

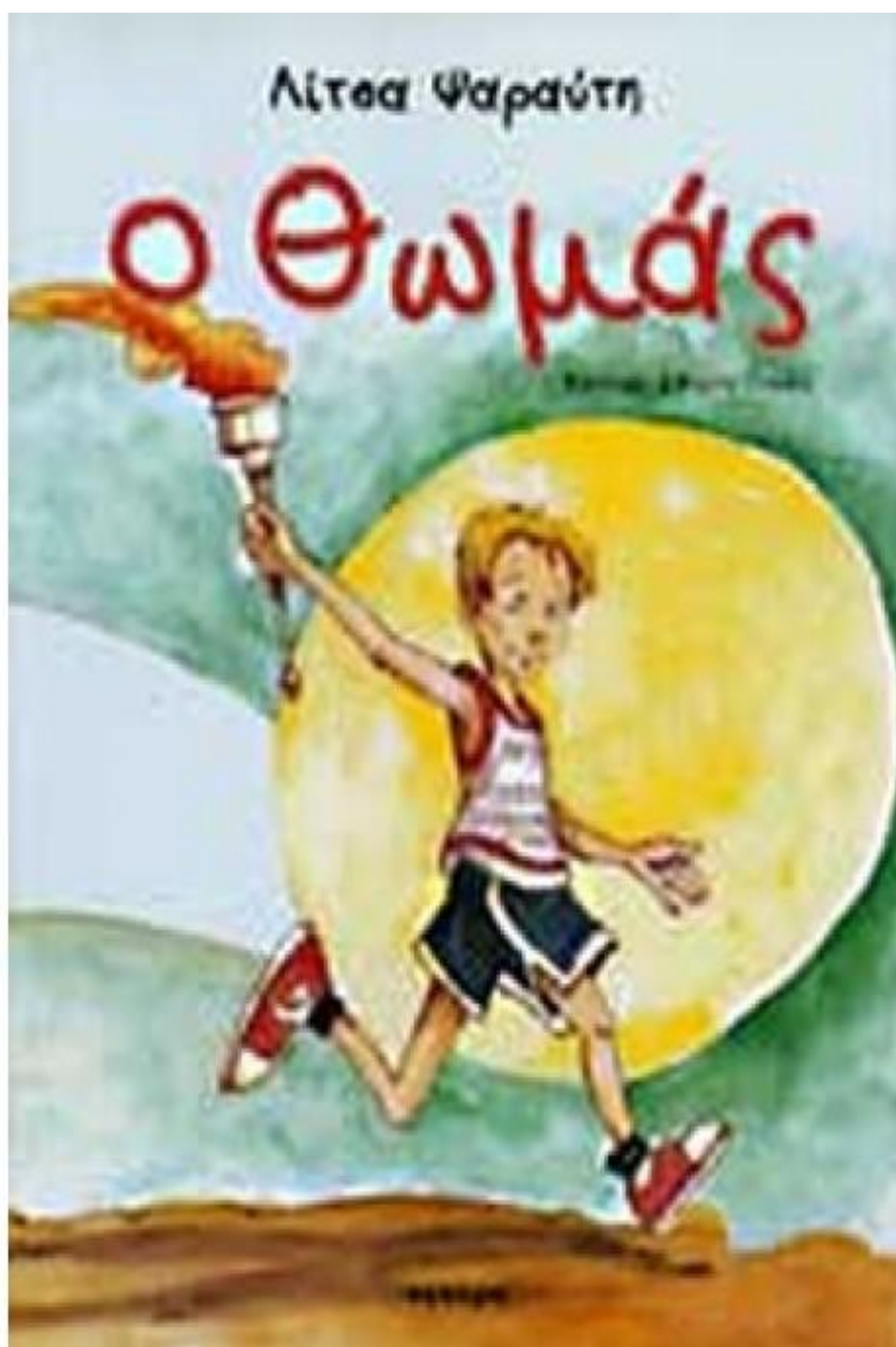
1. Τζώρτζογλου, Νίτσα (1986). *Αργυρώ*. Εκδόσεις: Κέδρος.

2. Μάρρα, Ειρήνη (1992). *Ο μικρός Ντουπ*. Εκδόσεις: Γνώση.

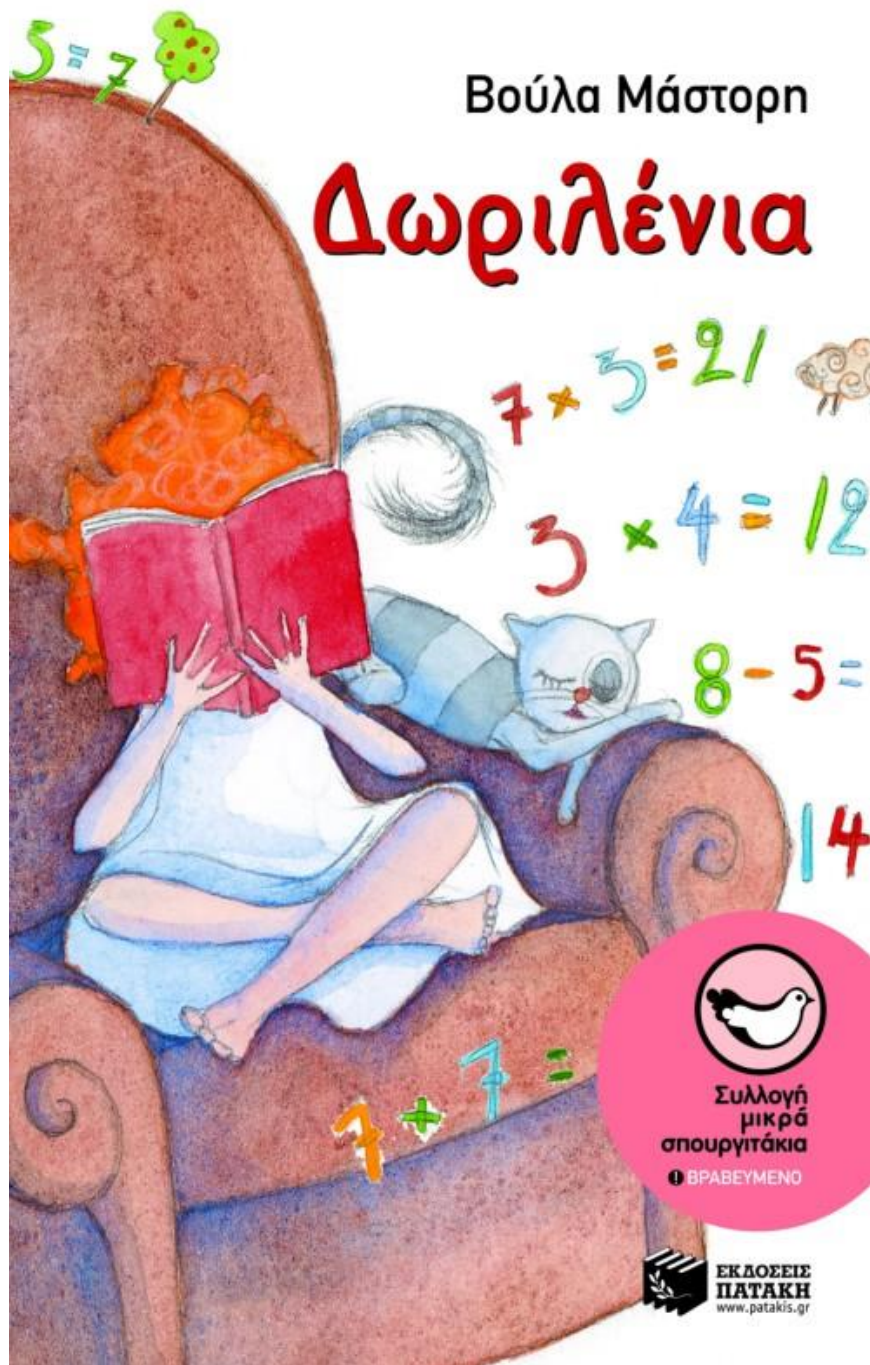
3. Ψαράυτη, Λίτσα (2003). *Ο Θωμάς*. Εκδόσεις: Άγκυρα

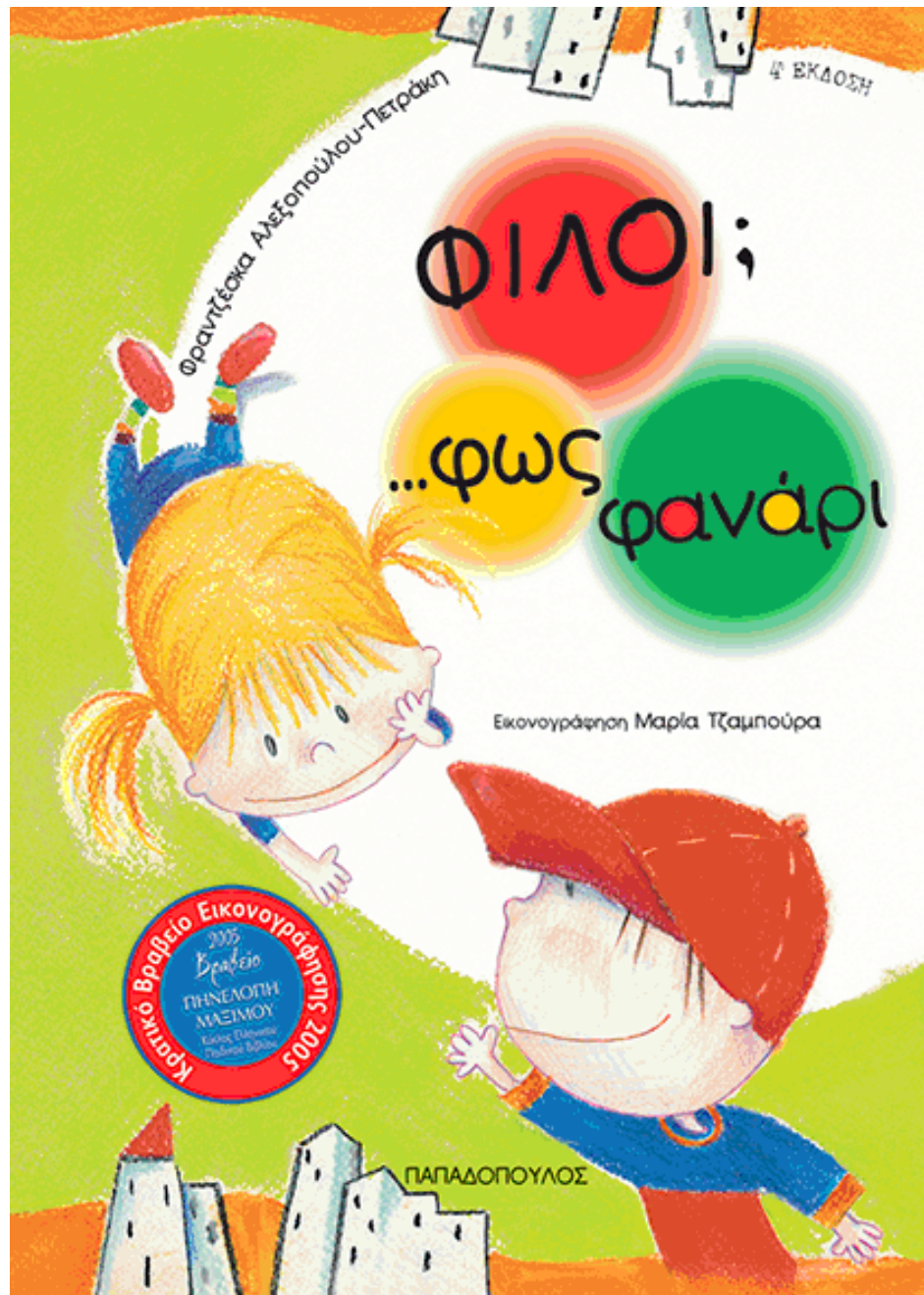
4. Αυτζής, Μερκούριος (2004). *Θέλω μόνο να παίξω μαζί σου*. Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.

5. Μάστορη, Βούλα (2005). *Δωριλένια*. Εκδόσεις: Πατάκη.

6. Αλεξοπούλου-Πετράκη, Φραντζέσκα (2005). *Φίλοι; Φως Φανάρι*. Εκδόσεις: Παπαδόπουλος

7. Σταματοπούλου, Ιωάννα (2005). *Το βουνό των νάνων*. Εκδόσεις: Κέδρος.

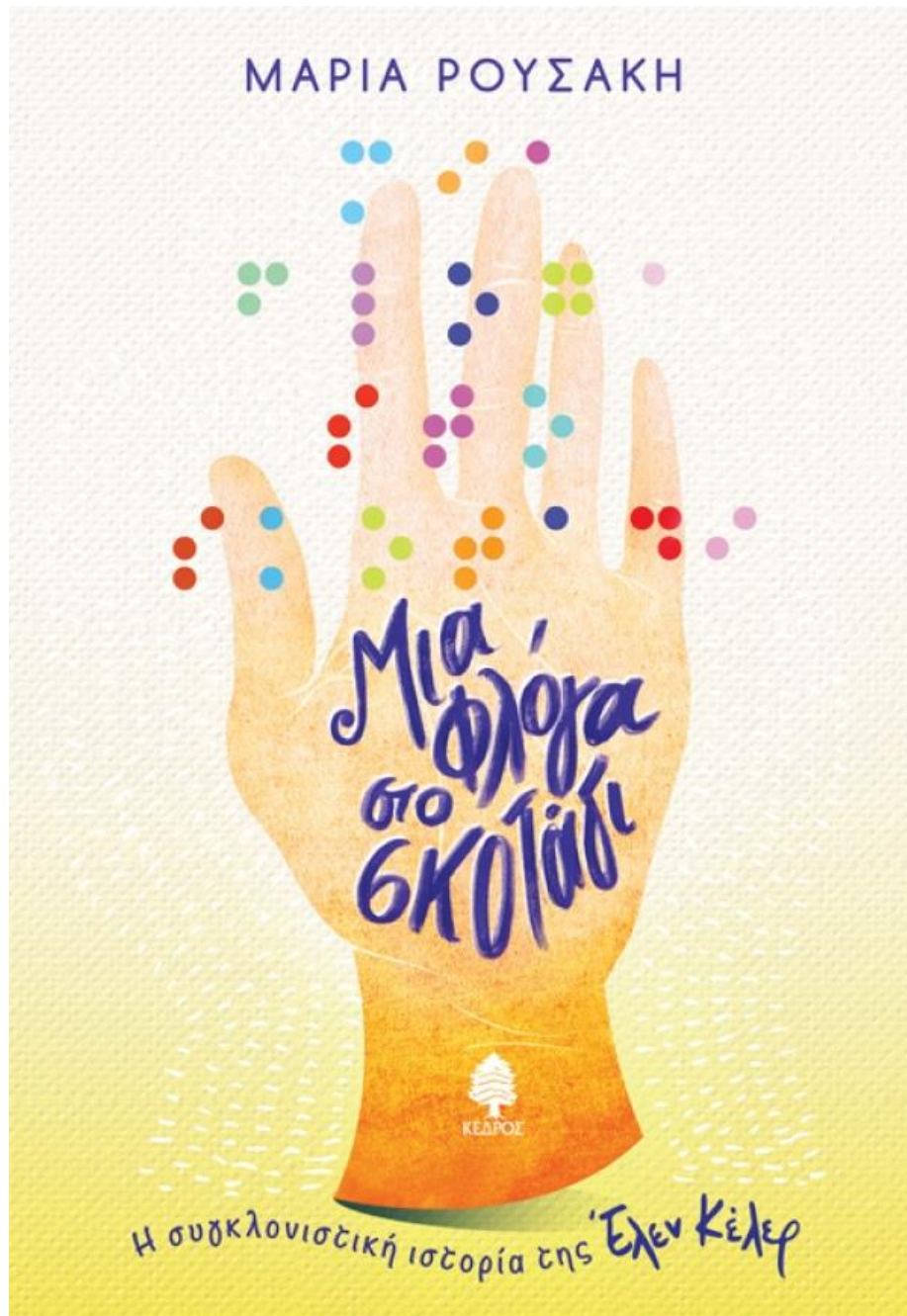
8. Ανδρικόπουλος, Νίκος (2007). *Δυο παπούτσια με καρότσι*. Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.

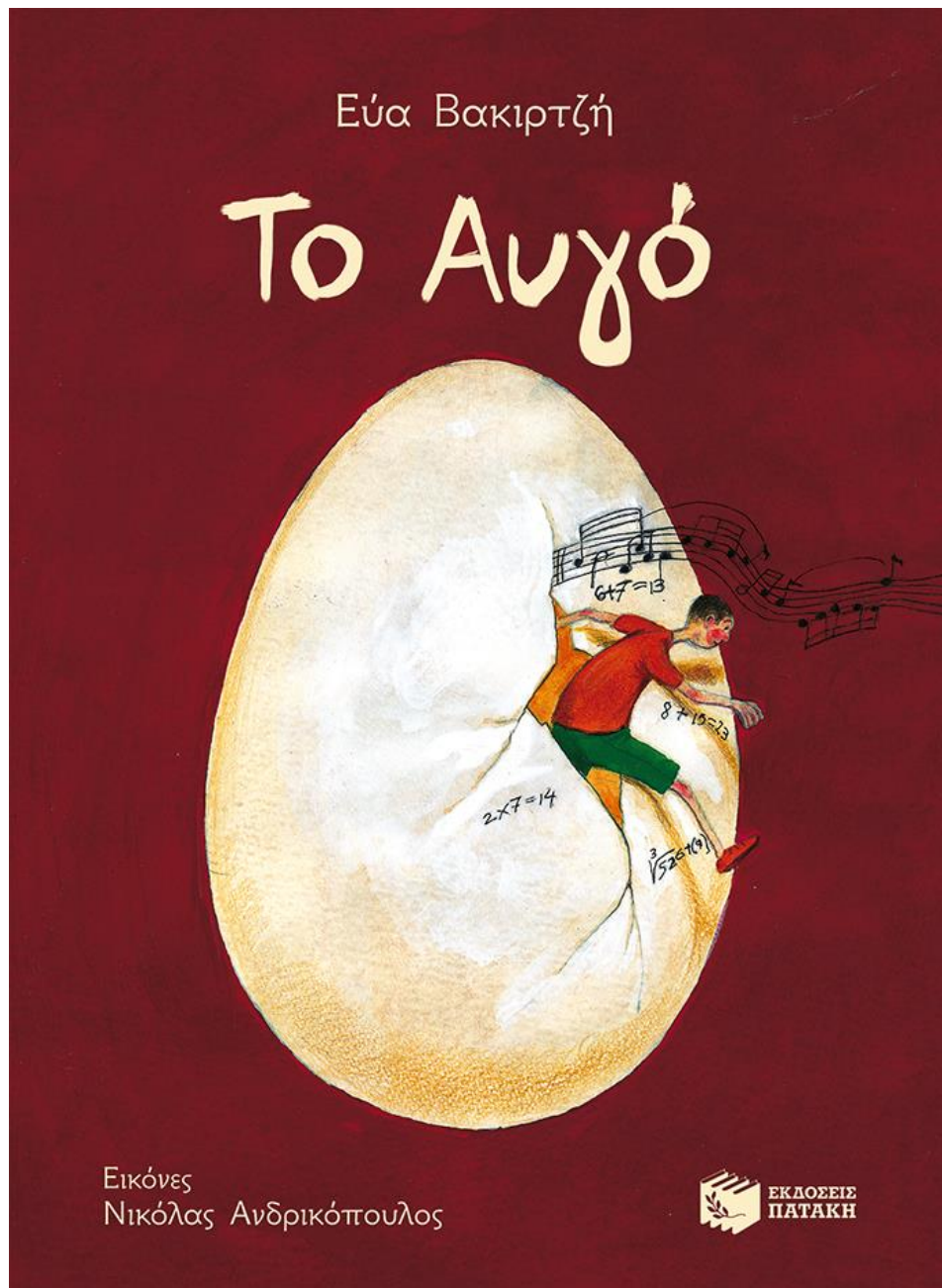
9. Αλεξάνδρου, Γιώτα (2012). *Φένια, η αγαπημένη των ήχων*. Εκδόσεις: Πατάκη

10. Ρουσάκη, Μαρία (2012). *Μια φλόγα στο σκοτάδι*. Εκδόσεις: Κέδρος.

11. Βακιρτζή, Εύα (2013). *Το αυγό*. Εκδόσεις: Πατάκη.

12. Πουλάκης, Πέτρος (2014). *Ο Αυτός*. Εκδόσεις: Καλειδοσκόπιο

